

DEBRECENI EGYETEM
Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma
Gazdaságelméleti Intézet

Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Doktori Iskola vezető: Dr. Berde Csaba, egyetemi tanár

Doktori (PhD) értekezés

**A FENNTARTHATÓ TURIZMUS VIDÉKFEJLESZ-
TÉSI ÖSSZEFÜGGÉSEI AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉ-
GIÓ PÉLDÁJÁN**

Készítette:

Dr. Vargáné Csobán Katalin

Témavezető:

Dr. Kuti István

egyetemi docens

a közgazdaságtudományok kandidátusa

DEBRECEN

2010

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
1. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI, TÉMALEHATÁROLÁS	6
2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA	9
3. A FENNTARTHATÓ TURIZMUS ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI	12
3.1. A FENNTARTHATÓ TURIZMUSFEJLŐDÉS FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSEI	12
3.1.1. A fenntartható turizmusfejlődés definíciói	15
3.1.2. A fenntartható turizmusfejlődés alapelvei	18
3.1.3. A fenntartható turizmus fogalmának fő jellemzői	20
3.1.4. A fogalmi megközelítések változásai	22
3.1.5. A fenntartható turizmusfejlesztés fogalmának kritikája	24
3.2. A TEHERBÍRÓ KÉPESSÉG KÉRDÉSKÖRE A TURIZMUSBAN	28
3.2.1. A teherbíró képesség fogalma a turizmusban	28
3.2.2. A teherbíró képesség mérése a turizmusban	33
3.3. A FENNTARTHATÓ TURIZMUS ÉRTÉKELÉSE	35
3.3.1. A fenntartható fejlődés értékelésének alapelvei	35
3.3.2. Az indikátorok szerepe	36
3.3.3. Az indikátorok kiválasztása	38
3.3.4. A fenntartható turizmus indikátorai és értékelési módszerei.....	40
4. A TURIZMUS ÉRINTETTJEINEK SZEREPE A TURIZMUS FENNTARTHATÓ FEJLESZTÉSÉBEN	44
4.1. A HELYI LAKOSSÁG SZEREPE	44
4.1.1. A lakosság attitűdjeit befolyásoló tényezők	45
4.1.2. Az eredmények elemzésének elméleti háttere	48
4.1.3. Elméleti modellek az attitűdváltozatok magyarázatára	55
4.1.4. A lakossági attitűdvizsgálatok jelentősége	57
4.2. A TURISTÁK SZEREPE A TURIZMUS FENNTARTHATÓSÁGÁBAN	58
4.2.1. A turisták jellemzői az általuk okozott hatások tükrében	58
4.2.2. A turisták befolyásolásának eszközei	60
4.3. A TURIZMUS IPARA	62
4.3.1. Az ökoturizmus fogalma és jellemzői.....	63
4.3.2. Az ökoturizmus működésének rendszere.....	64
4.3.3. Problémák és hiányosságok	65
4.3.4. Az ökoturizmus jelentősége	67
4.4. A KORMÁNYZAT SZEREPE	67
4.4.1. A kormányzati szerepvállalás szükségességének indoklása.....	67
4.4.2. Kormányzati célok és feladatok.....	68
4.4.3. Kormányzati eszközök.....	72
5. AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ – REGIONÁLIS ELEMZÉS	80
5.1. Az Észak-alföldi régió bemutatása	80
5.1.1. Az Észak-alföldi régió néhány általános társadalmi és gazdasági jellemzője.....	80
5.1.2. A turizmus kínálata a régióban	82
5.1.3. Az Észak-alföldi turisztikai régió turizmusa főbb statisztikai adatok tükrében	85
5.2. Az Észak-alföldi turisztikai régió helyi döntéshozóinak attitűdjei a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban	93
5.2.1. A kutatás céljai.....	93

5.2.2. A kutatás módszertana	94
5.2.3. A felmérés mintájának jellemzői	95
5.2.4. A helyi döntéshozók ismeretei a fenntartható turizmusfejlesztésről	104
5.2.5. A helyi döntéshozók véleménye a turizmus hatásairól.....	109
5.2.6. A helyi döntéshozók attitűdjei a fenntartható turizmus alapelveivel kapcsolatban.....	116
6. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	126
7. A KUTATÁS ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI.....	129
ÖSSZEFOGLALÁS.....	131
SUMMARY	133
IRODALOMJEGYZÉK	135
PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK	145
MELLÉKLETEK	147

BEVEZETÉS

Magyarországon a turizmus a gazdaság egyik húzóágazatának tekinthető, a vidéki területeken pedig nemritkán az egyetlen kitörési pontként tartják számon. Vitathatatlan gazdasági előnyei mellett azonban számolni kell negatív környezeti és társadalmi hatásaival. Az ágazat hosszú távú sikerességének záloga a fenntartható fejlődés elveinek érvényre juttatása a turisztikai fejlesztések során.

A „fenntartható turizmus” mind gyakrabban használt fogalom. Nemritkán megjelenik a tervezés különböző szintjein használt dokumentumokban, stratégiákban, tervekben, az azokhoz kapcsolódó pályázatokban, de a szakmai és tudományos körökön kívül a hétköznapi szóhasználatban is. A hazai turizmus tervezésének alapidokumentuma, a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia hangsúlyozza: „A fenntarthatóságnak azt kell jelentenie, hogy a turizmus alapjául szolgáló erőforrások, valamint a turizmus által érintett személyek a hasznosításon keresztül ne szenvedjenek el olyan hatásokat, amelyek visszafordíthatatlan negatív folyamatokat indítanak el.” (Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia, 2005 p.11.)

A fenntartható turizmus fogalmának megalkotása és folyamatos pontosítása, átdolgozása mellett az elmúlt évtizedben egyre inkább előtérbe került a turizmus által okozott hatások, változások mérésének igénye is. Ahogyan a fent idézett stratégia fogalmaz: „Magyarországon a 'fenntartható turizmus', illetve a fenntartható turisztikai fejlesztés csak elméletben létezik. Vannak különböző kezdeményezések, de nem létezik olyan indikátorrendszer, amely alapján adott fejlesztésről, szolgáltatóról, vagy desztinációról megállapítható lenne, hogy a fenntarthatóság elveit figyelembe véve működik, és nem is létezik erre vonatkozóan átfogó iránymutatás.” (Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia, 2005 p.11) Napjainkban hazánkban is számos kutató foglalkozik a fenntarthatóság értékelésére alkalmazható modell, rendszer kidolgozásával. (lásd pl.: Szlávik – Csete, 2004; Kovács és mtsai, 2006; Kósi – Baranyi, 2006; Dávid – Baros, 2009)

Ugyanakkor a fogalom definiálása és a koncepció gyakorlatba való átültetése között véleményem szerint hiányzik egy lépcsőfok. Ahhoz, hogy a fenntarthatóság elérendő célként jelenjen meg a turizmus érintettjei körében, széles körben ismerniük kell annak

fogalmát, alapelveit, valamint pozitív attitűdöt kell tanúsítaniuk gyakorlati aspektusai iránt. Különösen fontos, hogy a turizmus helyi szintű tervezéséért, fejlesztéséért, menedzseléséért felelős helyi önkormányzati képviselők, helyi döntéshozók, – akik a jövőben felvállalhatják a fenntarthatóság értékelésének feladatát is – ismerjék és alkalmazzák a fenntartható turizmus követelményeit, valamint tudatában legyenek kulcsfontosságú szerepüknek a fenntarthatóság megvalósítása terén.

1. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI, TÉMALEHATÁROLÁS

Kutatásom fő célkitűzése a helyi döntéshozók attitűdjeinek megismerése a turizmus fenntartható fejlesztésével kapcsolatban az Észak-alföldi régió településein. Egyrészt a fenntartható turizmussal kapcsolatos ismereteiket kívánom felmérni, másrészt pedig a fenntartható turizmus különböző aspektusai, a turizmus lehetséges környezeti, gazdasági és társadalmi hatásai iránt tanúsított attitűdjeik megismerésére töreksem.

A helyi döntéshozók attitűdjeinek megismerése több szempontból kiemelkedő fontosságú. Napjainkra egyértelművé vált, hogy a gazdasági ágazatok fejlődésének fenntarthatósága elképzelhetetlen tudatos tervezés nélkül. A nemzeti, regionális és helyi szintű tervezés kulcsszereplői a kormányzatok. A helyi önkormányzatok, részint a központi akarat megvalósítóiként, részint pedig a helyi viszonyok alapos ismerőiként különösen hatékony eszközökkel rendelkeznek a fenntarthatósággal összefüggő feladatok teljesítéséhez. A tervezésen túl lehetőségük van lépéseket tenni a fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítása érdekében: befolyásolhatják a turizmus többi érintettjét, a helyi közösséget, a vállalkozásokat, a turistákat, ösztönözhetik és koordinálhatják együttműködésüket, növelve annak eredményességét. A helyi döntéshozók cselekedeteinek hátterében, többek között, fenntarthatósággal kapcsolatos ismereteik, attitűdjeik állnak. Ezeknek a megismerése fontos és érdeklődésre számot tartó területe a turizmus kutatásoknak.

Ahhoz, hogy elsődleges célomat, - a helyi döntéshozók attitűdjeinek megismerését, - elérhessem mindenekelőtt szükségesnek tartottam a fenntartható turizmus fogalmának pontos lehatárolását. Mivel azonban a „fenntartható turizmus” jelentése nem egyértelmű, és a szakirodalomban megfogalmazott leírásai korántsem egybehangzók, kutatásom további területévé a fenntartható turizmus fogalmi megközelítéseivel kapcsolatos tudományos eredmények áttekintése és összefoglalása vált. A fogalom definícióinak elemzésén túl célom, hogy meghatározzam azokat a komponenseket, amelyek összességében alkotják a „fenntartható turizmus” koncepcióját. Ezt a törekvésemet elsősorban az indokolja, hogy a fenntarthatóság eléréséhez ezek az „összetevők” adhatnak biztosabb iránymutatást a turizmus érintettjei számára, így a gyakorlati megvalósítás szempontjából jelentőségük kiemelkedő.

Feltételezhető, hogy ha a helyi döntéshozók különböző mértékben is vannak tisztában a fenntartható turizmus fogalmával, netán egyáltalán nem ismerik azt, mégis tanúsíthatnak ennek megfelelő attitűdöket, így pedig a tervezés, fejlesztés során helyes döntéseket hozhatnak. Céлом, hogy rávilágítsak az esetleges tudásbeli hiányosságokra, az attitűdök megismerésével pedig feltárjam a fenntarthatósággal nem összeegyeztethető hozzáállást a döntéshozók részéről, azért, hogy változtatásokat javasolhassak.

A kutatás alapkonceptiója az elméleti ismereteken kívül a nemzetközi szakirodalomban gyakran publikált *lakossági* attitűdvizsgálatokból ered. A kormányzat érintettjeinek, a politikai döntéshozóknak a megkérdezése a fenntartható turizmus témájában lényegesen ritkább, ezen a területen elsősorban egy turizmusért felelős önkormányzati tisztségviselők körében készített brit felmérésre támaszkodtam. (Godfrey, 1998) Mivel tudomásom szerint hazánkban eddig nem készült ilyen témájú felmérés, így az újszerű eredményeket hozhat, mindemellett a vizsgálat eredményei hozzájárulhatnak a turizmus tervezésének és fejlesztésének elméleti megalapozásához.

Jelen kutatásom nem terjed ki a turizmus többi érintettjének attitűdjeire elsősorban anyagi és időbeli korlátok miatt, valamint elsősorban nem a helyi önkormányzatoknál dolgozó turisztikai szakembereket, referenseket kérdeztem meg, egyrészt mivel kevés önkormányzat alkalmaz önálló turisztikai tisztségviselőt, másrészt mivel a turizmus fejlesztését befolyásoló nagyobb hatású döntések az önkormányzati képviselőtestületekben születnek, szülehetnek. Ugyancsak nem tárgya kutatásomnak az Észak-alföldi régió helyi döntéshozói attitűdjeinek összevetése a régió önkormányzatai által a fenntarthatóság érdekében használt eszközökkel, az intézkedések eredményeivel.

Terjedelmi korlátok miatt nem elemeztem a turizmust érintő különböző szintű fejlesztési stratégiákat a fenntarthatóság szempontjából, holott ezek a dokumentumok tájékoztatják, befolyásolják az érintetteket, a helyi szintű stratégiák pedig tükrözik a helyi döntéshozók ismereteit, attitűdjeit. Ugyancsak hely hiányában nem szenteltem külön fejezetet a turizmus környezeti, társadalmi és gazdasági hatásai tárgyalásának sem. Úgy vélem, ez a terület a hazai szakirodalomban viszonylag alaposan feltárt.

Napjainkban számos szervezet és kutató foglalkozik a fenntartható turizmus mérésével, értékelési modellek kidolgozásával és gyakorlati alkalmazásával. Kutatásom során nem volt célom a helyi döntéshozók ismereteinek felmérése a fenntartható turizmus mutató-

számaival kapcsolatban, egyelőre az értékelés sikerességének előfeltételét jelentő döntéshozói tudásszintet és attitűdöket kívántam megismerni.

Összegzésképpen a kutatási probléma fő kérdéskörei a következők:

1. A fenntartható turizmus fejlődés/fejlesztés fogalmának áttekintése, tisztázása a nemzetközi és a hazai szakirodalom tükrében.
2. A teherbíró képesség mint a fenntartható turizmus gyakran idézett elemének szakirodalmi vizsgálata, a fogalmi megközelítések és a mérési módszerek áttekintése.
3. A fenntartható turizmus indikátorainak és értékelési módszereinek áttekintése.
4. A turizmus legfőbb érintettjeinek (a helyi lakosság, a turisták, a turisztikai ipar és a kormányzat) szerepének lehatárolása a turizmus fenntartható fejlesztésében, különös tekintettel a kormányzat által használható eszközökre.
5. Az Észak-Alföldi régió helyi döntéshozói attitűdjeinek felmérése a turizmus fenntartható fejlesztésével kapcsolatban.

A szakirodalom áttekintésekor mindvégig a *döntéshozókra* kiemelten vonatkozó részeket hangsúlyozom. Továbbá munkám során célom, hogy a hazai szakirodalomban eddig fel nem tárt területeket vizsgáljam a *nemzetközi* publikációk alapján.

2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A fenntartható turizmus vidékfejlesztési összefüggéseinek feltárása érdekében a téma komplexitása miatt több módszert alkalmaztam, melyek között *elsődleges* és *másodlagos* kutatási módszerek is voltak.

Szekunder kutatás keretében végeztem el a fenntartható turizmus fogalmi összetevőire, a teherbíró képességre, a fenntarthatóság indikátoraira, valamint a fenntartható turizmus érintettjeinek szerepére vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalom *kritikai, összehasonlító elemzését*. A szekunder elemzés során mindvégig törekedtem arra, hogy egyrészt a legfrissebb szakmai publikációkat, másrészt pedig az eddig magyar nyelven meg nem jelentetett eredményeket dolgozzam fel. Mivel hazánkban a fenntartható turizmusra vonatkozó kutatások irodalma viszonylag szűk körű, ezért különösen fontosnak tartottam a gazdag és gyors ütemben gyarapodó angol nyelvű szakirodalom megismerését, és a témára vonatkozó eredmények közlését. Vállalásom teljesítését jelentősen megkönnyítette, hogy 2006 tavaszi félévében egy szemesztert az Amerikai Egyesült Államokban, az Indiana University-n tölthettem, ahol az irányadó nemzetközi szakirodalom teljes mértékben hozzáférhetővé vált számomra.

Ugyancsak *másodlagos* források alapján végeztem el az Észak-alföldi régió *turisztikai szempontú elemzését*. Az elemzésben felhasznált statisztikai adatok a 2008. évre vonatkoznak, részben azért, mert a kutatás lezárásakor ezek voltak a Központi Statisztikai Hivatal által nyilvánosságra hozott legfrissebb végleges adatok. Ezen kívül az empirikus kutatás keretében végzett kérdőíves felmérés szintén ebben az évben történt, melynek eredményeit a 2008. évi adatok és tények tükrében érdemes értékelni.

A feldolgozott szakirodalom alapján megállapítottam, hogy a nemzetközi kutatások viszonylag kevés figyelmet fordítanak a fenntartható turizmus érintettjei közül a *helyi önkormányzatok képviselői, a helyi döntéshozók* véleményének, attitűdjeinek, viselkedésének megismerésére, annak ellenére, hogy kiemelt szerepüket a fenntarthatóság terén számos publikáció hangsúlyozza. A többi érintett, különösen a lakosság és a turisták percepcióinak, attitűdjeinek felmérése lényegesen gyakrabban képezi a kutatások tárgyát. Mindamellet, hogy a helyi döntéshozók ismereteinek, véleményének és attitűdjeinek komplex feltérképezése a külföldi szakirodalomban is meglehetősen ritka, hazánkban – tudomásom szerint – eddig teljességgel feltáratlan terület. Ilyen módon a jelenlegi, az Észak-alföldi régió helyi döntéshozói körében végzett kutatás hiánypótlónak és úttörő jellegűnek tekinthető.

Ebben a témakörben az értekezésemben felhasznált *primer adatok* saját kérdőíves felmérésemből származnak, melyet 2008-ban az Észak-alföldi régióban végeztem. Ennek a *kvantitatív kutatásnak* az előzményeként említhető, hogy a 2006-os USA-beli ösztöndíjam ideje alatt közös kutatásban vettem részt Dr. Cem Basman professzorral, az Indiana University, Department of Recreation, Park, and Tourism Studies munkatársával. Az amerikai egyetemen végzett felmérésünk során közvetlen tapasztalatokat szereztem a kérdőíves felmérés előkészítése és lebonyolítása terén. A kutatásunkat lehetővé tevő többlépcsős, szigorú engedélyeztetési eljárás során pedig szembesülnöm kellett az empirikus felmérésekre vonatkozó etikai szempontok fontosságával is.

Az értekezésem részét képező észak-alföldi empirikus kutatás témájának megfelelően, a szubjektív jellegű adatok felmérésére alkalmazható módszerek közül – az *ismeretek és a vélemények felmérése* mellett - az *attitűdvizsgálatot* választottam. Ennek fontosságát régóta többen hangsúlyozzák. Halász és munkatársai már 1979-ben felhívták a figyelmet arra, hogy „az attitűdmérés az empirikus társadalomkutatásnak rendszeres formában, magasra törő módszertani igényekkel kidolgozott fejezete.” (Halász és mtsai, 1979 p.20) Széles körben való használatát többek között az indokolja, hogy az attitűdök meghatározzák a viselkedést, így a várható társadalmi jelenségek előrejelzése szempontjából különösen érdekesek.

Az attitűdvizsgálatok különösen elterjedtek a pszichológia, ezen belül a szociálpszichológia, valamint a szociológia tudományágában, de a gazdálkodástudományok közül a marketing is gyakran használja, ugyanakkor a turizmuskutatás interdiszciplináris jellegének köszönhetően a módszer kiválóan adaptálható a turizmus céljainak megfelelően is. A turizmus rendszerének vizsgálata során a kutatók nemritkán kölcsönöznek módszereket más diszciplínáktól, hiszen a turizmus számos más tevékenységgel és tudományággal szoros kapcsolatban áll, így például a földrajzzal, politológiával, szociológiával, stb. A turizmus kutatásának módszertani hátterét kiválóan jellemzi az az állítás, mely szerint „a turizmus vizsgálata során a megismerés tárgya (pl. látogató és tevékenység) és nem a megismerés módja (mint a tudományágaknál) a különbségtevő tényező.” (Tribe, 1997 pp. 653 idézi Puczko, 1999)

Általános értelemben az attitűdvizsgálatok a *társadalmi tudat* viszonyainak alaposabb megismerését szolgálják. Az attitűdméréssel az empirikus társadalomkutatás számára világossá válhatnak az értékelő viszonyulásokban rejlő *egyéni és társadalmi értékek*, amelyek ismerete hozzájárul a *társadalmi valóság* összefüggéseinek megértéséhez, illetve annak tudatos alakításához. (Halász és mtsai, 1979) A turizmuskutatásokban külö-

nösen gyakran alkalmaznak attitűdvizsgálatokat a turisták, illetve a lakosság körében a percepciók teherbíró képesség megállapítása céljából, melyről dolgozatom későbbi fejezeteiben még szó lesz.

Az empirikus társadalomkutatásban az attitűdök mérésének módszertanilag nagy hagyományokkal rendelkező és tudományosan megalapozott eszközei a különböző típusú *skálák*. Kutatásom során az ún. *Likert típusú skálát* használtam az Észak-alföldi régió helyi döntéshozói attitűdjeinek felmérésére. Az általam összeállított ötfokozatú Likert-skála a vizsgált attitűdtárgyra, azaz a fenntartható turizmusra vonatkozó állításokat tartalmazott, melyek egy része kedvezőnek, más része kedvezőtlennek tűnt az attitűdtárgyval szemben. A skálaszerkesztés szabályainak megfelelően a vizsgált téma öt dimenzióját különítettem el, az egyes tételeket pedig ezekhez az elemzési dimenziókhoz rendeltem. A tételek főként az értékelő viszonyulásra vonatkoztak, de voltak közöttük ismeretekre (a helyi döntéshozók személyes tudására, gondolkodásmódjára) és viselkedési módokra vonatkozóak is, hiszen az attitűdök érzelmi, gondolati és viselkedéses komponenseket is tartalmaznak. (Szokolszky, 2004) A válaszadóknak ezekkel az állításokkal kapcsolatban kellett kinyilvánítaniuk egyetértésüket vagy elutasításukat. A Likert-skála az *intervallumskálák* közé tartozik, így értékelésére az alapstatisztikai módszerek megfelelőek. Az adatokból számított átlag megmutatta, hogy a válaszadók összességében hogyan értékelték a vizsgált tényezőket. Az attitűdkatalógusban az átlagok alapján az állításokat sorba rendeztem, amely így szemléletesen mutatja a helyi döntéshozók fenntartható turizmussal kapcsolatos attitűdjeit, és megalapozta a fenntartható turizmus vidékfejlesztési összefüggéseire vonatkozó következtetéseket.

A kérdőíves felmérés segítségével *elsődleges* információkhoz jutottam a helyi döntéshozók fenntartható turizmussal kapcsolatos ismereteire és véleményére vonatkozóan is. A kérdőívben *nyílt kérdés* vonatkozott a döntéshozók ismereteire a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmával kapcsolatban, melyekre jól kategorizálható válaszok születtek. A helyi döntéshozók véleményének megismerésére *zárt kérdések* irányultak, amelyekben a turizmus hatásaira vonatkozó tényezők szubjektív fontosságon alapuló rangsorolására kértem a válaszadókat. Az *ordinális skálák* kvantitatív különbségre vonatkozó információkat közölnek, és mivel az ordinális értéksorban az értékek közötti távolságok egyenlőnek feltételezhetők, így az eredményekből átlag is számítható volt. A kapott eredmények összhangban voltak az attitűdvizsgálat eredményeivel, megerősítették azokat.

3. A FENNTARTHATÓ TURIZMUS ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI

3.1. A FENNTARTHATÓ TURIZMUSFEJLŐDÉS FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSEI

A turizmus hatásainak vizsgálata és az ágazat fejlődésével kapcsolatos kutatások immár több évtizede a nemzetközi szakirodalom középpontjában állnak. Ahogy a turizmus által okozott környezeti, gazdasági, társadalmi és kulturális változások egyre szembetűnőbbé váltak, úgy jelent meg az igény egy újfajta turizmusra, illetve arra, hogy az ágazat fejlődését merőben új szemlélettel próbálják befolyásolni. A tudományos érdeklődés már az 1960-as években felébredt a turizmus negatív hatásainak vizsgálata iránt, elsősorban a *teherbíró képesség* fogalmához kapcsolódva, amely mintegy két évtizeden keresztül kulcsfontosságúnak tűnt a káros hatások kezelésében.

Jóval a fenntartható fejlődés fogalmának hivatalos publikálása előtt, 1979-ben Rosenov és Pulsipher szól az „új turizmusról”, amely megőrzi a városokat, nem lépi túl a teherbíró képességet, gyarapítja a környezeti és a történelmi értékeket, valamint oktatja, neveli a turistákat. (Rosenov – Pulsipher, 1979) Butler nagyhatású desztinációs életciklus elméletében is megjelenik közvetve a fenntarthatóság ideológiája. (Butler, 1980)

A teherbíró képesség ma is jelentős szerepet játszik a turizmus elméleti kutatásában és gyakorlati megvalósításában, azonban a fenntartható fejlődés koncepciójának megjelenésével a fenntartható turizmusfejlődés/fejlesztés az 1990-es évek eleje óta nagyobb hangsúlyt kap mind a kutatásban, mind a gyakorlati életben. (Saarinen, 2006)

Az elméleti háttér elemzése előtt kitérek a fenntartható turizmusra vonatkozó kifejezések használatára, azért hogy a továbbiakban elkerüljem a fogalmak jelentése, értelmezése kapcsán felmerülő esetleges félreértéseket. Disszertációmban az angol „*sustainable tourism development*” kifejezés magyar megfelelőjeként a „*fenntartható turizmusfejlődés*”, illetve a „*fenntartható turizmusfejlesztés*” kifejezéseket használom az adott kontextustól függően. Élve a magyar nyelvben lehetséges megkülönböztetés eszközével a „*fenntartható turizmusfejlődés*” kifejezést alkalmazom, amennyiben spontán, nem tervezett folyamatról van szó. Ha viszont tudatos, tervezett változásra vonatkozik a leírás, úgy a „*fenntartható turizmusfejlesztés*” fejezi ki pontosabban a „*sustainable tourism development*” jelentését.

Ezen kívül az angol szakirodalomban széles körben használt „*sustainable tourism*” kifejezés mintájára dolgozatomban megjelenik annak magyar változataként a „*fenntartható turizmus*” kifejezés is. Ez rövidebb, tömörebb, ugyanakkor nem teszi lehetővé a különbségtételt a fejlesztés és a fejlődés között, ezért tehát mindkettő szinonímájaként használom.

A köznyelvben, de nemritkán szakmai körökben is a *fenntartható turizmust* csupán a turizmus környezetbarát formáival azonosítják. Ez a megközelítés a fogalom félreértelmezéséből fakad, hiszen a fenntarthatóság elveit a turizmus *minden típusára* alkalmazni kell, amint azt a dolgozatom 3. fejezetében leírtakkal bizonyítani is igyekszem. Ugyanakkor a szakmai és tudományos anyagokban közelmúltban megjelent *felelős turizmus* (responsible tourism) fogalma a fenntartható turizmus szemléletét tükrözi, annak jelentését egy új aspektussal, az érintettek felelősségének hangsúlyozásával gazdagítja. A következő táblázatban a részletes magyarázat mellőzésével szeretném megvilágítani a *fenntartható turizmussal* hasonló értelemben használt fogalmak jelentésének különbözőségeit. A felsorolt fogalmaknak természetesen többféle meghatározása létezik, a különböző szakmai és civil szervezetek, szakemberek, kutatók sokféleképp közelítik meg azok lényegi vonásait. Az egyes turizmustípusokhoz rendelt rövid leírásokban csupán egy-egy kiemelkedő jellemzőre tudok rámutatni, a terjedelmi korlátokra tekintettel nem kíséreltem meg a különböző típusokra vonatkozó definíciók és megközelítések mélyreható elemzését. (1. táblázat)

1. táblázat: **A fenntarthatósággal összefüggő turizmusfogalmak**

Alternatív turizmus	A tömegturizmus ellentéte. Ide tartozik a falusi, a kulturális, az örökség-, a kerékpáros, az ökoturizmus stb. A résztvevő turisták száma kevesebb, a fejlesztések viszonylag nagyobb összhangban vannak a desztináció természeti, kulturális, gazdasági környezetével. (Puczko – Rátz, 2002)
Zöld turizmus	Középpontjában elsősorban a természeti értékek megismerése és megőrzése áll.
Szelíd turizmus	Elősegíti a helyi lakosság és a turisták között megértést, nem veszélyezteti a desztinációk kulturális sajátosságait, a táj kímélését lehetővé teszi. (Tasnádi, 1998) A fő hangsúly a turizmus hatásainak minimalizálásán van, a környezetkímélő aspektuson van.
Ökoturizmus	Középpontjában a természeti és kulturális erőforrások, az attrakciók védelme, megőrzése és bemutatása áll. (Sulyok Judit, 2001) A turisták fő motivációja a természet és a természetközeli kultúrák megismerése. Aktívan hozzájárul a természeti és a kulturális örökség megőrzéséhez. A helyi közösségeket bevonja a tervezésbe, fejlesztésbe, működtetésbe, hozzájárul a jólétükhöz. Célközönsége főként egyénileg utazók és kislétszámú turistacsoportok, és oktatás, ismeretterjesztés is kapcsolódik hozzá. (WTO, 2002)
Felelős turizmus (responsible tourism)	Minimalizálja a negatív gazdasági, környezeti, társadalmi hatásokat. A fogadóközösségek jólétét növeli, a helyi közösség számára gazdasági előnyöket kínál. A helyiek részvételét ösztönzi a döntéshozatalban. Hozzájárul a természeti és kulturális örökség megőrzéséhez. A turisták számára élvezetesebb élményeket nyújt, azáltal hogy a turisták a helyiekkel valódi kapcsolatokat alakíthatnak ki, és betekintést nyerhetnek a helyi kulturális, társadalmi és környezeti viszonyokba. Biztosítja a mozgáskorlátozottak részvételét a turizmusban. A turisták és vendéglátók közötti kölcsönös tiszteleten alapul, növeli a helyiek önbecsülését. Hangsúlyozza a turizmus <i>minden érintettjének felelősségét</i> a fenntarthatóság elérésében, <i>minden turizmustípus</i> esetén. (ICRT, 2002)

Forrás: Saját összeállítás

3.1.1. A fenntartható turizmusfejlődés definíciói

A turizmus globális növekedése által okozott környezeti károk megelőzése és elhárítása érdekében hivatalosan 1979-ben tették meg az első lépést, amikor a Turizmus Világszervezete (World Tourism Organization – WTO¹) létrehozta a Környezeti Bizottságát (Environment Committee). Három évvel később az ENSZ Környezeti Programjával együttműködve dolgozták ki a „Turizmus és a környezet közös deklarációját” (Joint Declaration on Tourism and Environment), amely a turizmussal összefüggő környezettudatos magatartás politikai szintre emelésének következő állomása. A Brundtland Bizottság jelentése (WCED, 1988) és a riói Környezeti és Fejlesztési Világkonferencián elfogadott Agenda 21 program meghatározza a fenntartható fejlődés fogalmát, lefekteti általános alapelveit. Ezek a kiadványok nem említik külön a turisztikai szektort, ugyanakkor az ágazat gazdasági jelentősége és globális szintű hatásai miatt nyilvánvalóvá vált, hogy elkerülhetetlen a fenntartható turizmusfejlődés kérdésével kiemelten foglalkozni. Annál is inkább, mivel a turizmus nem megfelelő fejlődése éppen a kínálatának alapjául szolgáló természeti és kulturális környezetet károsíthatja vagy pusztíthatja el. (Puczko – Rátz, 2002)

A WTO, az Utazási és Turisztikai Világtanács (World Travel and Tourism Council – WTTC) és az Earth Council 1995-re készítette el az „Agenda 21 az utazásról és a turizmusról – a környezetvédelmileg fenntartható fejlesztés felé” című jelentést, amely az alapelveken túlmenően a gyakorlati feladatokra is kitér. Meghatározza a nemzeti kormányok, a kormányzati szervek, a szakmai szervezetek, a turisztikai vállalkozások, a turisták és a helyi lakosok feladatait a turizmus fenntartható fejlődésének érdekében, ezen belül kiemeli a kormányzati szervek és a szakmai szervezetek feladatait a fenntartható fejlődés menedzselése terén. Célként tűzi ki, hogy a döntési folyamatok középpontjába a fenntarthatósággal kapcsolatos teendők kerüljenek, valamint tevékenységi prioritásokat fogalmaz meg. (WTO, 1998)

Csaknem egy évtizeddel a Brundtland-jelentés *fenntartható fejlődés* meghatározásának közzététele után, kétségkívül annak mintájára, a WTO megalkotta a *fenntartható turizmusfejlődés* definícióját:

„A fenntartható turisztikai fejlesztés egyrészt kielégíti a jelenlegi turisták és fogadó területek szükségleteit, másrészt védelmezi és növeli a jövő lehetőségeit. Az elképzelések szerint lehetővé teszi az erőforrások olyan módon történő menedzselését, hogy miközben az emberiség kielégítheti gazdasági, társadalmi és esztétikai igényeit,

¹ A Turizmus Világszervezete, a továbbiakban WTO

ugyanakkor megőrizheti az alapvető ökológiai folyamatokat, a biológiai változatosságot és az életet fenntartó rendszereket, valamint a különböző népek és csoportok kulturális integritását is.” (WTO, 1998 p.21)

Ezt követően is a turisztikai világszervezet érdeklődésének homlokterében maradt a koncepció pontosításának kérdése. A WTO 2004-ben publikálta a fogalom legutóbbi leírását, amely részletesebb, kevésbé absztrakt, mint a korábbi rövid definíciók, így több gyakorlati következtetés is levonható belőle a döntéshozók számára. Mindenekelőtt leszögezi, hogy a fenntartható turizmusfejlesztési elvek és gyakorlati javaslatok a turizmus minden típusára, minden desztinációban alkalmazhatók, nem csupán bizonyos turizmustípusok esetében. A fenntarthatósági alapelvek a turisztikai fejlesztés környezeti, gazdasági és szocio-kulturális aspektusaira utalnak, és e között a három dimenzió között megfelelő egyensúlyt kell létrehozni a hosszú távú fenntarthatóság biztosítása érdekében. A fenntartható turizmusnak optimálisan kell kihasználnia a környezeti erőforrásokat, fenntartva az alapvető ökológiai folyamatokat, hozzájárulva a természeti örökség és a biodiverzitás fenntartásához. Tiszteletben kell tartania a fogadóközösségek szocio-kulturális azonosságát, meg kell őriznie az épített és élő kulturális örökségüket és tradicionális értékeiket, valamint hozzá kell járulnia az interkulturális megértéshez és toleranciához. A gazdasági aspektust illetően a meghatározás szerint a turizmusnak életképes, hosszú távú gazdasági működést kell biztosítania, ezen belül minden érintett számára igazságosan kell társadalmi és gazdasági előnyöket nyújtania, ideértve a stabil foglalkoztatási és jövedelemszerzési lehetőségeket a fogadóközösségek számára.

A leírás kiemeli, hogy a fenntartható turizmus fejlesztés megköveteli minden érintett informált részvételét, valamint ehhez kapcsolódóan erős politikai vezetést, amely el tudja érni a széleskörű részvételt és a konszenzus kialakítását. A WTO definíciója azt is hangsúlyozza, hogy a fenntartható turizmus olyan megszakítás nélküli folyamat, amely szükségessé teszi a hatások állandó nyomon követését, és az esetleges megelőző és/vagy helyreigazító beavatkozások végrehajtását is. Végül pedig kitér a turisták szerepére is, megerősítve, hogy a fenntartható turizmus nem képzelhető el a turisták elégedettsége nélkül. A meghatározás szerint fel kell hívni a turisták figyelmét a fenntarthatóság kérdéskörére, és ösztönözni kell őket a fenntarthatóság gyakorlati megvalósítására. (WTO, 2004a)

A befolyásos turisztikai világszervezet definícióján kívül az 1990-es évek óta napjainkig számos meghatározás látott napvilágot, melyek eltérnek kidolgozottságukban, a fő hangsúlyokban, de alapvetően a Brundtland-jelentés fenntartható fejlődés fogalmára épülnek. Egyaránt foglalkoznak a környezeti erőforrások jelentőségével, de kiterjednek a fenntarthatóság hárompilléres megközelítésének másik két elemére, azaz a társadalmi és a gazdasági oldal szerepére is. Közgazdasági értelemben arra az alaptézisre épülnek, hogy a fenntartható fejlődés célja egyrészt a jólét növelése, másrészt a tőkeállomány, mindenekelőtt a természeti tőke állományának a fenntartása. (Swinton, 2001)

A teljesség igénye nélkül idézek fel ezek közül néhány példát a következőkben:

Inskeep szerint a fenntartható turizmusfejlődés „kielégíti a jelenlegi turizmus és fogadóterületek igényeit, miközben megőrzi és gyarapítja a jövőbeni lehetőségeket”. Ennek eléréséhez az erőforrásokkal olyan módon kell gazdálkodni, hogy a gazdasági, társadalmi, és esztétikai szükségletek kielégítése mellett fennmaradjanak az alapvető ökológiai folyamatok, a biodiverzitás és a kulturális integritás. (Inskeep, 1991)

Butler megállapítja, hogy a turizmus összefüggésében vizsgálva a fenntartható fejlődés annyit tesz, mint olyan turizmus, amely végtelen ideig fennmarad és nem károsítja vagy változtatja meg a környezetét (emberi vagy fizikai) olyan mértékben, hogy az megakadályozza más tevékenységek és folyamatok sikeres fejlődését és fennmaradását. (Butler, 1993)

Egy további megfogalmazás szerint a fenntartható turizmusfejlődés „a turisztikai fejlesztés, menedzsment és tevékenység minden olyan formája, amely örökre fenntartja a környezeti, társadalmi és gazdasági integritást és a természeti, épített és kulturális erőforrások állapotát”. (Rátz, 1998)

Swarbrooke véleménye szerint (1999) a fenntartható turizmus „gazdaságilag életképes, de nem rombolja le azokat az erőforrásokat, amelyektől a jövő turizmusa függ, nevezetesen a fizikai környezetet, és a fogadó közösség társadalmi felépítését” (Swarbrooke, 1999)

Puczko és Rátz „A turizmus hatásai” című könyvében két meghatározást is idéz a fenntartható turizmusfejlődésre vonatkozóan:

- az adott desztináció természeti környezetének teherbíró képességének figyelembevételével lehetővé teszi a természeti erőforrások megújulását,
- felismeri, hogy a helyi közösségek, szokások, életmód a turisztikai terméknek rendkívül fontos összetevőjét jelentik, ennek következtében elfogadja, hogy a helyi lakosság arányosan részesedjen a turizmus gazdasági hatásaiból, és
- tiszteletben tartja a fogadó területek lakosságának érdekeit és kívánságait a turizmus fejlődésére vonatkozóan. (Tourism Concern, 1992 idézi Puczko és Rátz, 2002)
- maga a turizmus szektor fenntartható az adott desztinációban, tehát fejlődése olyan ütemű, amit még a desztináció képes kedvezőtlen társadalmi és fizikai változások nélkül befogadni, valamint
- a turizmus nem szorítja ki a korlátozottan rendelkezésre álló erőforrásokért vele versenyben lévő többi gazdasági tevékenységet (Wall, 1997 idézi Puczko és Rátz, 2002)

3.1.2. A fenntartható turizmusfejlődés alapelvei

A definíciókon túlmenően számos kutató és jónéhány érintett szervezet fogalmazott meg alapelveket és kritériumokat a turizmus fenntartható fejlesztésével kapcsolatban. Ezek lényegesen több konkrét információt tartalmaznak, melyeknek a gyakorlati vonatkozása is egyértelműbb. A WTO a következőképp fekteti le a fenntartható turizmusfejlesztés alapelveit:

- a turizmus természeti, történeti, kulturális és egyéb erőforrásait úgy kell megőrizni a jövő számára, hogy a jelen társadalomnak is hasznot hajtssanak,
- a turizmus fejlesztését úgy kell tervezni és menedzselni, hogy ne okozzon súlyos környezeti, társadalmi, vagy gazdasági problémákat,
- a turisztikai térség általános környezeti minőségét fenn kell tartani, vagy ha lehetséges javítani kell,
- fenn kell tartani a turisták magas elégedettségi szintjét, azért hogy a desztinációk értékesíthetőek és népszerűek maradjanak,
- a turizmus haszna az egész társadalom számára érzékelhető, így a helyi közösség támogatni fogja azt. (WTO, 1998)

Cronin a következő kritériumokat tartja döntő fontosságúnak a turizmus fenntartható fejlődése szempontjából:

- a turizmusnak eleget kell tennie bizonyos etikai követelményeknek, melyek magukban foglalják a fogadó terület kultúrájának és környezetének tiszteletét, a gazdaság támogatását, a hagyományos életstílus és viselkedésmódok érintetlenül hagyását, valamint a helyi vezetés és a politikai berendezkedés elismerését,
- a fenntartható turizmusfejlesztés csak a helyi lakosság bevonásával és egyetértésével képzelhető el, a helyi irányítás szerepének meg kell maradnia,
- a turizmusfejlesztés központi gondolata az egyenlőség, azaz a költségek és a hasznok igazságos elosztása a turizmus érintettjei között a jelenben és a jövőben egyaránt, valamint
- meg kell találni az egyensúlyt a fejlesztés azon mértéke és típusa között, amely gazdasági és egyéb hasznot hajt, és amely feléli a rendelkezésre álló erőforrásokat.

A szerző külön hangsúlyozza a tervezés jelentőségét. Az ágazat fenntarthatósága érdekében a fejlesztés alapos tervezést és menedzselést igényel, azért hogy a természeti környezet fennmaradjon a jövő generációk számára. Felhívja a figyelmet arra, hogy a turizmust más gazdasági szektorokkal integráltan kell fejleszteni, a hatásait folyamatosan értékelni kell és szükség esetén be kell avatkozni a negatív hatások csökkentése, megszüntetése érdekében. (Cronin, 1990)

Részint hasonló kritériumokat fogalmaz meg Hawie, aki szerint a fenntartható turizmus elérése érdekében a következő tényezőket kell figyelembe venni:

- a turizmus szerepe a regionális gazdasági és társadalmi fejlődésben,
- a turizmus környezeti és kulturális erőforrásokra gyakorolt pozitív és negatív hatásai,
- a helyi közösség részvétele a turizmusfejlesztésben,
- az immateriális javak (pl. a tájkép, a hely szelleme) értékelésének szükségessége,
- a stratégiai szemlélet szükségessége a turizmusfejlesztés irányításában. (Hawie 1990)

A *fogadóterület* számára a turizmus tudatosan tervezett gazdasági növekedést biztosít, amely munkalehetőséget kínál a helyi lakosságnak, ugyanakkor nem szorítja ki a többi

ágazatot a helyi gazdaságból. A szerző kiemeli, hogy a döntéshozatalnak helyi szinten kell maradnia, a kultúra és a környezet érdekeinek figyelembevételével. A *turisták* számára a turizmusnak értékes, az igényeiket kielégítő élményt kell nyújtania, miközben a turisták ismereteket szereznek a felkeresett területről. A sikeres fenntartható turizmus márkahűséget és újbóli látogatásokat eredményez. Az *utazásszervezők* számára a márkahűség a hosszú távú gazdasági siker záloga, ennek pedig előfeltétele a vállalati felelősség.

Batta a fenntartható turizmusfejlődés öt alapelvét az alábbiakban határozza meg:

- a turizmusnak valódi előnyöket kell létrehoznia a társadalom számára,
- a környezetet úgy kell kezelnie, mint természeti tőkét,
- meggyőző tudományos eredmények híján a legnagyobb elővigyázatossággal kell működnie,
- az erőforrásokat úgy kell felhasználnia, hogy a környezet minősége ne romoljon,
- valamint a turizmusból eredő környezeti károkat helyre kell hozni. (Batta, 2000)

A fenntartható turizmusfejlődésnek számos definíciója ismert, hiszen a kutatók és a turizmus ágazatának érintettjei, azaz a piaci szereplők, a helyi közösségek, a nemzeti kormányok, a civil szervezetek eltérő nézőpontból közelítik meg a leírását. Egyértelmű és mindenki által elfogadott meghatározás mindmáig nem született.

3.1.3. A fenntartható turizmus fogalmának fő jellemzői

Az idézett definíciók és alapelvek általában közismertek, ugyanakkor mégsem egységesen elfogadottak és nem alkalmazhatóak bármely fogadóterület esetében, ami érthető is tekintettel a desztinációk eltérő politikai, szocio-kulturális, környezeti rendszerére. Bell és Morse szerint egyetlen definíció alkalmazása nem lenne célravezető, sőt akár veszélyessé is válhatna. (Bell - Morse, 1999) Sokan azonban úgy vélekednek, hogy a turizmus fejlődésének objektív megítéléséhez szükség lenne egy általános érvényű, pontos meghatározásra. Ennek hiányában figyelemre méltó, hogy melyek azok a jellemzők, amiket a nemzetközi turisztikai szakértők többsége a fenntartható turizmus fogalmának leírására megfelelőnek tart.

Egy nemrégiben közzétett Delphi-felmérés során nemzetközi szakmai szervezetek és intézmények képviselőinek véleményét kérdezték meg (WTO, World Bank, UNEP,

EEA, UNDP, stb.) a fenntartható turizmus fogalmával és indikátoraival kapcsolatban. (Miller, 2001)

A válaszadók által leggyakrabban megadott öt jellemző a következő:

- Hosszú távú szemléletet igényel.
- Jól átgondolt turisztikai fejlesztési terveket tartalmaz.
- Hatékonyan használja ki az erőforrásokat.
- Helyi részvételre ösztönöz.
- Fenntartja a természeti tőke állományának a szintjét.

Magyarországon Lengyel Márton kutatócsoportja végzett hasonló felmérést külföldi és magyar szakértők megkérdezésével. A megkérdezettek véleménye szerint a fenntartható turizmus definíciójának összetevői elsősorban a következők.

- Magában foglalja a kulturális, társadalmi és gazdasági örökség pozitív hatású hasznosítását, mind a jelenben, mind a jövőben.
- Törekednie kell a megújítható erőforrások használatára a lehető legnagyobb mértékben.
- Minimálisra kell csökkentenie az anyag- és energiafelhasználást, a hulladékokat és egyéb emissziókat.
- Olyan turizmus menedzsmentet támogat, amely törekszik a desztináció szempontjából létfontosságú erőforrások/attrakciók teljességének a fenntartására.
- A turizmus és hatásai nyomon követése, ellenőrzése és szabályozása alapvető fontosságú egy terület vonzerejének és jövőbeni potenciáljának megőrzése érdekében.
- Jóval többet jelent, mint az ökoturizmus környezetbarát formái.
- Hosszú távú megközelítést igényel, így lehetővé teszi annak megértését, hogy mely összetevőit/elveit kell tartósan alkalmazni és melyek irrelevánsak.
- Magában foglalja azon turizmustípusok teherbíró képességének a meghatározását, amelyek kívánatosak egy desztináció számára.

A szakértők tehát egységesen azon a véleményen voltak, hogy a fenntartható turizmusfejlődésnek vonatkoznia kell a gazdasági, az ökológiai és a társadalmi-kulturális erőforrások megőrzésére a jelenben és a jövőben egyaránt, hosszú távú szemléletet igényel és megvalósításához szükséges a megfelelő ellenőrzés, szabályozás

és menedzsment. A magyar szakértők által megfogalmazott definíció tartalmilag egyezett a külföldiekével, azzal a különbséggel, hogy a magyar válaszadók szerint kulcsfontosságú, hogy a fogadóterületek lakossága felismerje saját érdekeit a turizmus fenntartható fejlődésében. (Puczko – Rátz, 2002)

3.1.4. A fogalmi megközelítések változásai

A fenntartható turizmus fogalmának első hivatalos megjelenése óta lényeges jelentésmódosuláson ment keresztül. Több kutató foglalkozott a különböző meghatározások, következésképp a mögöttes tartalom változásainak vizsgálatával.

Clarke véleménye szerint négy felfogás különíthető el, melyek kronológiai sorrendben következnek. Az első, kezdeti felfogás a fenntartható turizmust a tömegturizmus *ellentété*ként jeleníti meg, eszerint a tömegturizmus nagyméretű és fenntarthatatlan, míg a fenntartható turizmus fő jellemzője, hogy kisléptékű.

A második felfogás az 1990-es években alakult ki, amely a fenntartható turizmus és tömegturizmus közötti *folytonosság* koncepciójára épül. Alaptézise szerint a fenntartható turizmus tömegturizmussá alakulhat, ha nem menedzselik megfelelően. Hasonlóan az első felfogáshoz, a folytonossági elmélet is a turizmus léptéket tekinti a fenntarthatóság fő ismérvének. Ezt a két korábbi megközelítést több kritika érte, egyrészt túlzott egyszerűsége okán, mely figyelmen kívül hagyja a turizmus dinamikus és összetett jellegét, másrészt a gyakorlati alkalmazhatóságának hiánya miatt.

A harmadik, az *elmozdulás* megközelítése eltávolodik az előző két szemlélettől, felismerve, hogy a fenntartható fejlődés érdekében a legtöbb tennivaló éppen a tömegturizmus terén adódik. Három fő különbség tapasztalható az első két felfogással összevetve:

- a turizmus nagyságrendjének kérdése objektívabbá vált, ahelyett hogy a tömegturizmust kizárólag „rossznak” és elvetendőnek tekintették volna, inkább a további fejlesztés középpontjába helyezték,
- a fenntartható turizmus elérendő célként jelent meg, nem valamelyik már létező turizmusforma jellemzőjeként,

- a fogalom és a hozzá kapcsolódó tudás gyakorlatba való átültetése, a fenntarthatóság felé való elmozdulás központi kérdésé vált, ez pedig viselkedési kódexek, vállalati környezeti jelentések és hatásvizsgálatok széleskörű elterjedését eredményezte a turizmus ágazatában.

Ez a megközelítés elsősorban ökológiai szemléletű, a fizikai környezetre gyakorolt hatásokkal foglalkozik kiemelten.

A negyedik megközelítés, mely a *konvergencia* fogalmával jellemezhető, a fenntartható turizmussal kapcsolatos legutóbbi álláspontot képviseli. Eszerint a fenntartható turizmus olyan célkitűzés, amely minden turizmus típus számára elérendő, függetlenül a turizmus nagyságrendjétől. Mivel pedig a fenntartható turizmusnak nincs pontos, általános érvényű és egyetemesen elfogadott definíciója, ezért fontosabb az ágazat helyes irányban történő fejlesztése, mint a precíz meghatározás keresése. (Clarke, 1997)

Saarinen azt vizsgálta, hogy a „növekedés határainak” hagyománya hogyan jelent meg és hogyan változott a fenntartható turizmus meghatározásában. Három megközelítést különít el, melyeket a fenntartható turizmus „erőforrás-alapú”, „tevékenység-alapú” és „közösség-alapú” hagyományának nevez.

Az *erőforrás-alapú* felfogás szorosan kötődik a teherbíró képesség modelljéhez, amely azt feltételezi, hogy létezik egy olyan objektív és mérhető növekedési határ vagy stádium, melyet nem lehet túllépni a rendelkezésre álló erőforrások károsítása nélkül. A turizmus szükségszerűen hatásokkal jár, ezért a további növekedés és fejlődés érdekében a turizmus szereplőinek másként kell viszonyulniuk a környezethez. Ennek módja lehet a turisták viselkedésének megváltoztatása vagy a látogatók számának csökkentése, de a cél az, hogy az erőforrások változatlanul maradjanak. A megközelítés központi kérdése az erőforrások, a fizikai vagy társadalmi környezet állapotának értékelése. Problematikus azonban az erőforrások eredeti, a turizmus által nem érintett állapotának meghatározása, valamint azoknak a hatásoknak a kiszűrése, amelyek nem közvetlenül a turizmusból származnak.

A *tevékenység-alapú* felfogás abból indul ki, hogy a turizmus dinamikus tevékenység, amely állandó változással jár. A turizmus hatásokat generál, melyek közül jónéhány negatív lesz, vagy bizonyos érintettek annak érzékelik, már csak az eltérő érdekek okán is. A probléma megoldását ez a hagyomány a turizmus ágazat szereplőinek aktív sze-

repvállalásán keresztül célozza meg, annál is inkább, mert elsősorban a turizmusnak, mint gazdasági tevékenységnek a szükségleteit fontosabbnak tartja az erőforrások állapotának megőrzésénél. A turizmus szereplői nem feltétlenül fogják a viselkedésüket módosítani az erőforrások védelmében, az pedig elkerülhetetlen, hogy a turisztikai ipar megváltoztassa a környezetet, az erőforrásokat a növekedés érdekében.

Ehhez a hagyományhoz tartozik Butler desztinációs életciklus modellje, mely szerint a növekedés határai nem annyira az eredeti erőforrásoktól függenek, mint inkább a turisztikai ipar tevékenységétől. A turisztikai termék megváltoztatásával, a marketing eszközeinek bevetésével, a létesítmények és az infrastruktúra megújításával a fogadó terület újra növekedési pályára állítható. (Butler, 1980)

A fenntartható turizmus *közösség-alapú* megközelítése a turizmus szereplőinek, különösen a helyi fogadó közösségeknek a széleskörű bevonását hangsúlyozza a fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozatalba. A fenntarthatóság társadalmi dimenziójából indul ki, a változások objektív mérésénél fontosabbnak tartja azt, hogy a turizmus szereplői hogyan észlelik a negatív hatásokat. Az, hogy bizonyos változások elfogadhatók-e vagy sem, a társadalmi és egyéni értékek, attitűdök, ismeretek és prioritások függvénye. A növekedés határait ilyen értelemben a különböző szereplők hatalmi viszonyai döntenek el az ökológiai, gazdasági, társadalmi változások számszerűsített indikátorai helyett. Ez a hagyomány rávilágít arra, hogy a turizmusfejlesztés kapcsán nemcsak az erőforrások védelme, hanem az emberek életminőségének megőrzése és javítása is kiemelkedő fontosságú. (Saarinen, 2006)

3.1.5. A fenntartható turizmusfejlesztés fogalmának kritikája

A fogalmi lehatárolás áttekintésekor meg kell említeni, hogy vannak olyan vélemények, amelyek – habár a fogalom létezésével egyetértenek, – kétségbe vonják a fenntartható turizmusfejlesztés megvalósíthatóságát. Egyes kutatók szerint elérése inkább vágy, törekvés, de nem mérhető és teljesíthető célkitűzés. (Ko, 2002)

Mivel a fenntartható turizmusnak nincs egy egyetemesen elfogadott definíciója, ám a meghatározások között jelentősek az átfedések, jogosnak tűnik a megállapítás, mely szerint a fogalom inkább egy ideológiát, álláspontot képvisel. (Clarke, 1997)

Létezik olyan vélemény, amely azt sugallja, hogy a fenntartható turizmusfejlesztés nem egy objektív, pontosan lehatárolható, hanem a gyakorlatban többféle formát öltő jelenség. Így például Hunter elmélete szerint a fenntartható turizmusnak négy megközelítése lehetséges a fenntartható fejlődés eltérő értelmezéseinek megfelelően: a „turizmust kényszerítő” (tourism imperative), a „termék által irányított” (product-led), a „környezet által irányított” (environment-led) és a „neotén” (neotenous) turizmus.

A „*turizmust kényszerítő*” irányzat szerint turisták igényeinek a kielégítése mindenek fölött áll. Ez az irányzat a „nagyon gyenge” fenntarthatósági szemléletnek felel meg, ugyanakkor bizonyos esetekben ez a követendő. Így például, ha az adott helyen végzett gazdasági tevékenység (pl. a mezőgazdaság) nem jövedelmező, a turizmus fejlesztése kedvező alternatíva lehet, ha más gazdasági ágazatnál (pl. ipar, bányászat) kevésbé rontja a környezet állapotát.

A „*termék által irányított*” turizmusfejlesztés a gyenge fenntarthatósági megközelítéshez köthető. Ebben a megközelítésben megjelenik a környezet megőrzésének fontossága, de másodlagos jelentőségű az új turisztikai termékek fejlesztésének és a régebbiek megtartásának szándékához képest. Ez a fajta gondolkodásmód jellemző azokon a fogadóterületeken, ahol a turizmus uralkodóvá vált a gazdaságban, és nagyságrendbeli csökkenése negatívan érintené a helyi lakosság megélhetését. Ilyen esetekben, ha turizmus által megteremtett jólét veszélybe kerül, a helyi közösség elszegényedhet, ez pedig a környezet súlyosabb degradációjához vezethet. Ezeken a területeken a természeti környezet már rendszerint jelentős változáson ment keresztül az emberi beavatkozás eredményeképp, ezért a fejlesztésnek a helyi környezet szépítésére, az épített környezet megújítására kell irányulnia. A fejlesztések új, magasabb minőséget képviselő turisztikai termékeket eredményezhetnek, melyek a gazdasági fenntarthatóság alapját képezik. Ez a fajta, alapvetően gazdasági irányultságú fejlesztés a természeti környezet számára is jelentős előnyökkel járhat, amennyiben a jövedelmező turisztikai központok elkülönülnek a természetileg érzékeny területektől, ezáltal mentesítve azokat a turizmus negatív hatásaitól.

Az előbbi megközelítéssel ellentétben, a „*környezet által irányított*” turizmusfejlesztés elvei szerint a környezeti állapot megőrzése egyértelműen elsőbbséget élvez. Ez a szem-

léletmód különösen a turizmus által még nem vagy csak kevésbé érintett területeken jellemző, ahol a fejlesztési stratégiák azokat a turizmus típusokat részesítik előnyben, amelyek egyértelműen a kiváló minőségű természeti környezetre és az értékes kulturális élményre alapulnak (pl. ökoturizmus). Fontos célkitűzés, hogy a turizmus gazdasági haszna és a környezet állapota közötti szoros összefüggést minden érintett ismerje fel, és így a desztináció teherbíró képességének megfelelő fejlesztése közös érdekükké váljon. Ez a nézőpont azonban nem csupán azt jelenti, hogy meg kell találni az egy adott területhez a leginkább illeszkedő, környezetbarát turizmus típust, vagy éppen korlátozni kell a látogatók számát egy túlszűfolt területen, hanem azt is, hogy például törekedni kell a többi, a helyi gazdaságban jelentős ágazattal való együttműködésre. A környezet által irányított turizmusnak abban is nagy szerepe van, hogy ráébressze a turistákat a környezettudatos magatartásra, azáltal, hogy a szűkebb és tágabb környezetre minél kevesebb káros hatást gyakorol. Ez a fajta turizmusfejlesztés egyrészt kisebb turisztikai központokban, másrészt a fejlett fogadóterületeken, és az új részpiaci szegmenseket megcélzó desztinációk esetében lehetséges, ha komolyan elkötelezik magukat a környezetvédelem, az energiafelhasználás csökkentése iránt. A gazdasági sikert elősegíti, hogy területek marketingjében egyértelműen megjeleníthető a környezeti és gazdasági érdekek integrálására törekvő, valós szándék.

A szerző által utolsóként említett *neotén* turizmus a nagyon erős fenntarthatósági állásponttal azonosítható. Eszerint léteznek olyan esetek, amikor a turizmus fejlesztését aktívan és folyamatosan meg kell akadályozni az ökológiai szempontok védelme érdekében. Ez jellemző a nemzeti vagy nemzetközi szinten is kiemelkedő természetvédelmi területeken, ahol az ökoszisztémák fennmaradása előbbrevaló a turizmus érdekeinél. Fontos cél ilyen esetekben a megújuló és nem megújuló erőforrások felhasználásának minimalizálása. Néhány, természetileg fokozottan érzékeny területen a turizmus teljes kizorítása lehet a megoldás, míg máshol a turisták jelenléte néhány személyre, vagy csak kutatási céllal érkezőkre korlátozandó.

A „neotén” elnevezés arra utal, hogy a turisztikai tevékenységet olyan mértékben kell visszafogni, hogy a turizmusfejlesztés mindvégig csak a kezdeti stádiumban maradjon. Ennek eszközei, például a turizmushoz kapcsolódó infrastruktúra kiépítésének megakadályozása, vagy a területre szülő belépési engedélyek bevezetése és ellenőrzése. Hunter megemlíti, hogy kritikusai szerint, akik csak a turizmus térbeli és időbeli kiterjesztését tartják fejlődésnek, ez utóbbi nem tekinthető a fenntartható turizmus egy formájának.

Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy a turizmus ágazata miként járulhat hozzá a fenntartható fejlődés eléréséhez, akkor be kell látnunk, hogy bizonyos esetekben éppen azzal, hogy nem jelenik meg, így semmilyen hatást nem gyakorol a környezetre. Elképzelhető, hogy vannak olyan gazdasági ágazatok, amelyek jobban szolgálják a környezetvédelem és a lakosság jólétének az érdekét. Összegzésül elmondható, hogy a neotén turizmus modellje fontos eszköz lehet a nemzeti és helyi kormányzatok kezében a gazdaságpolitika kialakítása során, hiszen jogalapot kínál arra, hogy a turizmus fejlesztését korlátok között tartsák a fenntartható fejlődés érdekében. (Hunter, 1997)

Hunter álláspontja összeeseng Butlerével, amennyiben a turizmus fenntarthatóságát más gazdasági ágazatokkal összefüggésben tartja érdemesnek a vizsgálatra. Butler kinyilvánítja, hogy a „fenntartható turizmusfejlődés” helyett a „fenntartható fejlődés a turizmusban” kifejezés tükrözné hitelesebben azt a törekvést, hogy a turizmus ágazatának hozzá kell járulnia a fenntartható fejlődés eléréséhez, amely csak globálisan és minden gazdasági szektor részvételével valósulhat meg. (Butler, 1999)

A fenntartható turizmus fogalmának definiálása a mai napig nem tekinthető lezártnak, az értelmezését érintő kérdések újragondolása továbbra is időszerű. A kritikai észrevételekben megfogalmazott ellentmondások és kétségek ellenére megállapítható, hogy a fenntartható turizmusfejlesztés fogalma elméletileg és gyakorlatilag is jelentős és hasznos, mivel a tudományos vitáknak és az ágazat gyakorlati fejlesztésének egyaránt kiindulási pontjaként szolgálhat.

3.2. A TEHERBÍRÓ KÉPESSÉG KÉRDÉSKÖRE A TURIZMUSBAN

Amint az előző fejezetben utaltam rá, a teherbíró képesség fogalma már a fenntartható turizmusfejlődés koncepciójának megjelenése előtt, az 1960-as években bekerült a turizmussal foglalkozó szakirodalomba, először az ökológiai korlátokkal kapcsolatban, majd a későbbiekben a kulturális és a gazdasági szempontokat is figyelembe véve. A teherbíró képességet mind a mai napig a fenntartható turizmusfejlesztés kulcsfontosságú eszközeként tartják számon, a helyi döntéshozók számára a gyakorlatban használható eszközt jelenthetnek, ezért tárgyalására külön fejezetet szánok. A következőkben áttekintem a teherbíró képességre irányuló meghatározásokat és mérési eljárásokat, megvilágítva a lehetséges módszertani problémákat.

A teherbíró képesség általános értelemben arra utal, hogy egy adott terület milyen mértékű turizmust képes elviselni károsodás nélkül. A környezetgazdaságtan területén tágabb értelemben alkalmazott *eltartó képesség* fogalma azt fejezi ki, hogy „mekkora az a legnagyobb populáció vagy társadalmi tevékenység, amely még tartósan fennmaradhat, létezhet az adott területen.” (Bora - Korompai, 2003) A turizmus szakirodalmában használatos *teherbíró képesség* kifejezés jelentése hasonló, de legtöbbször ennél szűkebb értelemben használatos.

3.2.1. A teherbíró képesség fogalma a turizmusban

A teherbíró képesség fogalma az 1960-as években jelent meg a turizmus szakirodalmában. Az első definíciók többnyire ökológiai, biológiai szempontból közelítették meg a fogalom meghatározását, mely a későbbiekben fokozatosan bővült ki a társadalmi és gazdasági hatások számbavételével. (O'Reilly, 1986) A teherbíró képességnek számtalan meghatározása született az elmúlt évtizedekben, melyek egyike sem tekinthető általánosan elfogadottnak, és nemritkán csak árnyalatokban különböznek egymástól. A következőkben a leggyakrabban használt megfogalmazások közül idézek néhányat.

Általános értelemben a turizmus teherbíró képességét kifejezi „az a maximális látogatószám, amely egyidőben megjelenhet egy fogadóterületen, anélkül, hogy az a fizikai,

gazdasági és szocio-kulturális környezet romlását, valamint a látogatók elégedettségének elfogadhatatlan mértékű csökkenését okozná”. (WTO, 1981)

Hasonlóan általános érvényű Cooper megfogalmazása, mely szerint a teherbíró képesség „egy helyszín, üdülőhely, vagy régió képessége a turizmus befogadására, minőségromlás nélkül.” (Cooper et al., 1993, idézi Puczko – Rátz, 2002)

Mathieson és Wall definíciója szerint a teherbíró képesség „a maximális létszám, amely anélkül tud egy helyet használni, hogy elfogadhatatlan változást hozna létre a fizikai környezetben és elfogadhatatlan romlást a rekreációs élmény minőségében.” (Mathieson – Wall, 1982)

Lindsay szerint a teherbíró képesség különböző tényezők függvénye, úgymint a rendelkezésre álló erőforrások mennyisége, a látogatószám, a használat típusa, a helyi tervezés és menedzsment, a turisták attitűdje és viselkedése. (Lindsay, 1992)

Egy másik megfogalmazás szerint a turizmus teherbíró képessége „a hely maximális használata anélkül, hogy az erőforrásokat negatív hatások érnék, a látogatók elégedettsége csökkenne, valamint káros társadalmi, gazdasági, kulturális hatások jelentkeznének a területen”. (McIntyre, 1993)

Buckley definíciója azon az elgondoláson alapul, hogy a teherbíró képesség „a látogatók azon száma, amely nem okoz felfedezhető, de legalábbis visszafordíthatatlan ökológiai változást egy terület ökoszisztémájában.” (Buckley, 1999)

Több szerző szerint a teherbíró képesség elsősorban ökológiai fogalom, és a populáció, valamint a természeti környezet közötti viszonyt fejezi ki. (Abernethy, 2001)

Manning és Lawson szerint a teherbíró képesség a „látogatói használat típusainak az a mennyisége, mely nem fejt ki elfogadhatatlan hatásokat az erőforrásokra és a társadalomra”. (Manning – Lawson, 2002)

Megállapítható, hogy a turizmussal összefüggésben megalkotott teherbíró képesség definícióknak két fő alkotóeleme van. Egyrészt hangsúlyozzák a bio-fizikai környezet épségét, az erőforrások integritását, és utalnak egy olyan küszöbértékre vagy toleranciaszintre, melynek túllépése az ökoszisztéma károsodásával jár. Másik fontos komponensük a turisták rekreációs élményének a minősége. (Saveriades, 2000) Mindkét alkotóelem felvet néhány fontos kérdést. Mindenekelőtt több definícióban megjelenik az „elfogadhatatlan” jelző, amely már önmagában utal a teherbíró képesség megítélésének szubjektivitására, egyben mérésének nehézségére is. A természeti környezet állapota különösen fontos a turizmus szempontjából, mivel nemritkán a fogadóterület vonzerejé-

nek alapját képezi. A környezet minőségének romlása ugyanakkor nem minden esetben „elfogadhatatlan” a turizmus érintettjei számára, hiszen lehetséges, hogy más típusú turizmus jelenik meg a területen, így volumenében nem következik be csökkenés. Szintén ellentmondásos a turisták rekreációs élményének a kérdése. McIntyre hipotézise szerint a turizmus mindig negatív hatásokkal jár, a turizmus növekedésével együtt fokozódnak a negatív hatások, a turisták elégedettsége pedig arányosan csökken. (McIntyre, 1993) Más szerzők szerint azonban az összefüggés nem egyértelmű: a turizmus szezonalitása, típusa jelentős befolyásoló tényezők a turisták véleményének alakításában. (Shelby – Heberlein, 1986)

A meghatározásokból is következik, hogy egy desztinációnak nem csupán egyfajta teherbíró képessége lehet. Pearce a teherbíró képesség alapvető három típusát, a környezeti, fizikai és perceptuális/pszichológiai kategóriákat határozta meg. (Pearce, 1989) O'Reilly ökológiai, gazdasági, társadalmi és észlelési teherbíró képességről beszél. (O'Reilly, 1986) Más szerzők a teherbíró képesség fizikai-ökológiai, szocio-kulturális és a politikai-gazdasági komponenseit különítették el, de egy terület teherbíró képességét egységként kezelik. (Coccosis – Mexa, 2004) Látható tehát, hogy a kutatók által használt elnevezések különbözőek, a mögöttük rejlő meghatározások azonban sok hasonlóságot mutatnak. A továbbiakban a teherbíró képesség összetettségének bemutatásához Coccosis és Mexa munkáját veszem alapul, amely egy turisztikai terület teherbíró képességének különböző alkotóelemeit veszi számba. (Coccosis – Mexa, 2004)

A fizikai-ökológiai komponens

Az ökológiai képesség az ökológiai rendszerekre és erőforrásokra kifejtett hatásokra utal. A természeti rendszerek képesek bizonyos mennyiségű szennyező anyagot elnyelni, anélkül, hogy alapvető jellemzőik megváltoznának, és funkcionálisan károsodnának. Azonban nehezen megjósolható, hogy mekkora ez a mennyiség. Az ökológiai rendszerek által szabott határokat tiszteletben kell tartani, mivel emberi tevékenység által kevésbé befolyásolhatók.

A fizikai képesség az épített környezetre, az infrastruktúrára és annak jellemzőire vonatkozik. Ennek a képességnek a határai többnyire növelhetők az infrastrukturális beruházások, szervezési, szabályozási intézkedések révén. Mérlegelendő azonban az ezzel járó építési és működtetési költségek nagysága, amely akadályozhatja a turizmus fej-

lesztését. Bizonyos létesítmények, így például múzeumok, templomok, vagy történelmi emlékhelyek esetében a fizikai kapacitás nem változtatható, ez pedig behatárolhatja az egész fogadóterület kapacitását.

Az ökológiai-fizikai teherbíró képesség szintjének megállapításához a következőket kell tekintetbe venni:

- a zsúfoltság elfogadható mértéke a kulcsfontosságú területeken, pl. múzeumokban, parkokban, utcákon;
- a természeti erőforrások veszteségének az a maximális mértéke, amely nem okozza az ökoszisztéma funkcióinak, a biodiverzitásnak a jelentős leromlását;
- a levegő-, víz-, és zajszennyezés elfogadható szintje, amely a helyi ökoszisztéma állapotától, asszimilációs képességétől függ;
- a közlekedési infrastruktúra használatának intenzitása;
- a vízszolgáltatás, elektromosáram szolgáltatás, szennyvíz- és hulladékkezelés használata;
- a közösségi szolgáltatások, egészségügyi szolgáltatások elérhetősége.

A fizikai teherbíró képesség fenntartásához elengedhetetlen a turisztikai létesítmények integrált fejlesztése, az infrastruktúra hatékony kihasználása ugyanis nehezebben oldható meg, ha a fejlesztések területileg szétszórtan történnek.

A társadalmi-kulturális komponens

A társadalmi teherbíró képesség egyrészt a fogadóközösség toleranciaszintjére, másrészt a turisták élményének a minőségére vonatkozik. Fontos kérdés, hogy a helyi közösség tagjai hogyan viszonyulnak a turizmus megjelenéséhez és növekedéséhez. Ide tartoznak olyan társadalmi és demográfiai tényezők, mint a szakképzett helyi munkaerő rendelkezésre állása, a családi és társadalmi viszonyok változásai, a helyi lakosság identitástudata stb. Ezek egy része egyszerűen számszerűsíthető, más része azonban szociálpszichológiai és antropológiai módszerek alkalmazását teszi szükségessé. A fizikai-ökológiai küszöbértékekkel ellentétben a társadalmi teherbíró képesség küszöbértékeit igen nehéz behatárolni, hiszen nagymértékben függenek az emberek percepcióitól, értékrendjétől. (Saveriades, 2000)

A társadalmi-kulturális teherbíró képesség szintjei a következőképp fejezhetők ki:

- az a turistaszám, illetve azok a rekreációs tevékenység típusok, amelyeket a helyi közösség befogad, anélkül, hogy negatív irányban megváltozna az identitástudatuk, életstílusuk, a tevékenységeik, és a társadalmi szerkezet;
- a turizmusnak az a típusa és szintje, amely sem közvetlen, sem közvetett módon nem változtatja meg jelentősen a helyi kultúrát (a kézművességet, hagyományokat, a hiedelmeket, szokásokat, stb.);
- a turizmusnak az a szintje, amelyet a helyi lakosság nem utasít el, és amely nem szorítja ki a lakosságot a helyi szolgáltatások használatából;
- a turizmusnak az a szintje (a turistaszám és a jelenlevő turizmusfajták kompatibilitása), amely nem okozza a turisták élményének az elfogadhatatlan mértékű romlását.

A politikai-gazdasági komponens

A politikai-gazdasági komponens mindenképp előtt a turizmus helyi gazdasági szerkezetre gyakorolt hatásaira vonatkozik. A gazdasági teherbíró képesség arra utal, hogy milyen mértékben tudnak a turisztikai szolgáltatások a gazdasági életben teret nyerni, anélkül, hogy kiszorítanák a többi, preferált gazdasági tevékenységet. (O'Reilly, 1986)

A politikai-gazdasági teherbíró képesség a következőképp fejezhető ki:

- a turizmusra való gazdasági berendezkedés;
- a munkaerő elvonása a gazdaság más szektoraiból, a turizmus javára;
- a turizmusból származó jövedelem helyi elosztásának kérdése;
- a foglalkoztatás szintje a turizmusban, a helyi emberi erőforrások viszonylatában.

3.2.2. A teherbíró képesség mérése a turizmusban

A teherbíró képesség megállapításának központi kérdése annak meghatározása, hogy milyen mértékű turizmus fogadható el egy adott területen. Mind az elméleti jellegű kutatások, mind a turizmus gyakorlati fejlesztése során megjelent a törekvés arra, hogy ez kifejezhető legyen az időegységre, illetve területegységre jutó turisták számával. Ennek a számnak a meghatározásához azonban szükség van a fogadóterület kulcsfontosságú jellemzőinek, mint például a természeti erőforrások, a társadalmi szokások és hagyományok, a helyi gazdaság szerkezetének stb. számbavételére. Az elemzésnek ki kell terjednie a teherbíró képesség különböző típusait befolyásoló tényezőkre, melyek természetesen turisztikai desztinációnként különbözőek lehetnek.

A teherbíró képesség megállapítására számos ajánlás létezik, így például Shelby munkája nyomán Coccossis a következő, nyolc lépésből álló eljárást javasolja. (Shelby, 1986 idézi Coccossis – Mexa, 2004)

1. A rendszer elemzése
2. A turizmus fejlesztésének elemzése
3. A turisztikai fejlesztés következményeinek elemzése az egyes alkotórészek szempontjából
4. A hatások értékelése
5. A turisztikai teherbíró képesség meghatározása az egyes komponensekre vonatkozóan
6. Alternatív turizmusfejlesztési lehetőségek és alternatív cselekvési módok kidolgozása
7. A rendszer teljes teherbíró képességének meghatározása
8. A teljes teherbíró képesség implementációja
9. Monitoring

Alapvető probléma a teherbíró képesség mérésével kapcsolatban, hogy nincs egyhangúlag elfogadott, széles körben érvényes definíciója. Nemcsak a turizmus kutatói, hanem a turizmustervezéssel és -fejlesztéssel foglalkozó gyakorlati szakemberek is eltérően értelmezik a fogalmat.

Nem létezik egységes, mérhető standard, mint ahogyan nincs általánosan elfogadott indikátorrendszer sem a turizmus fenntartható fejlődésének megállapításához. (Miller, 2001)

A teherbíró képesség meghatározásai alapján megállapítható, hogy a méréséhez számolni kell a környezeti, gazdasági és társadalmi hatásokkal. Ezeknek a hatásoknak a mérése azonban különösen problematikus, mivel különbözőképpen érvényesülnek az egyes fogadóterületeken, és függnék a területen jelen levő turizmus típusától, valamint a turizmus és környezetének kapcsolatától. A probléma összetettségét támasztják alá a következők.

A fogadóterületek sajátosságai, mint például a helyi erőforrások, az ökoszisztéma sérülékenysége, a helyi lakosság száma, a gazdasági szerkezet, a helyi kultúra stb. alapvetően behatárolják a turizmusfejlesztés lehetőségeit. Az adott fogadóterületen megjelenő turizmus típusa olyan jellemzők alapján határozható meg, mint a látogatás motivációja, a választott közlekedési eszköz fajtája, a tartózkodási idő hossza, a látogatás gyakorisága, a turisták szabadidős tevékenységei, napi költsége. A turizmus típusa szoros összefüggésben áll a turisták attitűdjeivel, amely többek között elvárásaikban, viselkedésükben, a házigazdákkal való kapcsolatukban nyilvánul meg.

A turizmus típusát befolyásolja a turizmus rendszerének felépítése is (nemzetközi szállodaláncok jelenléte, utazásszervezők szerepe stb.). (Saveriades, 2000)

A hatások előrejelzése igen nehéz feladat, hiszen a hatás csak akkor válik ismertté, ha már érzékelhető, a megjelenésének küszöbértéke azonban igen változó lehet. A hatások gyakran egyáltalán nem számszerűsíthetők, a kvalitatív mérések azonban nehezen kivitelezhetőek a gyakorlatban. A hatások értékelésének folyamatosnak kell lennie, a turizmusfejlesztés előtt, közben és után is meg kell történnie, hiszen csak így várható el, hogy helyes menedzseléssel befolyásolhatók legyenek a negatív következmények. (Buckley, 1999)

Végül hozzá kell tennem, hogy egyes szerzők megállapítása szerint a teherbíró képesség fogalmának alkalmazása elméletileg helytelen, a végrehajtása irreális és a mérése kivitelezhetetlen. (Simón, 2004)

Egy, a teherbíró képességet kifejező abszolút szám meghatározása többnyire valóban nem lehetséges, de a turizmus hatásainak elemzésekor kialakíthatók olyan küszöbértékek, melyek elérése figyelmeztetheti a turizmus érintettjeit, különösen a *döntéshozókat* a beavatkozás szükségességére. Ebből következik, hogy a teherbíró képesség hasznos eszköz lehet a turizmus tervezésében és menedzselésében.

3.3. A FENNTARTHATÓ TURIZMUS ÉRTÉKELÉSE

Annak érdekében, hogy a fenntarthatóság ne csak egy elvont fogalom maradjon, szükség van a gazdasági, társadalmi, ökológiai változások értékelésére, - a teherbíró képesség meghatározásán túl is, - melynek széles körben alkalmazott eszközei az indikátorok. A *döntéshozók* számára kiemelten fontos az indikátorok ismerete, a megfelelő jelzőszámok kiválasztása és alkalmazása. A következő fejezetben áttekintem az értékelési módszerek alapelveit, az indikátorok szerepét és kiválasztásuk kritériumait, majd röviden bemutatom a fenntartható turizmus néhány lehetséges értékelési modelljét.

3.3.1. A fenntartható fejlődés értékelésének alapelvei

Az 1990-es években vetődött fel a fenntartható fejlődés értékelhetőségének problémája. Többen kísérletet tettek a megfelelő indikátorok felhasználásával a gyakorlatban használható modell megalkotására. Általánosan elfogadott és mindenhol alkalmazható értékelési módszer mindmáig nem született, az értékelés alapelveit illetően azonban az IISD (International Institute for Sustainable Development) megbízásából kidolgozott *Bellagio Alapelvek* (Bellagio Principles) fontos iránymutatást nyújtanak. (Hardi – Zdan, 1997)

1. *Irányadó jövőkép és célok*: az értékelésnek nem szabad szem előtt tévesztenie a fenntartható fejlődés megvalósítását mint fő célt.
2. *Holisztikus perspektíva*: az értékelési folyamatnak ki kell terjednie az egész rendszerre, de annak részeire is, tekintettel a társadalmi, ökológiai, gazdasági alrendszerek állapotára, annak változásaira, valamint az emberi tevékenység pozitív és negatív következményeire a humán és az ökológiai rendszerek szempontjából.
3. *Alapvető elemek*: az értékelésnek foglalkoznia kell a generációk közötti és a jelen generáción belüli egyenlőség és az egyenlőtlenség kérdésével, különös tekintettel az erőforrás-használat, a túlzott mértékű fogyasztás és a szegénység, az emberi jogok kérdéseire.

4. *Megfelelő terjedelem:* az értékelésnek kellően hosszú időintervallumot és nagy földrajzi távolságot kell áttekintenie ahhoz, hogy a hosszú távú és a térben távolabb eső hatásokat is figyelembe vegye.
5. *Gyakorlat-központúság:* az értékelés olyan explicit kategóriákon vagy keretmodelleken alapul, amelyek a célkitűzéseket indikátorokhoz és értékelési kritériumokhoz kötik, korlátozott számú indikátort használ a könnyebb érthetőség kedvéért, a méréseket standardizálja az összehasonlíthatóság érdekében, az indikátor értékeit összeveti a kitűzött céllal, referencia- vagy küszöbértékkel.
6. *Nyitottság:* a módszereket és adatokat mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, az adatokkal és értelmezésükkel kapcsolatos bizonytalanságot, feltételezéseket ismertetni kell.
7. *Hatékony kommunikáció:* az értékelésnek a nyilvánosságot és a döntéshozókat kell szolgálnia, emellett törekednie kell az egyszerű szerkezetre és a közérthetőségre.
8. *Széleskörű részvétel:* a társadalom legszélesebb rétegeit kell bevonni az értékelésbe, azért hogy a különböző értékeket képviseljék, különös tekintettel a döntéshozók bevonására.
9. *Folyamatos értékelés:* a trendek meghatározásához ismételt mérések szükségesek, közben pedig az igényeknek megfelelően módosítani kell a módszereket, modelleket, indikátorokat.
10. *Intézményi kapacitás:* biztosítani kell az intézményi háttérrel, – helyi szinten is – az adatgyűjtésre és -kezelésre, valamint a dokumentációra. (Hardi és Zdan, 1997)

3.3.2. Az indikátorok szerepe

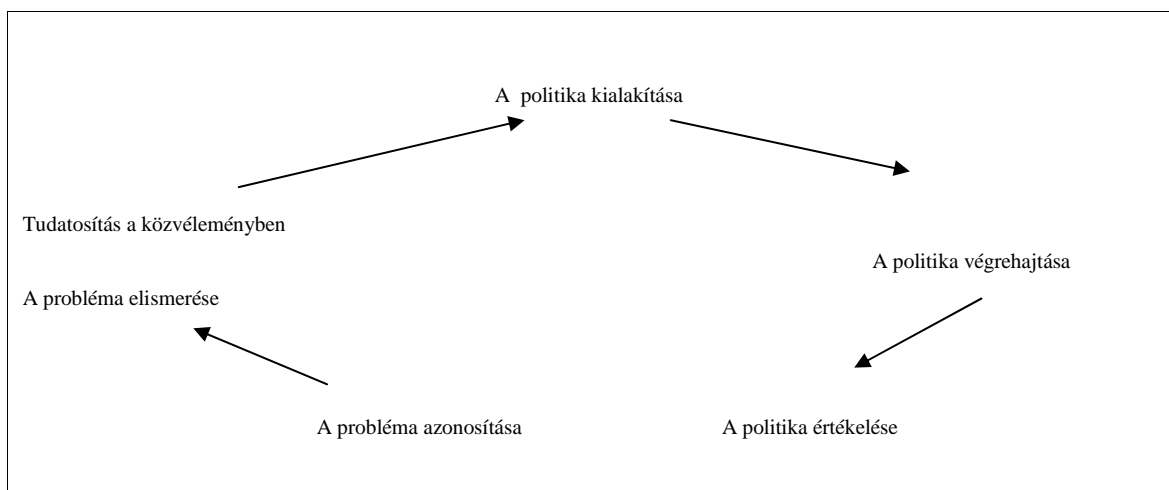
Az indikátor segít megérteni, hogy hol vagyunk, merre haladunk, és milyen messze vagyunk attól a céltől, amit el akarunk érni. (Hart, 1996) Egy másik megfogalmazás szerint az indikátorok célja, hogy mérhetővé tegyenek dolgokat (UN, 2004) A WTO szerint az indikátorok a menedzsment fontos eszközei a jelenben, de jövőbeni

befektetést is jelentenek, mivel általuk elkerülhető, hogy az erőforrások helyrehozhatatlanul károsodjanak. (WTO, 2003)

Egy jól kiválasztott indikátor időben felhívja a figyelmet a problémára, és segítséget nyújt annak felismerésében, hogy mit kell tenni a megoldás érdekében. (Sustainable Measures, 2000) Az indikátorok elemzésével megjósolhatók a döntések következményei, a döntések végrehajtását követően pedig az elért eredmények összehasonlíthatók lesznek a kitűzött célokkal. Az értékelésen túl az indikátorok által jelzett teljesítmény megismerésével a visszacsatolás útján lehetőség nyílik módosításokra, így jobb döntések szülehetnek. (ESDI, 2002)

A fenntarthatóság indikátorai különböznek a hagyományos mutatóktól, abban a tekintetben, hogy előtérbe helyezik a gazdasági, környezeti és társadalmi oldal kapcsolatrendszerét, az egyik dimenzióban bekövetkezett változást nem kezelik függetlenül a másik két dimenziótól. (UN, 2004)

Moldan (Moldan, 1997) összefoglalja az indikátorok szerepét, amelyben kiemeli a probléma felismerésének és tudatosításának fontosságát a nyilvánosság szempontjából. Különös jelentőséget tulajdonít annak, hogy a probléma bekerüljön a köztudatba, amelyet a politika kialakítása, végrehajtása és értékelése követ. (1.ábra)

1. ábra: **Az indikátorok szerepe**

Forrás: Moldan, 1997 p.59

MacLellan hasonló véleményt fejt ki, miszerint egy mutató értéke ugyan megkérdőjelezhető a fenntartható turizmusfejlődés mérését illetően, de a probléma tudatosításában betöltött szerepe mint „jó PR” eszköz vitathatatlan. A probléma megismertetése a nyilvánossággal több álláspont szerint elősegítheti a környezettudatos

magatartás elterjedését. Az OECD szerint a fogyasztót tájékoztatni kell a választásának következményeiről, azért, hogy ezáltal ösztönözzék a környezetbarát termékek iránti keresletet.

Peterson lehetségesnek tartja, hogy a környezettudatosság arra ösztönzi az embereket, hogy visszaszorítsák a saját tevékenységükből eredő környezetterhelést, ezen túlmenően pedig politikai nyomást is kifejthetnek a fenntarthatóság érdekében. Ezek a megállapítások érvényesek a turizmus területére is, hiszen az utazási döntésre hatással lehet, ha a potenciális turista információval rendelkezik a fenntarthatóság követelményeiről, a fejlesztés hatásairól, a környezeti terhelés mértékéről egy adott desztináció esetében. (Miller, 2001) Ezen túlmenően a turizmus területén „az indikátorok alkalmasak a turizmus hatásainak mérésére, stratégiák és programok kialakítására, nyomon követésre, területek összehasonlítására, a legjobb gyakorlat kialakításának segítésére.”(Kósi – Baranyi, 2006)

3.3.3. Az indikátorok kiválasztása

Általában véve megállapíthatjuk, hogy nehéz feladat kiválasztani azt az indikátort, amely alkalmas egy bizonyos jelenség mérésére. Az Európai Környezetvédelmi Hivatal (European Environmental Agency – EEA) értékelése szerint az általa használt jelzőszámok sem bizonyultak egyértelműen sikeresnek a turizmus vizsgálatával kapcsolatban. (EEA, 2001) Nehézséget okoz, hogy a téma még mindig viszonylag újnak számít, a fogalom igen összetett és több, különböző perspektívából egyaránt megközelíthető. Ennek eredményeképpen az alkalmazható mutatók kiválasztása is sokféleképp történhet.

Számos kutató véleménye szerint elméleti síkon ugyan meghatározható a legjobb indikátor, a gyakorlatban azonban nem létezik, mivel vagy nem állnak rendelkezésre a megfelelő adatok, vagy módszertani hiányosságok miatt a meglévő adatokból nem lehet előállítani a kívánt mutatót.

A következőkben röviden áttekintem az indikátorok kiválasztásának lehetséges kritériumait.

A fenntartható fejlődés mutatóinak a következő követelményeknek kell eleget tenniük:

- Legyen könnyen érthető.
- Tegye lehetővé az összehasonlítást.
- Legyen költséghatékony.
- Legyen megbízható.
- Legyen mérhető. (Miller, 2001)

Számos kutató foglalkozott az ideális indikátor meghatározásával, Hughes és munkatársai szerint (Hughes, 2002) az ideális indikátor jellemzői a következőkben foglalhatók össze.

- Legyen könnyen azonosítható és mérhető.
- Legyen funkcionálisan fontos az ökoszisztémában (pl. alapfajok).
- Kiemelkedő érték legyen neki tulajdonítható (kulturális, szocio-politikai vagy gazdasági).
- Alacsony technológiai követelményeket támasszon.
- Legyen érzékeny a kérdéses stresszhatás iránt.
- Olyan mechanizmusokkal működjön, amelyeknek a reakciói érthetőek.
- Gyorsan reagáljon.
- Minél kevésbé legyen félreérthető.

A szerzők a felsorolt kritériumok közül kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak annak a feltételnek, hogy a változást okozó tényezők hatásmechanizmusa világossá váljon a mutatók segítségével. Ellenkező esetben a turizmus menedzsmentje nem képes korrigálni a döntéseit, így a fejlődés irányát sem tudja befolyásolni, ellenőrző tevékenységének tehát gyakorlati haszna nem lesz. (Hughes, 2002)

A fenntartható fejlődés elősegítése érdekében több szervezet hangsúlyt fektet a nyilvánosság tájékoztatására, ezzel ösztönözve a társadalom tagjait a környezettudatos viselkedésre. Az egyik ilyen szervezet a legalapvetőbb jellemzőket gyűjtötte össze. (Sustainable Measures, 2000)

A hatékony mutató:

- releváns: alkalmas a vizsgálni kívánt rendszer leírására
- könnyen érthető: nemcsak a szakértők számára értelmezhető

- megbízható: az általa nyújtott információ hiteles
- elérhető adatokon alapul: olyan adatokra épít, amelyek időben megszereshetők.

Ezenfelül, ha az érintettek részt vehetnek a tervezésben, és ennek keretében a mutatók megalkotásában, akkor az visszahat a közösség fejlődésére, így demokráciaépítő szerepe is van. (Szlávik – Csete, 2004)

A *döntéshozóknak* a felsorolt kritériumok figyelembevételével kell meghatározniuk a fenntartható turizmusfejlődés értékeléshez felhasználandó indikátorok csoportjait.

3.3.4. A fenntartható turizmus indikátorai és értékelési módszerei

Az 1990-es évek elején három nemzetközi turisztikai szervezet kezdeményezett kutatásokat a fenntartható turizmus indikátorainak kidolgozása céljából. A WTTC (World Travel and Tourism Council) 1992-ben tette közzé a statisztikai indikátorok területén végzett kutatásainak eredményeit, a WTO Környezeti Bizottsága pedig a következő évben alapította meg nemzetközi munkacsoportját. Az Utazásszervezők Nemzetközi Szövetsége (International Federation of Tour Operators) 1994-re készítette el a fenntartható turizmus modelljét, melyben többféle jelzőszám is szerepel. A WTO 2004-ben publikálta legutóbbi átfogó tanulmányát a fenntartható turizmus indikátorairól, melyet több mint 20 ország 62 szakértőjének közreműködésével készített el. A mintegy 40 fenntarthatósággal kapcsolatos témát felölelő munka az indikátorok felsorolása mellett mérési módszereket is ajánl. (WTO, 2004b)

Tehát a gyakorlatban több indikátorkészlet is létezik, melyek között jelentős eltérések vannak, és nem alkalmazhatók egységesen bármely desztináció fenntarthatóságának értékelésére. Egyrészt vannak általános indikátorrendszerek, melyeket jellemzője, hogy nem speciálisan a fenntartható turizmus értékelése céljából lettek kifejlesztve, pl. ökológiai lábnyom, hátizsák, OECD indikátorok, stb., ám adaptálhatók a turizmus területére. Másrészt léteznek specifikus indikátorkészletek is, melyek egy bizonyos célnak megfelelőek, valamint a lokális színre lettek kidolgozva. Ha tehát a cél egy adott desztináció fenntarthatóságának a vizsgálata, akkor először meg kell határozni a megfelelő indikátorokat, amelyhez már meglévő készleteket (pl. az első bekezdésben

felsorolt szervezetekét) is lehet használni, természetesen a szükséges módosításokkal. Az indikátorkészlet kialakítását követi az indikátorok kiértékelése, valamely értékelési modell, módszer szerint. (Kósi – Baranyi, 2006)

A külföldi szakirodalomban számos ilyen módszert tettek közzé, alkalmazhatóságukat többségében esettanulmányokkal alátámasztva (lásd pl. Barioulet, é.n.; Bell-Morse, 1999; Ko, 2002, Vila et al., 2009), de hazai kutatók is foglalkoznak a fenntartható turizmus értékelési módszerének kidolgozásával. Mivel dolgozatomban nem célja ezeknek a további vizsgálata, az alábbiakban a magyar példák közül emelek ki kettőt, a területi korlátok miatt mellőzve részletes bemutatásukat.

Kósi Kálmán és Baranyi Rita az ún. „jelzőlámpa módszer” javasolta a egy adott turisztikai terület fenntarthatóság vizsgálatára, a fenntarthatóság nyomon követésére, ezáltal a jövőbeli intézkedések elősegítésére. A közlekedési jelzőlámpa színei szerint az indikátorkészletben használt egyes indikátoreredményeket csoportosítani lehet a következők szerint:

„zöld” indikátor eredmény: megnyugtató állapot

„sárga” indikátor eredmény: nyugtalanító határterület

„piros” indikátor eredmény: beavatkozás szükséges.

Ezután a kapott eredményeket a gazdasági, környezeti, társadalmi-kulturális és az intézményi dimenziók szerint külön-külön értékelik, majd ebből levezetik, hogy a turizmus az adott területen

- fenntartható,
- túlnyomórészt fenntartható,
- kevésbé fenntartható (beavatkozás szükséges), vagy
- nem fenntartható (rövid vagy közép távon problémás). (Kósi – Baranyi, 2006)

Dávid Lóránt és Baros Zoltán a „*Fenntarthatósági Érték Térkép*” dolgozta ki a turizmus fenntarthatóságának értékelésére, Chris Butters munkája nyomán. A térkép a fenntarthatóság három központi elemét (ökológia, társadalom, gazdaság) jeleníti meg, valamint annak mértékét, hogy ezek tükrében egy turisztikai fejlesztés mennyire fenntartható. A három fő területhez egyenként nyolc paraméter tartozik, összesen tehát 24 értékelési szempont van. Ezeket egy 0-tól 5-ig terjedő skálán kell értékelni, ahol az 5 jelentése: „teljesen fenntartható”. A modell alkalmas egy terület vagy létesítmény fenntarthatóságának időbeli, valamint más területekkel, létesítményekkel való összehasonlítására. Egyszerűsített formájában a tervezőknek iránymutatásul szolgálhat, illetve a tervezési folyamat során az érintettek tájékoztatására, döntésbe való bevonására is használható. (Dávid – Baros, 2009)

A turizmus fenntarthatóságának mérésén túl az utóbbi években a turizmussal foglalkozó hazai kutatók érdeklődésének előterébe került a fenntartható fejlődés kérdéskörével részben átfedést mutató *életminőség* mérésének témája is. A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia „stratégiai irányvonalként” jelöli meg a turizmus életminőségre gyakorolt hatásainak optimalizálását (Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia, 2005 p. 18), melynek objektív megítéléséhez szükséges egy megfelelő mutatószám is. A turizmussal összefüggő életminőség-index kidolgozása 2006-ban kezdődött meg, az ún. Rahman-modellt alkalmazva a turizmussal kapcsolatos életminőség két vetületén, melyek nevezetesen:

- egy adott turisztikai desztinációban a turizmusnak a helyben lakók életminőségére gyakorolt hatása,
- a turizmusban való aktív részvétel hatása egy adott személy élettel való elégedettségére, életminőségére.

Az életminőség-index alapkonceptiója szerint ezen a két vetületen lehet a szubjektív elégedettséget mérni, majd abból elkészíteni az aggregált indexet, az alábbi szempontokra támaszkodva:

- a turizmus szerepe a családi, baráti viszonyok alakulásában,
- a turizmus hozzájárulása az érzelmi jóléthez,
- a turizmus szerepe egészségünk megőrzésében, visszanyerésében,
- a turizmus hozzájárulása egy adott település anyagi jólétéhez,
- a turizmus szerepe a lokális közösséghez való tartozás erősítésében,

- a turizmus szerepe egy adott desztináció munkahelyteremtésében,
- a turizmus hatása a személyes biztonságérzetre,
- a turizmus környezetre gyakorolt hatásának hozzájárulása a jó közérzethez.

(Kovács és mtsai, 2006)

Az turizmus-specifikus életminőség-index kidolgozása iránti igényt a Kormány fogalmazta meg, kidolgozásában közigazgatási szakember is szerepet kapott. Ennek ellenére, a helyi döntéshozókkal folytatott személyes beszélgetéseim során az a véleményem alakult ki, hogy a helyi kormányzati szinten az életminőség-index koncepciója, alkalmazása épp annyira kevésbé ismert és elterjedt, mint a fenntartható turizmus mérési módszerei.

4. A TURIZMUS ÉRINTETTJEINEK SZEREPE A TURIZMUS FENNTARTHATÓ FEJLESZTÉSÉBEN

A fenntartható turizmus fogalmának feltérképezése, a gyakorlati megvalósítás két alapvető eszközének, a teherbíró képességnek és az indikátoroknak az áttekintése után a 4. fejezetben a turizmus fő érintettjeinek – a helyi lakosság, a turisták, a turizmus ipara, valamint a kormányzat, – szerepét, feladataikat és eszközeit foglalom össze a turizmus fenntartható fejlesztésében, mindvégig szem előtt tartva és kiemelve a helyi döntéshozók szempontjából fontos következtetéseket. Mivel a téma meglehetősen szerteágazó, valamint az érintettek feladatai, lehetőségei egymással természetesen összekapcsolódnak, ezért nem minden alfejezet egyforma részletezettségű, az egyes részterületek eltérnek kidolgozottságukban.

4.1. A HELYI LAKOSSÁG SZEREPE

A kutatások újra meg újra napirendre kerülő kérdése azoknak a tényezőknek a meghatározása, amelyek befolyásolhatják a helyi lakosság turizmus iránti attitűdjait, hiszen a turizmus alapja a vendégszeretet, a jó házigazda-vendég kapcsolat. A turisták által sűrűn látogatott fogadóterületeken azonban ez a kapcsolat rendszerint formális, sőt akár ellenséges is lehet. Az ágazat fenntartható fejlesztéséhez elengedhetetlen a lakossági támogatás, a helyi közösség együttműködése. Dolgozatom szempontjából különösen jelentős a lakossági attitűdvizsgálatok eredménye, mivel az általam vizsgált téma, a helyi döntéshozók attitűdjainak vizsgálata sokkal ritkább a szakirodalomban. Mivel a helyi döntéshozók rendszerint a helyi lakosság speciális helyzetben levő tagjai is, ezért – bár a döntéshozók véleménye és attitűdjei nem feltétlenül egyeznek meg a lakossággal – kutatásom eredményeit ezekhez a lakossági vizsgálatokhoz tudom elsősorban hasonlítani. Ezen kívül a helyi döntéshozók számára fontos lenne, hogy a turizmusfejlesztéssel kapcsolatos döntéseikhez ismerjék a lakossági attitűdöket, és az azokat befolyásoló tényezőket.

4.1.1. A lakosság attitűdjeit befolyásoló tényezők

Szocio-ökonómiai tényezők

A turizmussal foglalkozó szakirodalomban széleskörben foglalkoztak a szocio-ökonómiai tényezőknek a lakosság attitűdjére gyakorolt hatásával. A leggyakrabban vizsgált változók közé tartoznak a következők:

- jövedelem
- nemzetiségi hovatartozás
- helyi lakos tartózkodásának ideje az adott településen
- életkor
- nem
- iskolázottság
- lakóhely
- kulturális háttér.

Az alábbiakban az ezekkel kapcsolatos eredmények közül emelek ki néhányat a nemzetközi publikációk tükrében. A helyi lakosok tartózkodási idejét illetően többnyire az adott településen hosszabb ideje élők ítélték meg negatívan a turizmus hatásait (McCool – Martin, 1994). Egy másik kutatás szerint a helyi lakosok közül a rövidebb ideje ott lakók vélték pozitívabbnak a turizmust, de a településen eltöltött időtől függetlenül tudatában voltak a turizmus előnyeinek és hátrányainak. (Snaith – Haley, 1999). Egy ausztrál felmérés szerint a turizmust elsősorban a településre újonnan költözött lakosok támogatták. Véleményüket az is befolyásolhatta, hogy ők voltak azok, akik jellemzően interakcióba léptek a turistákkal. (Weaver – Lawton, 2001)

Az életkor tekintetében eltérő eredményeket olvashatunk. Egy ausztrál tanulmány szerint az idősebb lakosok toleránsabbak voltak a külföldi turistákkal szemben és a turizmus által okozott káros környezeti hatásokat sem tartották aggasztónak. (Tomljenovich – Faulkner, 1999). Ezzel szemben egy Törökországban végzett felmérés az idősebb korú lakosok negatívabb véleményéről számol be. (Cavus – Tanrisevdi, 2002)

A megkérdezettek neme is befolyásolta a turizmusról alkotott véleményeket. Általában a nők elleneztek jobban a turizmust, annak negatív hatásai miatt, különösen a forgalom, a zajártalom és bűnözés növekedése miatt. (Mason – Cheyne, 2000). Egy másik tanulmány is megerősíti azt a következtetést, miszerint a nők viszonyultak negatívan a

turizmusfejlesztéshez, a várható gazdasági előnyök ismeretében is. (Harrill – Potts, 2003) A lakóhely változó jelentőségét igazolta Sheldon és Var (1984) kutatása, mely szerint a vidéki közösségek kevésbé látták szívesen a turizmus fejlesztését, mint a városi lakosság. A felsorolt példák alapján látható, hogy nem ítélnél meg egyértelműen a szocio-ökonómiai tényezőknek a lakosság attitűdjére gyakorolt hatását, mivel a kutatások nemritkán egymással ellentétes eredményre jutottak. Ezek a tényezők tehát önmagukban nem bizonyultak elegendőnek az attitűdváltozatok magyarázatára.

Térbeli tényezők

A turizmussal kapcsolatos lakossági attitűdvizsgálatok jelentős része foglalkozik az úgynevezett térbeli tényezők szerepével, azaz a helyi lakosok és a turisták közötti fizikai távolság összefüggéseivel. A kutatások alapvető hipotézise, hogy minél közelebb él egy egyén a turisták által látogatott területhez, annál negatívabb lesz az attitűdje a turizmus fejlesztése iránt. Ezeknek a vizsgálatoknak a gyakorlati fontossága vitathatatlan, hiszen a turizmus tervezésében érintettek számára fontos információkkal szolgálhat egy turisztikai fejlesztés helyének kijelölésekor, illetve segíthet a fejlesztésre alkalmatlan területek körülhatárolásában.

A törökországi Antalya üdülőövezetében végzett felmérés szerint a turizmust támogatók nem éltek a turisták által elsősorban látogatott területek közelében, valamint minél közelebb lakott valaki a turisták elsődleges célpontjához, a tengerparthoz, annál negatívabb volt az attitűdje. Az utóbbiak kedvezőtlen véleményén az sem változtatott, hogy a turizmus munkalehetőséget teremtett a számukra. (Korca, 1996)

Jurowski és Gursoy (2004) felmérése úgyszintén megerősítette, hogy a turisztikai attrakciók közvetlen közelében élők negatívabban ítélték meg a turizmus hatásait, mint a távolabb lakók. Különösen azok viseltettek ellenérzéssel a turisták iránt, akik olyan rekreációs létesítményt akartak használni, amelyet a turisták is látogatnak, és úgy érzik, hogy a turisták kiszorítják őket. Ezek a lakosok kiemelték a zsúfoltságot, a bűnözés elterjedését, a zajt, és a megélhetési költségek emelkedését, mint a turizmus kellemetlen velejáróit. Ugyanakkor a távolabb lakók a turizmusból származó előnyöket helyezték előtérbe, úgy vélték, ha nő a turisták száma, akkor a haszon meghaladja a költségeket.

Hasonlóképpen Harrill és Potts (2003) egy dél-karolinai város történelmi negyedében végzett kutatása szerint a turizmus helyszínéhez legközelebb élők szenvedték el a káros

hatások többségét és attitűdjük is negatívabb volt, mint a távolabb lakóknak. A szerzők következtetése szerint a turizmusfejlesztés iránti attitűd részben a távolság függvénye, ugyanakkor fontos szerepe van a turizmustól való gazdasági függésnek is.

Gazdasági függés

A gazdasági függés mind az egyén, mind a közösség szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír a kutatások alapján. Az erre irányuló vizsgálatok alapvető hipotézise az, hogy minél jobban függ az egyén vagy a társadalom a turizmusból származó jövedelemtől, annál pozitívabb lesz a turizmus iránti attitűdje, és annál inkább támogatja a turizmusfejlesztést. Ezt a feltevést számos empirikus kutatás eredménye alátámasztotta. (Smith – Krannich, 1998; Weaver – Lawton, 2001; Puczko – Rátz, 2002; Lepp, 2006)

Lepp (2006) Ugandában végzett felmérése szerint a lakosság túlnyomó többségének pozitív véleménye van a turizmusról, amely abból ered, hogy úgy érezték, a turizmus élénkíti a mezőgazdasági termékek piacát, jövedelemforrásként szolgál, sőt bizonyos esetekben jelentős vagyonosodáshoz vezet, és a közösség fejlődéséhez is hozzájárul.

Haukeland (1984) a turizmus szocio-kulturális hatásait vizsgálva azt állapította meg, hogy a turizmus iránti ellenérzés különösen a hagyományos iparágak művelői körében volt nagy, és közvetlenül összefüggött a fejlesztések nagyságrendjével. Egy ciprusi felmérés szerint a lakosság negatív véleményét elsősorban az váltotta ki, hogy a korábbi jól fizetett munkák helyett a turizmusban alacsonyabb bérezésű állásokhoz jutottak, valamint az egyének gazdasági helyzete megváltoztatta a helyi társadalomban betöltött szerepeket is. (Akis et al., 1996) Más kutatások arra az eredményre jutottak, hogy azok az egyének vagy csoportok, akik nem részesültek közvetlenül a turizmus gazdasági előnyeiből, nem támogatták a további fejlesztést. (Martin et al., 1998) Több vizsgálat igazolta, hogy a helyi lakosok tudatában vannak a turizmustól való gazdasági függőségük pozitív és negatív következményeinek. Egy ausztrál felmérés szerint a lakosság a kibővült rekreációs lehetőségeket és a gazdasági tevékenység élénkülését ítélte a legkedvezőbbnek, míg a növekvő ingatlanárakat találta különösen hátrányosnak. (Ross, 1992) Lankford (1994) megállapítása szerint a helyi közösség a turizmus által kínált munkalehetőségeket értékelte a legtöbbre, bár megoszlottak a vélemények tekintetben, hogy a turizmus emeli-e az egyének életszínvonalát. Lawson és munkatársai (1998) új-zélandi kutatásának eredménye szerint a lakosok azt is kétségesnek találták, hogy a turizmusból

származó jövedelmek a helyi gazdaságban maradnak-e. A gazdasági függőséggel magyarázható az a vizsgálati eredmény is, mely szerint a helyi lakosság annak ellenére támogatta a turizmus további fejlesztését, hogy több negatív hatást megjelöltek a felmérés során, úgymint az árak emelkedését, a kábítószer használat, a vandalizmus, a bűnözés növekedését. (Haralambopoulos – Pizam, 1996)

A bemutatott főbb tényezőknél kívül a kutatásokban számos más faktor hatását vizsgálták. Így például, elemezték a turistákkal való interakciók mennyiségét és minőségét, a kulturális beágyazottságot, a házigazdák értékrendjét, helyi problémák iránti érdeklődését, környezetvédelem iránti elkötelezettségét, identitástudatát, helyi közösséghez való kötődését. Ezek a tényezők nem egy esetben jelentősebbnek bizonyultak, mint a demográfiai jellemzők. Természetesen a lakosság attitűdjé nem csupán a házigazdák jellemzőitől függ, hanem a turisták és a turizmus típusától és a környezettől is.

4.1.2. Az eredmények elemzésének elméleti háttere

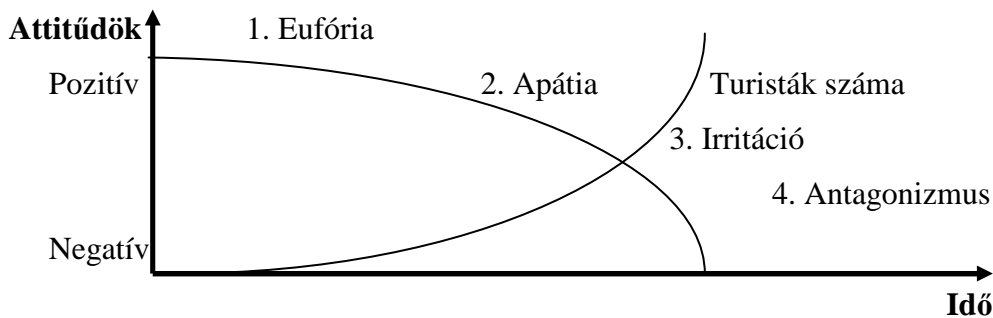
Lakossági tipológiák

A lakossági attitűddel kapcsolatos vizsgálatok számának növekedése lehetővé tette, hogy az eredmények alapján a helyi lakosok és közösségek különféle kategóriáit alkossák meg a kutatók. A lakosságot és a közösségeket a turizmus iránt tanúsított attitűdjük szerint típusokba sorolták be, azzal a szándékkal, hogy ezáltal megjósolhatóvá váljon a jövőbeni magatartásuk is. A turizmus tervezéséért felelősök abban bíztak, hogy a kategorizálások megkönnyítik a turisztikai fejlesztések közösség általi elfogadtatását, illetve az esetleges elutasításuk is előre jelezhető lesz.

A lakosság turizmussal kapcsolatos attitűdjének jellemzésére több modellt is alkottak az elmúlt évtizedek során. Az egyik legkorábbi és legismertebb modell Doxey „Irridex” (irritációs index) modellje, amely a turizmus társadalmi hatásainak eredményeképp kialakuló lakossági attitűd meghatározására tesz kísérletet. (Doxey, 1975) (2. ábra)

A modell alapvető hipotézise szerint a turisták számának emelkedése növekvő feszültséget gerjeszt a fogadó lakosság körében, így az attitűdjük is egyre negatívabbá válik. A toleranciájuk küszöbértéke nem mérhető általános érvénnyel, mivel mind a fogadóközösségek, mind a turisták jellemzői igen nagymértékben különbözhetnek. A helyi lakos-

ság attitűdjének változásai azonban rendszerint jól körülhatárolhatók. A szerző a lakosság attitűdváltozásának négy szakaszát különíti el, melyeket az „eufória”, „apátia”, „irritáció” végül az „antagonizmus” állapotával ír le.

2. ábra: **Irridex**

Forrás: Doxey, 1975; Glasson et al., 1995; idézi Puczkó – Rátz, 2002 p.152

A turizmus fejlődésének korai szakaszát jellemzi az *eufória* állapota. A lakosság lelkesen fogadja a turistákat, akik egyelőre kevés számban érkeznek, és tiszteletben tartják a helyi kultúrát. Mivel a fogadóterület népszerűsítésére szolgáló marketingakciók nincsenek, vagy csupán kezdetlegesek, a turisták szájhagyomány útján szereznek róla tudomást, és a turisztikai szolgáltatások iránti igényeik sem nagyok. A házigazdák valódi vendégszeretettel fordulnak a látogatók felé, és nemcsak a turistákat fogadják szeretettel, hanem a befektetőket is. Esetleges negatív hatások fel sem merülnek, és így a turizmusfejlesztés szakszerű tervezése sem tűnik szükségszerűnek.

Bizonyos idő elteltével, ahogy a turisták száma gyarapodni kezd, a lakosság köréből egyre többen részesülnek a turizmus gazdasági hasznából. Ugyanakkor a helyiek kezdeti lelkesedése alábbhagy, a turistákkal kialakított kapcsolatuk formálissá, üzleti jellegűvé válik, és növekszik azoknak az aránya, akik kifogásolják a turizmus vélt vagy valós negatív hatásait. Ez a szakasz jellemezhető az *apátia* állapotával. Megkezdődik a turizmus tervezése, de ebben a szakaszban ez főleg marketingtervezést takar, melynek célja a turisták számának növelése és a szolgáltatások bővítése.

A harmadik szakaszban, melyet Doxey az *irritáció* állapotával jellemez, a turisták számának további növekedése a helyi lakosság erőteljes frusztrációját vonja magával. A

desztináció közeledik a telítettségi ponthoz, ennek ellenére a turizmus korlátozása helyett a döntéshozók rendszerint az infrastruktúra további fejlesztését szorgalmazzák. A vállalkozók rendszerint újabb befektetésekbe kezdenek a megnövekedett turistaforgalom ellátása érdekében, a helyi turisztikai kisvállalkozásokat pedig gyakran vásárolják fel külső ingatlanbefektetők. A szakasz vége felé megtörténhet, hogy elszigetelt üdülőövezeteket hoznak létre, illetve a turizmus térbeli terjedését korlátozni próbálják.

A negyedik szakaszban a helyi lakosság *antagonisztikus* viselkedése válik dominánssá. Itt a legmagasabb a turisták száma, a fogadóterület a tömegturizmus színterévé válik. A turizmus káros környezeti és társadalmi hatásai nyilvánvalóvá válnak. A lakosság nem látja szívesen a turistaáradatot, sőt egyértelműen ellenérzéssel viseltetnek irántuk, melynek kifejezőmódja széles skálán mozoghat a közömbösötől akár a nyílt erőszakig. A turistákról sztereotipikus, negatív kép alakul ki a helyi közösség tagjai körében. A felsorolt szakaszok között egyirányú az átmenet, a desztináció az utolsó szakaszba érve többnyire tovább hanyatlik, csak átfogó fejlesztés keretén belül újrapozicionálva válhat ismét versenyképesé. Doxey modelljének gyakorlati jelentősége abban áll, hogy segítséget nyújthat a döntéshozóknak abban, hogy tudatos tervezéssel megakadályozzák az antagonisztikus szakasz kialakulását.

Az „Irridex” modellből kiindulva több kutató vizsgálta a helyi lakosság attitűdjének különböző változatait. Rothman (1978) három csoportot különített el a turizmus fejlődésével kapcsolatos véleményük alapján. Az első csoportba azok tartoztak, akik szerint a közösség jobban élne a turizmus nélkül. A második csoport kedvezőnek tartotta a turizmus fejlődését, míg a harmadik, legnépesebb csoport véleménye ambivalens volt. Davis és munkatársai (1988) öt kategóriát állítottak fel empirikus kutatásuk eredményei nyomán.

A kategóriák a következők:

- „a turizmus gyűlölői”, akiknek negatív véleménye volt a turistákról és a turizmusról
- „a turizmus szerelmesei”, akik különösen jó véleménnyel voltak róla
- „az óvatos romantikusok”, akik felismerték a turizmus előnyeit, de az ágazat további növekedését nem támogatták
- „a köztesek”, akiknek nem volt határozott véleménye a turizmus előnyeiről és hátrányairól
- „az érdekbárátok”, akik támogatták a turizmusfejlesztést, elsősorban az ágazat által teremtett munkahelyek és a rekreációs lehetőségek bővülése miatt.

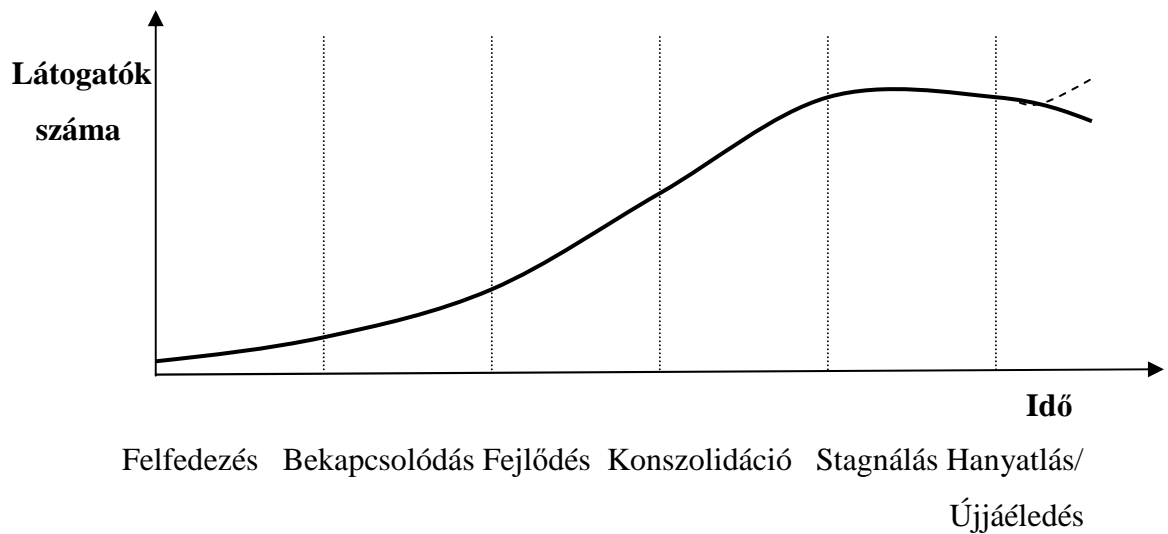
Weaver és Lawton (2001) Ausztráliában végzett kutatása alapján három kategóriát határozott meg.

- „a támogatók”: a településre újonnan betelepülők, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki a turistákkal
- „a semlegesek”: akik elismerik a turizmus gazdasági előnyeit, de ambivalens érzelmeik vannak a társadalmi hatásokkal kapcsolatban
- „az ellenzők”: akik szerint a turizmus egyetlen előnye, hogy munkalehetőséget teremt.

A kutatások során megfigyelhető volt, hogy azok támogatták a turizmust, akik jól ismerték annak gazdasági jelentőségét.

Egy másik nagyhatású modell, amely hozzájárul a helyi lakosoknak a turistákkal és a turizmussal szemben tanúsított attitűdjeinek magyarázatához Butler (1980) desztinációs életciklus görbéje. (3. ábra)

Az elmélet szerint a turisztikai desztinációk fejlődése nagyon hasonlít egymásra, bár a fejlődés időtartama és a növekedési ráták különbözőek lehetnek. Az életciklus görbéje hat szakaszra bontható, melyek során változik a turisták száma, típusa, a turizmus fejlettsége és hatásai.

3. ábra: A turisztikai desztináció evolúciós görbéje

Forrás: Butler, 1980 idézi Puczkó és Rátz, 2002 p.41

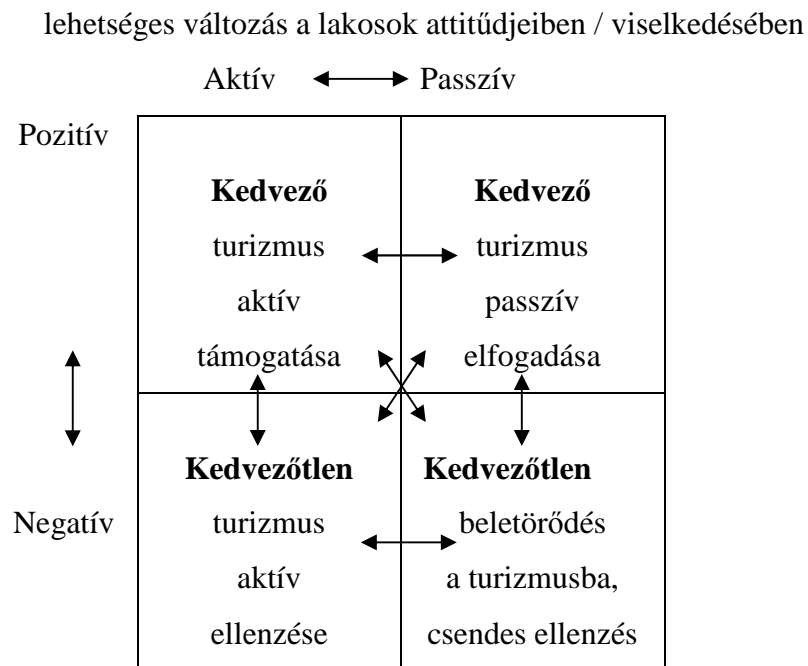
Az egyes szakaszok főbb jellemzői a következők:

- **Felfedezés:** A turisták száma alacsony, érkezésük rendszertelen. A terület vonzerjét érintetlen természeti környezete és kultúrája jelenti. A helyi lakosság és a turisták kapcsolata személyes jellegű. A turizmus nem gyakorol jelentős hatást a helyi gazdaságra és társadalomra, a természet kis mértékben károsodik.
- **Bekapcsolódás:** A turisták száma növekedésnek indul. Az érkezésük rendszereztebbé válik, kialakul a turistaszezon. A házigazda-turista kapcsolat többnyire személyes jellegű marad. A helyi lakosok közül egyre többen kapcsolódnak be a turisztikai szolgáltatásokba, ezáltal érezhetővé válnak a turizmus gazdasági hatásai. A természeti környezetre gyakorolt hatások is egyre nyilvánvalóbbakká válnak.
- **Fejlődés:** A turisták száma jelentősen megnő, esetenként akár meg is haladhatja a helyi lakosság létszámát. A turisztikai vállalkozásoknak csak a kisebb hányada marad helyi kézben, növekszik viszont a külföldi befektetések aránya. Nagymértékben nő a környezetet érő terhelés, a turistákat kiszolgáló infrastruktúra fejlettsége elmarad a kívánatostól.

- **Konszolidáció:** A turisták számának növekedése csökken, de még így is meghaladja a helyi lakosság számát. A gazdasági hatások kiemelkedők, akár függőségi viszony is kialakulhat. A közösség egy része – különösen akiknek nem fűződik anyagi érdekük a turizmus fejlesztéséhez – elégedetlenné válik a nagyszámú turista jelenléte miatt.
- **Stagnálás:** A turisták száma eléri a maximumot. A területen erőteljesen jelentkeznek turizmus negatív gazdasági, társadalmi és természeti hatásai. Az eredeti természeti és kulturális vonzerőket mesterségesen létrehozott turisztikai attrakciók váltják fel.
- **Hanyatlás/ újjáéledés:** A fogadóterület fokozatosan elveszíti a piacait, nagymértékben lecsökken a turisták száma. Több turisztikai létesítményt alakítanak át, új funkciót szánva nekik. A turisztikai szolgáltatások csökkenésével tovább csökken a kereslet, míg végül a területen megszűnik a turizmus. Egy másik lehetőség, hogy új, mesterséges attrakció megalkotásával, esetleg addig kiaknázatlan természeti erőforrás felhasználásával a területet „újjáélesztik”.

Butler feltételezése szerint a helyi lakosság attitűdje nagymértékben függ attól, hogy a desztináció az életciklusának melyik szakaszában van. Az első szakaszban a lakosság pozitívan fogadja a turistákat, ahogy azonban a számuk fokozatosan nőni kezd, úgy kezelik egyre nagyobb fenntartással az érkezőket. Az egyre negatívabbá váló attitűd hátterében az állhat, hogy egyrészt a lakosság kezdeti várakozásai irreálisak voltak, másrészt a turizmus előnyeiből viszonylag kevesen részesülnek. Összességében a turizmusból származó gazdasági hasznot meghaladják a társadalmi és környezeti költségek.

Butler másik jelentős hozzájárulása a fogadó lakosság turizmussal kapcsolatos attitűdjének kutatásához az a mátrix, melyben a pozitív és negatív attitűdöket, valamint aktív és passzív viselkedést ábrázolta. (Butler, 1975)

4. ábra: A házigazdák turizmussal kapcsolatos attitűdjei és viselkedési reakciói

Forrás: Butler, 1975 idézi Puczko és Rátz, 2002 p.154

Az aktív viselkedéssel a helyiek megpróbálnak részt venni a turizmussal összefüggő döntésekben, míg a passzivitás általában akkor jellemző, ha a turizmus nincs közvetlen hatással a lakosok életére, vagy úgy vélik, nem befolyásolhatják az eseményeket. A mátrixban leírt „attitűd-viselkedés” kombinációk a valóságban egymás mellett létezhetnek egy adott közösségen belül, és folyamatosan változhatnak is különböző tényezők hatására, mint például a turisták számának változása, a turisztikai fejlesztések jellemzői, egyéni tulajdonságok, stb. A mátrix jól mutatja, hogy Butler hipotézise szerint egy desztináció lakosainak véleménye minden irányban változhat, nemcsak a pozitívtól a negatív felé, ahogyan Doxey modellje sugallja. Ez a modell magyarázatot ad arra is, hogy a helyi társadalom tagjainak véleménye gyakran nem egységes. (4. ábra)

Más kutatók nemcsak az attitűdváltozatok meghatározására törekedtek, hanem a lakosság a turizmus hatásai által kiváltott viselkedési reakcióit is leírták. Ap és Crompton (1993) felmérése szerint a lakosság négy alapvető stratégiát alkalmazott. A reakciók közül a *befogadás* volt a legkedvezőbb, amely rendszerint akkor fordult elő, ha a közösség tagjainak közvetlen előnye származott a turizmusból (például a munkalehetőség

révén). A következő viselkedési reakció a *tolerancia* volt, amely szerint a fogadó közösség eltűrte a turizmus hatásaiból eredő kellemetlenségeket, illetve költségeket. Az *alkalmazkodás* stratégiáját választók hozzászórtak a turizmus jelenlétéhez, de sem negatív, sem pozitív érzéseket nem fejeztek ki az ágazat iránt. A *visszavonulás* lehetőségével azok éltek, akik elutasították a turizmust, ezért semmilyen kapcsolatban nem voltak vele.

A helyi lakosokkal kapcsolatban kialakított kategóriák kiterjeszthetők egész közösségekre is. Smith és Krannich (1998) az USA vidéki fogadóterületein végzett kutatása alapján háromféle - „turizmussal telített”, „turizmust megtapasztaló” és „turizmusra éhes” - közösséget különböztetett meg. A „turizmussal telített” közösségek jellemzője, hogy a jövőben egyértelműen kisebb nagyságrendű turizmust és kevesebb turistát szeretnének látni, a gazdasági fejlődés és az ágazat negatív hatásait fokozottan érzékelik, így a lakosság elégedetlen. A „turizmust megtapasztaló” közösségekben észlelik a turizmus fokozatosan növekvő jelenlétét, és ambivalens érzéseket táplálnak a turizmus jövőbeni fejlesztése iránt. A „turizmusra éhes” közösségek egyértelműen a turizmus fejlesztését kívánják, azt remélve, hogy a helyi gazdaság jelentősen fellendül általa.

4.1.3. Elméleti modellek az attitűdváltozatok magyarázatára

Mivel a turizmus kutatása az utóbbi évtizedekben került előtérbe, ezért az empirikus kutatások eredményeinek magyarázatához más tudományterületek, így pl. a szociológia és a pszichológia által használatos modelleket alkalmazták. A közösséghez való kötődés, valamint a társadalmi csere elmélete lehetőséget nyújt annak magyarázatára, hogy hogyan változik a helyi lakosság turizmusfejlesztésről való véleménye.

A társadalomhoz való kötődés elmélete

McCool és Martin (1994) meghatározása szerint a közösségi ragaszkodás a társadalmi részvétel, a közösségi életbe való integráció és a környezet iránti érzelmek mértéke és módja. A kutatások szerint minél hosszabb ideje tagja valaki egy közösségnek, és minél erősebbek a családi kötelei, annál erősebb lesz a közösséghez való kötődése. A népesség és népsűrűség növekedésével a ragaszkodás rendszerint csökken.

A turizmus kutatói a közösséghez való kötődés és a turizmussal kapcsolatos lakossági attitűdök közötti összefüggést negatív perspektívából közelítették meg. Ennek oka, hogy

a turizmus jelentősen ronthatja egy közösség életminőségét. A kiinduló hipotézisük szerint minél inkább ragaszkodnak a lakosok a közösséghez, annál kedvezőtlenebbül ítélik meg a turizmusfejlesztést.

A turizmus területén a fogadóközösségek kötődését különböző tényezőkkel mérték: McCool és Martin (1994) a turizmussal szembeni attitűdök a turizmus szintje a közösségekben eltöltött időnek a hossza és a közösség iránt táplált érzelmek közötti összefüggést vizsgálta. Williams és Lawson (2001) a lakosok életkorát és jövedelmét is meghatározónak találta a közösségekhez való ragaszkodás mérésében. Jurowski (1998) a lakosság életminőségével és közösséggel kapcsolatos elégedettségét mérte. Harrill és Potts (2003) a közösségi aktivitást tekintette a közösséghez való tartozás fontos ismérvének.

McCool és Martin (1994) azt találta, hogy az erősen kötődő lakosok a turizmus pozitív hatásait emelték ki, bár igazságtalannak találták, hogy a közösség tagjai nem egyenlő mértékben viselik a turizmus költségeit. Hasonlóképpen Williams és Lawson (2001) azt találták, hogy az erősebben ragaszkodó lakosok jobban támogatták a turizmust, mint a közösséghez kevésbé ragaszkodók. Jurowski (1998) felmérésében a közösség ragaszkodó tagjai pozitívan értékelték a társadalmi és gazdasági hatásokat, és negatívan a környezeti hatásokat. A szerző megerősítette, hogy a közösséghez ragaszkodók támogatták inkább a turizmusfejlesztést és a turizmus életminőségére gyakorolt hatásaival kapcsolatban is optimisták voltak.

Az említett szerzők a kiinduló hipotézist nem tudták megerősíteni, az eredmények azt igazolták, hogy a közösséghez jobban kötődő lakosok ítélték meg kedvezőbbben a turizmusfejlesztést, szemben a kevésbé kötődőkkel.

A társadalmi csereelmélet

A társadalmi csere elmélete szerint az egyének és csoportok viszonyossági alapon kicserélik az erőforrásokat egymás között. Az erőforrások lehetnek konkrétak vagy szimbolikusak, anyagi, társadalmi, vagy pszichológiai természetűek. A társadalmi csere elméletét a turizmus kutatásában is alkalmazták, azt feltételezve, hogy a turizmus fejlődése gazdasági előnyöket nyújt, a társadalmi és környezeti hatásokért cserébe.

Ap és Crompton (1993) szerint a társadalmi csere elmélete azt is jelenti, hogy a cserekapcsolatból a résztvevő felek kölcsönösen előnyökre tesznek szert. Ebből következően a csere elsődleges motivációja a közösség társadalmi és gazdasági jólétének javítása. Ezért amikor a csere kiegyensúlyozott vagy a fogadóközösség számára kedvező, a lakosok is kedvezőnek találják a turizmus hatásait, ellenben egyensúlyhiányos csere esetén az egyik fél negatívan fogja megítélni a turizmus hatásait. Így például, ha a turista azt tapasztalja, hogy a pénzért nem kap megfelelő szintű szolgáltatást, vagy ha a házigazdák úgy érzik, hogy a turisták visszaélnék a vendégszeretettel, akkor valószínűleg a későbbiekben nem fognak részt venni a cserében, azaz nem fogják támogatni a további turizmusfejlesztést.

Az elméletet alátámasztja Madrigál (1995) kutatása, aki azt tapasztalta, hogy azok a lakosok, akik pozitívnak találták a turizmus hatásait, úgy gondolták, személyesen tudják befolyásolni a turizmust érintő döntéseket és hogy a turisztikai vállalkozásoknak nem volt politikai befolyása a helyi döntéshozatalra. Ezzel ellentétben, akiknek a véleménye negatív volt, úgy gondolták személyesen nem tudják befolyásolni a döntéseket és a turisztikai vállalkozásoknak túl nagy hatalmuk van.

4.1.4. A lakossági attitűdvizsgálatok jelentősége

A lakossági attitűddel kapcsolatos kutatások jelentősége egyrészt abban áll, hogy a tapasztalatok tematizálásával, rendszerezésével, valamint elméletek és módszerek kialakításával segítséget nyújthatnak a turizmus tervezői számára. A döntéshozóknak fontos ismerniük, hogy a helyi lakosság a turizmus beindulásakor az esetek többségében támogatja a turizmusfejlesztést, ugyanakkor tarthatnak az ellenőrizetlen növekedéstől és a terület pusztulásától, életminőségük romlásától. A tervezőknek lehetőségük van a növekedés korlátozására, illetve a fejlesztések folyamatos ellenőrzésére. A kormányzati szervek gazdasági intézkedésekkel segíthetik a lakosságot (pl. adókedvezmények nyújtásával a turizmus negatív hatásait elviselni kényszerülők számára). A lakosság és a turisták közötti feszültséget enyhítheti az átgondolt településfejlesztés. Megoldást jelenthet turistaövezetek létrehozása, melyek elválasztják a lakosságot a turistáktól, mérsékelve a negatív társadalmi hatásokat. Nyilvánvaló, hogy a turizmus fenntartható fejlesztésének alapvető követelménye a helyi lakosság részvétele a döntéshozatalban, és folyamatos tájékoztatásuk a pozitív és negatív hatásokkal kapcsolatban.

A társadalmi kötődéssel foglalkozó irodalom szerint a közösséghez erősen kötődő egyének pozitívabbnak látják, a turizmus hatásait, mint a kevésbé ragaszkodók. A turizmus tervezői számára ez azért fontos, mert a közösséghez erősen kötődők figyelmét fel kell hívniuk a negatív hatásokra is, míg a kevésbé kötődőket tájékoztatni kell a pozitív hatásokról.

A társadalmi csere elméletét illetően a kutatások bebizonyították, hogy a turizmus fejlesztésével kapcsolatos attitűdök részben a társadalmi, környezeti, gazdasági hatások egyensúlyán múlnak. A turizmusfejlesztésért felelős szervezeteknek fontos feladatuk, hogy közvetítsenek ezekben az úgynevezett cserékben úgy, hogy annak eredményeképpen egyensúlyi állapot jöjjön létre.

4.2. A TURISTÁK SZEREPE A TURIZMUS FENNTARTHATÓSÁGÁBAN

A turisták kulcsfontosságú szereplői a fenntartható turizmusnak. Megjelenésükkel egyrészt közvetlen környezeti, gazdasági és társadalmi hatásokat fejtenek ki a turisztikai desztinációkban, másrészt pedig közvetett módon, piaci szereplőként befolyásolják a turisztikai ipar vállalatát, így akár kikényszeríthetik azok környezettudatos magatartását is.

4.2.1. A turisták jellemzői az általuk okozott hatások tükrében

A turisták által keltett hatások számos tényezőtől függenek, melyeket Puczkó-Rátz csoportosítását felhasználva mutatok be.

A tényezők többek között a következők lehetnek:

- A turisták létszáma: egy adott helyen egy időben megjelenő turisták száma nemcsak abszolút értékben lényeges, hanem a helyi lakosság létszámához viszonyítva is döntő fontosságú. Általában minél nagyobb a turisták aránya, annál intenzívebbek az általuk gerjesztett hatások, ugyanakkor viszonylag kevés számú turista is képes nagyobb mértékű hatást kiváltani a fogadóközösség jellegétől függően.
- A turisták típusa: a különböző személyiségcsoportokba sorolható turisták eltérően viselkednek, a számukra idegen helyi szokásokhoz, körülményekhez különböző mértékben alkalmazkodnak. Azok a turisták, akik hajlandóak a helyi szokások

megismerésére, tiszteletben tartására rendszerint kisebb mértékű változásokat okoznak, mint akik az alkalmazkodást éppen a helyiektől várják el.

- A turisták átlagos tartózkodási ideje: befolyásolja a turisták és a helyi lakosság közötti kapcsolat minőségét, rövidebb idő alatt rendszerint felületesebb kapcsolat alakulhat ki. Gazdasági szempontból a tartózkodási idő összefügg a turisták egy főre eső költségével, általában rövidebb tartózkodási idő alacsonyabb költséssel párosul. Környezetileg pedig többnyire nagyobb terheléssel jár a rövidebb tartózkodási idő, mivel a turisták térbeli koncentrációja ilyenkor általában nagyobb. Összességében a fenntarthatóság szempontjából a turisták minél hosszabb tartózkodási ideje előnyösebb.
- A turisták motivációi, tevékenységei, aktivitása: ezek a jellemzők egyrészt összefüggnek egymással, másrészt pedig szoros kapcsolatban állnak a turisztikai fogadóterület attrakcióival és a turisták típusával. Így például jellemző lehet, hogy a többször visszatérő turisták nem minden alkalommal ugyanazokat az élményeket keresik, így a kevésbé frekvenciált területekre is eljuthatnak, egyben csökkentve a leglátogatottabb helyek terhelését.

A turisták utazási döntései, melyek az utazás választott időpontjára, a felkeresett helyekre, a használt közlekedési eszközökre, az igénybe vett turisztikai vállalkozásokra vonatkoznak szintén jelentős hatásokkal bírnak, a fenntarthatóság szempontjából pedig kiemelkedő fontosságúak. (WTO – UNEP, 2005)

- A turisták szocio-ökonómiai jellemzői: a turisták életkora, családi állapota, képzettsége, foglalkozása, átlagos jövedelmi szintje, stb. befolyásolja utazási motivációikat, tevékenységeiket, ezáltal pedig az általuk keltett hatásokat is.
- A turisták viselkedése: megfigyelhető, hogy a legtöbb turista csak részben követi az otthoni viselkedésnormákat, az otthon követett társadalmi normákat gyakrabban szegik meg idegen helyen, esetleg kevesebb toleranciát mutatnak a helyi lakosság iránt. (Puczkó – Rátz, 2002)

Mivel a turisták, a turizmus által okozott környezeti, társadalmi és gazdasági hatások jelentős életminőségbeli változásokat hozhatnak létre a fogadóközösségekben, ezért fontos, hogy a turisták tisztában legyenek viselkedésük esetleges következményeivel, valamint rendelkezzenek ismeretekkel a fenntarthatóság jelentőségéről.

4.2.2. A turisták befolyásolásának eszközei

A fenntarthatóság megvalósításában különös jelentősége van az érintettek, így a turisták informálásának, oktatásának. Törekedni kell arra, hogy a turisták ne csak a látogatásuk alatt, a turisztikai fogadóterületen tájékozódhassanak viselkedésük lehetséges következményeiről, hanem minél hamarabb, már az utazásuk tervezése során, otthonukban információhoz juthassanak. Ha megfelelő módszerekkel történik az oktatás, tájékoztatás, akkor a turisták várhatóan élvezik a tanulást, az utazással kapcsolatos felfedezést, sőt mi több az élmény szerves részének tartják. (Ballantyne et al., 2009)

Mindenekelőtt ismerniük kell azokat az alapelveket, melyeket követniük kell a környezet megóvása, az általuk okozott negatív hatások minimalizálása érdekében. Ezeket az alapelveket fogalmazzák meg az ún. viselkedési kódexek. A viselkedési kódexek rendszerint ajánlásokat tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy a turisták hogyan viselkedjenek, és milyen tevékenységektől tartózkodjanak utazásuk során. Az általuk megfogalmazott javaslatok nem kikényszeríthetők, a turisták önként vállalt felelős viselkedését ösztönzik. A kódexek célja az is, hogy a turisták megismerjék a fogadóterület kulturális és természeti értékeit, így a figyelemfelkeltő, tájékoztató funkciójuk mellett a nem-formális oktatás eszközeinek is tekinthetők.

Nemzetközi példák alapján megállapítható, hogy a kódexek többsége a természeti környezet állapotának megőrzésére összpontosít, a társadalmi és gazdasági témájú tanácsok belefoglalása kevésbé jellemző. (Puczkó – Rátz, 2002)

A tipikusan előforduló javaslatok a következőkre vonatkoznak:

- A turisták tartsák tiszteletben a helyi lakosságot, ne tanúsítsanak olyan magatartást, amely számukra zavaró lehet.
- Igyekezzenek megismerni a felkeresett terület kultúráját, természeti és történelmi kincseit.
- Vásároljanak helyi termékeket.
- Csökkentsék a környezeti hatásokat, pl. azáltal, hogy takarékoskodjanak a vízzel és az energiával, ne szemeteljenek.

- Jó gyakorlatot kövessenek a szabadtéri tevékenységeik során, pl. vadon élő állatok megfigyelése alkalmával.
- Támogassák a természeti és kulturális értékek megőrzésére irányuló projekteket, lehetőleg anyagilag is. (WTO – UNEP, 2005)

Az általános jellegű viselkedési kódexeken kívül készülhetnek kódexek egyes turisztikai tevékenységekre (pl. túrázás, madármegfigyelés), a desztinációk típusaira (pl. nemzeti parkok), a szálláshelyek különböző fajtáira (pl. szállodák), valamint a turizmus hatásaira (pl. környezeti) vonatkozóan. (Puczkó – Rátz, 2005)

Viselkedési kódexeket kidolgozhatnak különböző szervezetek, így például:

- Társadalmi csoportok, közösségek
- Vállalkozások: szállodák, utazásszervezők
- Nonprofit/állami szervezetek
- Idegenvezetők, túravezetők (Blangy – Epler Wood, 1993 idézi Puczkó – Rátz, 2002)

A viselkedési kódexek bevezetésén túlmenően fontosnak tartom hangsúlyozni a kormányzatok és állami szervezetek felelősségét, amely kiterjed a turisták befolyásolására is. Indirekt módon a kormányzat nemzeti, regionális és helyi szinten megfogalmazott turizmuspolitikája hatással van a turisták magatartására, hiszen ezek meghatározzák a turisztikai tevékenység preferált formáját és mértékét – lehetőleg a fenntarthatóság követelményének figyelembe vételével.

A turizmuspolitika megszabhatja azoknak az eszközöknek a táráját, melyeket a kormányzat alkalmazni kíván, a fent említett viselkedési kódexeken kívül is. Így például élhetnek a marketing eszközeivel, információkat juttathatnak el a média által, de oktatási programokat is kezdeményezhetnek a turisták tájékoztatása érdekében. A turizmus menedzsmentjével foglalkozó szervezeteknek nem szabad figyelmen kívül hagyniuk azt a tényt, hogy a turisták igényei és a természetvédelem érdekei között az egyensúly megteremtéséhez nélkülözhetetlen a megfelelő kommunikáció. A turistákat tájékoztatni kell a környezetet védő intézkedések okairól azért, hogy megértsék és elfogadják azokat. (Ballantyne et al., 2009)

A turizmus iparával foglalkozó fejezetben említett ökocímkék elterjesztésében is szerepet vállalhatnak a különböző állami szervezetek. Az önkéntes tanúsítványok elősegítik a turisták környezettudatos választását utazási döntéseik során, ezáltal pedig visszahatnak a turisztikai vállalkozások tevékenységére is.

Másrészt a kormányzatoknak lehetősége van a turisták magatartását befolyásoló szabályozás bevezetésére, szigorítására. Így például szabályozhatják a védett természeti értékekkel bíró területekre a belépést, szankcionálhatják a károkozást.

Végül itt említem meg, hogy a kormányzatok élhetnek olyan gazdasági eszközökkel, amelyek közvetlenül hatnak a turisták döntéseire, például díjak, adók kiszabásával. Ezekről, valamint a kormányzat további feladatairól a fenntartható turizmus terén, és az ezek érdekében felhasználható eszközökről részletesebben a 2.4.4. alfejezetben lesz szó. (WTO – UNEP, 2005)

4.3. A TURIZMUS IPARA

A turizmus piacának alapvető szereplői a turisztikai vállalkozások, a turizmus ipara. Tevékenységükkel sokat tehetnek a fenntartható fejlődés eléréséért, emellett közvetve vagy közvetlenül befolyásolhatják a többi érintett magatartását. Ugyanakkor a piac többi résztvevője is kölcsönösen nyomást gyakorol a vállalkozásokra. Példaként említhető, hogy a kormányzat területhasználati tervek készítésével, működési és egyéb engedélyek kiadásával, marketing eszközökkel, a szakmai szervezetek pedig módszertani gyűjteményekkel, a „jó gyakorlat” elterjesztésével ösztönözhetik a vállalkozásokat a fenntarthatóság követelményeinek teljesítésére. A vállalatok a turisták, a versenytársak vagy akár a civil társadalom nyomására önkéntesen alakíthatják vállalati környezeti politikájukat olyanná, hogy megfeleljen a fenntarthatóság elveinek. Nagy gyakorlati jelentőséggel bírhat például, ha környezetbarát technológiákat vezetnek be működésük során. Szintén önkéntes vállalásként, környezeti teljesítményüket tanúsítványokkal is igazolhatják a többi piaci szereplő számára.

Az önkéntes tanúsítványrendszerek jelentősége többek között azért kiemelkedő, mert a turizmus nem tartozik a központonlag szigorúan szabályozott ágazatok közé, ezért az önszabályozás pozitív hatásokkal járhat. Az ágazatban igen nagy számban működnek kis és közepes vállalkozások, amelyek környezetileg és társadalmilag felelős magatartását

hatékonyan ösztönözhetik ezek a rendszerek, egyben versenyelőnyt is biztosíthatnak számukra. A dolgozat ezen alfejezetében az ökocímkék fontosságát emelem ki.

4.3.1. Az ökocímke fogalma és jellemzői

Tágabb értelemben az ökocímke elsősorban a természeti környezeti állapot jellemzésére szolgáló eszköz. Az ökocímke használata kapcsolódhat a vállalat környezeti teljesítményének értékeléséhez, de ezt nem feltétlenül hitelesítik független szervezetek. Ebben az értelemben ide tartoznak a „zöld”, „fenntartható”, „öko-” jelzők, de a különböző környezeti díjak, a tagság környezetvédelem iránt elkötelezett szervezetekben, és a tanúsítványrendszerek is.

Szűkebb értelemben az ökocímke fogalma egy bizonyos szintű környezeti teljesítményről szóló önkéntesen megszerzhető tanúsítványt takar. Elnyerése objektív kritériumokon alapul és bármely olyan termék, gyártó, vagy szolgáltató megkaphatja, amely egy adott időpontban teljesíti az előírt feltételeket. (Buckley, 2002)

Egy másik megfogalmazás szerint az ökocímke egy olyan önkéntes eljárást jelez, amely során értékelik, auditálják és biztosítják, hogy egy vállalkozás, létesítmény, termék, eljárás, szolgáltatás vagy menedzsment rendszer megfelel bizonyos kritériumoknak. Azok, akik elérik vagy meghaladják a meghatározott teljesítményszintet használhatják az ökocímke logóját. (EcoAfrica Travel, 2005)

Az ökocímke fogalma eredeti jelentésében csupán környezeti teljesítményt fejez ki, a fenntarthatóság másik két pillérének előtérbe kerülésével ez azonban mára kibővült a társadalmi, gazdasági hatások számbavételével.

Az ökocímkék arra ösztönzik a vállalkozókat, hogy tevékenységük során nagyobb figyelmet szenteljenek a környezeti, társadalmi, kulturális és gazdasági fenntarthatóság követelményeinek, ennek jegyében felelős magatartást tanúsítsanak környezetük iránt. Az ökocímkék alkalmasak arra, hogy megkülönböztessék azokat a termékeket és szolgáltatásokat, amelyek magasabb szinten felelnek meg környezeti, társadalmi, gazdasági előírásoknak, mint ahogyan azt a törvényi szabályozás megköveteli. Ez a megkülönböztető jelzés lehetővé teszi a fogyasztók számára, hogy tudatosan válasszák a tanúsítvánnyal rendelkező terméket, az azt előállító és értékesítő vállalatok pedig versenyelőnyre tehetnek szert. (WTO, 2004c)

Az öko címkék igen változatosak lehetnek többek között a földrajzi hatósugár, a vizsgált környezeti hatások, a célközönség, az érintett turisztikai alszektor szempontjából. Egy lehetséges csoportosítás az öko címkék következő kategóriáit különbözteti meg. (Buckley, 2002)

- Helyi ismertségű öko címkék: az elsősorban belföldi turizmusban érdekelt vállalkozások számára megfelelőek.
- Globális, specializált öko címkék: a speciális turisztikai terméket kínáló, nemzetközi piacokon működő vállalkozások számára ajánlottak.
- Globális öko címkék: minden országban használhatók, a turisták számára világszerte felismerhetők.

4.3.2. Az öko címkék működésének rendszere

A következőkben öko címkék működésének rendszerét vázolom fel. Természetesen nem minden címke-re vonatkozik egységesen és minden elemében az alább bemutatott modell, pl. a kisebb hatáskörű, helyi jelentőségű öko címkék esetében nem mindig alkalmaznak független szervezeteket a hitelesség biztosítására.

A turizmusban használatos öko címkék rendszerének szereplői a következők: a finanszírozó testület, az öko címkét odaítélő testület, a hitelesítő testület, az öko címkére pályázók és a turizmus piaca. (Font – Buckley, 2001)

Az öko címkék alapítási és működtetési költségeinek jelentős részét többnyire kormányzati vagy non-profit szervezetek vállalják, ritkább esetben kapcsolódnak be a turizmusban érdekelt vállalkozások közvetlenül a finanszírozásba. Az öko címkére pályázók rendszerint egy bizonyos összegű díjat fizetnek, amely fedezi azokat a költségeket, amelyek a kritériumoknak való megfelelés igazolásával járnak. A kormányzati szféra, a civil szervezetek és a vállalkozások együttműködése kiemelt fontossággal bír, mivel az állami és a civil részvétel biztosítja a hitelességet és a pénzügyi átláthatóságot, míg a szektorban működő vállalkozások szerepvállalása arra ösztönzi az ágazat többi szereplőjét, hogy törekedjenek az öko címke megszerzésére. Az öko címkét alapító és finanszírozó testület egyrészt az egész turisztikai ágazat környezeti teljesítményét kívánja javítani, bár többnyire csupán egy-egy problematikusnak ítélt területre terjed ki a hatása. A testület másik célja lehet a saját pozitív imázsának az építése, ami erőteljes marketingmunkával érhető el.

A kisebb apparátussal dolgozó, helyi érdekeltségű öko címkék esetében a finanszírozást és a címke odaítélését ugyanaz a testület végzi, míg a nagyobb rendszerekben a tervezé-

si és menedzsment feladatokkal egy olyan független szervezetet bíznak meg, amely tapasztalatokkal rendelkezik a projektmenedzsment, a marketing területén valamint az ökocímke kritériumait illetően. Ennek a testületnek a hatáskörébe tartozik az ökocímke odaítélése, valamint az ő feladata, hogy az ökocímket megismertesse a lehetséges pályázók körével, minél több vállalkozást ösztönözzön arra, hogy csatlakozzon, ezáltal pedig az ökocímket elfogadtassa a turizmus piacával. Ezenkívül az ökocímke alapítói rendszerint megbíznak egy olyan külső testületet is, amely pontosan kidolgozza a címkehez tartozó kritériumokat, és a kritériumoknak való megfelelés ellenőrzésének módját.

Az ökocímke által felállított követelményeknek való megfelelés megítélésének folyamata alapvetően 5 lépésből áll: a standardok megállapítása, az értékelés végrehajtása, az értékelés tanúsítása, a tanúsítvány akkreditálása, a tanúsítvány elismertetése és elfogadtatása az ágazat által. (Font, 2002)

4.3.3. Problémák és hiányosságok

Jelenleg meglehetősen sok ökocímket használnak világszerte, melyek jelentősen különböznek földrajzi vonatkozásukban, az akkreditációs rendszerükben, előírásaikban és ellenőrzési módszereikben. Mindenekelőtt a turizmusban igen nagy számban működő kis- és közepes vállalkozások számára jelent problémát a különböző önkéntes tanúsítványok közötti eligazodás, hiszen többnyire nem áll rendelkezésükre elegendő információ ahhoz, hogy megítéljék egy adott ökocímke bevezetésével járó költségeket és a várható hasznot. Ellenben a multinacionális vállalatok sok esetben önszántukból nem törekednek az ismert ökocímkek megszerzésére, helyette saját környezeti menedzsment rendszert alapíthatnak, amelynek lehetnek gazdasági, társadalmi vonatkozásai is, és a nemzetközi piacokon már bevezetett márkaimázst gazdagítják.

A létező nagyszámú ökocímkek hátránya az is, hogy a vállalatok nagy valószínűséggel a legegyszerűbben elnyerhető, legkevésbé szigorú követelményeket támaztó ökocímke megszerzését választják, így egyes vállalatok úgy részesülhetnek az ökocímke használatával járó előnyökből, hogy közben nem kényszerülnek javítani a környezeti teljesítményükön.

Az egyik legnagyobb probléma pedig pontosan abból következik, hogy a fogyasztók nem ismerik a különböző ökocímkekhez társuló követelményeket, és a tanúsítványok

sokfélesége túlzott feladat elé állítja azt a vásárlót, aki meg akarja találni a környezetileg és társadalmilag felelősen cselekvő vállalatokat. A fogyasztói döntésben így nem játszik kellő szerepet, hogy a vállalat illetve annak terméke rendelkezik-e ökocímkével vagy sem, ami természetesen visszahat a vállalkozások menedzsmentjének döntéseire, elkötelezettségükre a tanúsítványok megszerzése iránt. (Buckley, 2002)

A turizmus társadalomra és annak kultúrájára gyakorolt hatásai vitathatatlanok, az ökocímkék odaítélésének kritériumai között azonban ritkán szerepelnek ezzel kapcsolatos kitételek. Welford szerint ennek egyik oka lehet, hogy a szociokulturális jellemzők többnyire helyspecifikusak, ezért jelentőségük is eltérő a különböző fogadóterületeken. (Welford, 1999) Másrészt a turizmusban működő vállalkozásokat sokkal könnyebb a környezettudatos magatartásra ösztönözni, hiszen az erőforrások átgondolt felhasználása jelentős költségmegtakarítást eredményez. Lényegesen nehezebb számszerűsíteni a felelős társadalmi magatartásból származó előnyöket, mérésük is összetettebb, hiszen mennyiségi és minőségi indikátorok használatát teszi szükségessé, ráadásul a mérések eredményeinek hitelesítése is bonyolultabb. Rövid távon ezért nem egyszerű érdekeltté tenni a vállalkozásokat a negatív társadalmi és kulturális hatások csökkentésében. Várhatóan a jövőben a társadalmi és gazdasági kritériumok beépítése is megtörténik a már létező ökocímkék rendszerébe. Ez pedig egyrészt hozzájárulhat a desztináció helyi közösségeiben az életminőség jelentős javulásához, másrészt pedig növekvő keresletet támaszthat az olyan turisztikai termékek iránt, amelyek a környezeti mellett a társadalmi, kulturális értékek védelmére is ügyelnek, és ezt egy hiteles tanúsítvánnyal igazolni is tudják. (Tepelus, 2005)

Az ökocímkék nagy száma ellenére meglepően kevés a tanúsítvánnyal rendelkező vállalkozások száma Európában, melynek egyik oka, hogy nem elég erős a promóciójuk. Ezen a téren a nemzeti kormányoknak lenne számos tennivalójuk. A kormányzati szervezeteknek a marketingkommunikáció erősítésén kívül is több lényeges feladatuk adódna az önkéntes tanúsítványokkal kapcsolatban, így például a fő irányelvek kialakítása, a koordináció, a finanszírozás, a hitelesítés, a tanácsadás és technikai segítségnyújtás terén. Az Európai Unió néhány országának nemzeti fejlesztési stratégiájában említésre kerül az ökocímkék szerepe a turizmus fejlesztése kapcsán, így például az osztrák stratégia egy szálláshelyek és éttermek számára kialakított nemzeti ökocímkéről számol be, a dán stratégia több, nemzetközi ökocímke (Blue Flag, Green Key, Destination 21) használatát szorgalmazza. Az ökocímkék elterjesztésére vonatkozó konkrét gyakorlati

intézkedések azonban nem jelennek meg ezekben a dokumentumokban. (AFG, 2002), (Danish Government, 2002)

4.3.4. Az ökocímkék jelentősége

A turizmusfejlesztési stratégiákban világszerte előtérbe kerül a minőségi szolgáltatásokat kereső turistákra alapozott fejlesztés a tömegturizmus, a turisták számának a növelése helyett. Ez a tendencia kedvez az ökocímkék térnyerésének, hiszen azok magasabb szintű környezeti, társadalmi, kulturális minőség kifejezői.

A jövőben kívánatos lenne a kormányzat és a helyi hatóságok fokozott szerepvállalása különösen az ökocímkék népszerűsítése, ellenőrzése, hitelesítése terén. A regionális és nemzeti fejlesztési programokban is meg kell jelenniük az egyes tanúsítványokhoz tartozó kritériumoknak. Nem elegendő azonban ha csak egy-egy turisztikai létesítmény felel meg a tanúsítvány által felállított speciális követelményeknek miközben annak környezetében, a településen, a régióban figyelmen kívül hagyják a fenntartható fejlődés alapelveit. A kormányzati szervek és a helyi hatóságok feladata, hogy helyi és regionális szinten ösztönözzék ezeknek az elveknek a megismertetését és megvalósítását. (Tepelus – Cordoba, 2005)

Az ökocímkék hitelesítése és népszerűsítése terén érdemes lenne erősíteni a civil szervezetek, így például a környezetvédő, a kulturális örökség védelmével foglalkozó szervezetek szerepét. Annál is inkább, mert a széleskörű társadalmi részvétel hozzájárul a hitelesség javításához, de a felelősségteljes, tudatos állampolgári magatartás kialakulásához is. (Font, 2004)

Az ökocímkék jelentősége növekedhet a marketingeszközök között, ehhez azonban célszerű lenne kevesebb, de az átlagos turista számára jól felismerhető és könnyen beazonosítható ökocímkét alkalmazni.

4.4. A KORMÁNYZAT SZEREPE

4.4.1. A kormányzati szerepvállalás szükségességének indoklása

A nemzeti, regionális és helyi szintű kormányzatnak döntő fontosságú feladatai vannak a fenntartható turizmusfejlesztésben, bár természetesen szerepvállalásuk mértéke országonként és az egyes országokon belül is változó lehet.

A kormányzat felelőssége a fenntartható turizmus elérésében részben a turisztikai szektor jellemzőiből adódik. Általában véve elmondható, hogy a vállalkozások rövidtávú

nyereségérdekeltsége ellentétben áll a környezetvédelem hosszútávú céljaival, a vállalatok környezettudatossága pedig a gazdasági élet más területein is nagy kívánnivalót maga után. (Odor, 2008) Ezen felül a turizmus piacán rendszerint nem kevés vállalkozás van jelen egyidőben, közülük pedig jelentős a kisvállalkozások részaránya. Ez utóbbiaktól, - viszonylagos tőkeszegénységük miatt – még kevésbé várható el, hogy a környezeti szempontokat a gazdaságiak elé helyezték üzleti döntéseik során, a piac szétparózzottsága pedig különösképpen szükségessé teszi a külső, így például a kormányzati koordinációt a fenntarthatóság elérése érdekében.

A kormányzat szerepvállalását továbbá az is indokolja, hogy hatáskörükbe tartozik számos olyan feladat, amely közvetve vagy közvetlenül hatással van a turizmus fenntarthatóságára, így például a környezeti és egyéb szabályozás, a földhasználat formáinak eldöntése, a tervezés és stratégiakészítés, az infrastruktúra fejlesztése, stb. Mindemellett a kormányzatoknak egyedülálló lehetőségei vannak a turizmus befolyásolására, többek között az oktatás, a marketing, az információszolgáltatás, a különböző témájú tanácsadás, vagy például a magán- és az állami szektor együttműködésének ösztönzése révén. (Hall, 1999)

A turizmus támogatása különálló célként is gyakran megjelenik a különböző kormányzati szinteken, így a fenntarthatóság céljainak beépítése a turizmus fejlesztési céljai közé jogosan várható el.

Az utóbbi évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a kormányzatok mindinkább felismerik szerepük fontosságát. Ennek hátterében egyrészt olyan, a nemzetközi turizmus fejlődését is befolyásoló események állnak, mint például a 2001. szeptember 11-i terrortámadás az Egyesült Államokban, a szintén 2001-es angliai száj- és körömfájás járvány, vagy a délkelet-ázsiai szökőár 2004-ben. Másrészt a WTO, egyéb, nem kormányzati szervezetek, és a turisztikai ipar ilyen irányú nyomása is erősödni látszik az elmúlt években. Harmadrészt pedig a kormányzatok számára is előtérbe került a turizmus ágazata, mint a globális és helyi gazdasági, társadalmi fejlődés motorja, amely ugyanakkor a környezet állapotának megőrzését is szükségessé teszi. (Simpson, 2008)

4.4.2. Kormányzati célok és feladatok

A következőkben a kormányzat feladatait tekintem át a fenntartható turizmusfejlesztés terén, kitérve az általuk felhasználható eszközökre is. A kormányzatnak mindenekelőtt

olyan döntéseket kell hoznia, amelyek befolyásolják a többi érintettet a fenntarthatóság megvalósítása érdekében. A fenntarthatóság azonban, - amint azt a korábbi fejezetekben már láthattuk - nem egységesen értelmezett fogalom, gyakorlati megvalósításának lehetőségei pedig korántsem egyértelmű. Ezen segítő, a WTO a politikai döntéshozók figyelmébe ajánlva fogalmazta meg azt a 12 célt, amelynek elérésére törekednie kell a kormányzatoknak a konkrét intézkedéseik meghozatalakor. (WTO, 2005)

Ezek a fenntartható turizmussal kapcsolatos célok a következők:

1. Gazdasági életképesség

A turisztikai desztinációk és vállalkozások életképességének és versenyképességének biztosítása, annak érdekében, hogy azok hosszú távon jól működjenek.

2. Helyi prosperitás

A turizmus hozzájárulásának maximalizálása a fogadóközösség gazdasági jólétéhez. A helyben maradó turistaköltés arányának növelése.

3. A foglalkoztatás minősége

A turizmushoz kötődő helyi munkalehetőségek számának és minőségének megerősítése. A bérszínvonal, a munkafeltételek javítása, a diszkriminációmentesség elérése.

4. Társadalmi egyenlőség

A turizmusból származó gazdasági és társadalmi előnyök széleskörű és igazságos elosztása a fogadóközösségben. A szegények számára elérhető lehetőségek, jövedelem és szolgáltatások javítása.

5. Látogatói elégedettség

A látogatók számára biztonságos, elégedettségre okot adó élmény biztosítása. Ez az élmény diszkrimináció nélkül elérhető legyen bárki számára.

6. Helyi ellenőrzés

A helyi közösségek részvételének biztosítása a lakóhelyüket érintő turizmusfejlesztéssel kapcsolatos tervezésben és döntéshozatalban, konzultálva a többi érintettel is.

7. Közösségi jólét

A helyi közösségek életminőségének fenntartása és javítása, az erőforrásokhoz való hozzáférés javítása, a társadalmi kizsákmányolás megakadályozása.

8. Kulturális gazdagság

A fogadó közösségek történelmi örökségének, autentikus kultúrájának, hagyományainak, jellegességeinek tisztelete és gazdagítása.

9. Fizikai integritás

A városi illetve a vidéki táj minőségének fenntartása és javítása, valamint a környezet fizikai és vizuális degradációjának megakadályozása.

10. Biológiai diverzitás

A természeti területek, élőhelyek, és a vadon élő élővilág megőrzésének támogatása, a természetkárosítás minimalizálása.

11. Erőforrás hatékonyság

A szűkös és nem megújuló erőforrások használatának minimalizálása a turisztikai létesítmények és szolgáltatások fejlesztése és működtetése során.

12. Környezeti tisztaság

A turizmus által létrejövő levegő-, víz-, és talajszennyezés, hulladéktermelés minimalizálása.

Látható, hogy mindezek a célok a fenntarthatóság három pilléres megközelítését tükrözik, szorosan összefüggnek a környezeti, gazdasági és társadalmi fenntarthatóság követelményeivel. Ugyanakkor nem lehetséges szigorúan elkülöníteni a 12 célt és kizárólagosan hozzárendelni a három pillérhez vagy dimenzióhoz, hiszen jelentősek a közöttük levő átfedések. Így például a turizmus gazdasági életképessége nagyban függ a helyi környezet minőségétől, vagy a látogatói elégedettség mind társadalmi, mind pedig gazdasági kérdéseket is érint.

Vitatható azonban a WTO azon álláspontja, mely szerint ezek a célok tökéletesen egyenrangúak, egyik sem élvez prioritást a másikkal szemben. Véleményem szerint félreértésre adhat okot a döntéshozók körében, ha nem hangsúlyozzuk a környezeti hatások kezelésének elsődleges fontosságát.

A kormányzatoknak ismerniük kell ezeket a célokat, hogy feladataik ellátásakor figyelembe vehessék őket. A célok ismeretében a kormányzat elsődleges feladata, hogy olyan *politikai keretet* hozzon létre, amely lehetővé teszi, hogy a fenntarthatóság elvei megvalósulhassanak. (UN WTO, 2005) A megfelelő politikák, tervezési és menedzsment stratégiák végrehajtása nélkülözhetetlen a negatív hatások csökkentése érdekében minden turizmustípus esetében. (Rogers et al., 2007)

A kormányzati szervek közül nem csak a turizmusért felelős szervek lehetnek hatással a turizmus fenntarthatóságára, hanem - különböző mértékben ugyan, - de a kormányzat csaknem minden területe befolyással lehet rá. A kormányzat feladata éppen ezért az is,

hogy a *fenntartható turizmust támogató attitűdöt* alakítson ki a hatáskörébe tartozó szervezetekben. (Simpson, 2008)

A 2. táblázat azt foglalja össze, hogy a különböző kormányzati területek milyen hatást fejthetnek ki a turizmus fenntarthatóságára.

2. táblázat: **A turizmus fenntarthatóságát befolyásoló kormányzati területek**

Turizmus	Átfogó fejlesztés, koordináció, és a turizmuspolitika végrehajtása. A turizmusfejlesztés, menedzsment és marketing támogatása.
Miniszterelnöki Hivatal	A turizmus helyzetének kijelölése a politikák és prioritások között.
Pénzügy	A turizmus számára allokált költségvetési források mértéke. Adópolitika.
Kereskedelem	A kereskedelmi tárgyalások feltételei. Export- és befektetésösztönzés.
Gazdaságfejlesztés	Fenntartható fejlődési politikák. Vállalkozásösztönzés.
Környezet és természeti erőforrások	Környezeti hatások szabályozása és ellenőrzése. Biodiverzitás megőrzése. Védett területekkel, az ökoturizmus erőforrásaival való gazdálkodás.
Közlekedés	Elérhetőség, közlekedés, fenntartható szállítás kérdése.
Kultúra	A történelmi helyek és a kulturális örökség megőrzése.
Agrárgazdaság	Vidékfejlesztés, ellátási lánc kérdése.
Oktatás	Turizmus oktatása.
Egészségügy	Biztonsági, társadalombiztosítási kérdések – látogatóknak, munkavállalóknak
Sport és rekreáció	Az attrakciók, események reklámozása. A hazai piac elemei.
Belügy	Bűnözés és biztonság. Gyermekvédelem.
Külföldügy	Küldőország – fogadóország kapcsolatok. Vízumelőírások.

Forrás: WTO, 2005 p. 51

A turizmussal összefüggő témáknak meg kell jelenniük a politikai döntések minden szintjén, ebből következően a nemzeti, regionális és helyi döntéshozóknak is tudatában kell lenni a fenntarthatóság jelentőségének, a kapcsolódó célkitűzéseknek. A 2. táblázatban bemutatott funkciók rendszerint helyi szinten is megjelennek a helyi önkor-

mányzatok struktúrájában. Ezeknek a kormányzati szerveknek az *együtműködése*, valamint ennek kiterjesztése a helyi szintre nélkülözhetetlen, azonban nem elégséges feltétele a fenntarthatóság megvalósításának.

A kormányzatra hárul az a feladat is, hogy létrehozzon és működtessen olyan *fórumokat*, amelyek a minisztériumok és a különböző szintű – regionális és helyi - kormányzati szervek mellett bevonja a többi érintettet is, így például a hazai és nemzetközi turisztikai ipar, a közlekedési ágazatok, a civil társadalom, a nem-kormányzati szervezetek, az egyetemek és oktatási intézmények, a szakszervezetek, a turisták csoportjainak stb. képviselőit a turizmust érintő stratégiák és politikák kialakításába és végrehajtásába. (WTO, 2005) Kiemelt feladat az együtműködés erősítése. (Simpson, 2008)

A fenntarthatóság elve azt is megköveteli, hogy az érintettek részt vegyenek a stratégiák és a politikák kialakításában. Ennek biztosítása, az *érintettek közötti párbeszéd* és az *intézkedések koordinálása* szintén kormányzati feladat.

A helyi önkormányzatoknak felelőssége különösen nagy, mind a turisták, mind pedig a helyi lakosság irányában. A Dél-Afrikában 2002-ben kiadott „Felelős turizmusról szóló nyilatkozat” (Declaration on Responsible Tourism) hangsúlyozza a helyi hatóságok központi szerepét a felelős turizmus elérésében, azáltal, hogy támogató *politikai keretet* és megfelelő *finanszírozást* biztosítanak. Felszólítja a helyi hatóságokat és a turisztikai hivatalokat, hogy az érintettek bevonásával dolgozzanak ki desztináció menedzsment stratégiákat és vezérelveket a felelős turizmus megvalósítása érdekében. (Declaration, 2002)

4.4.3. Kormányzati eszközök

A kormányzatok többféle eszközt alkalmazhatnak a fenntarthatóság elérése érdekében, melyek egymást kiegészíthetik és erősíthetik. A következőkben ezeket az eszközöket mutatom be.

- TDM szervezetek

Láthattuk, hogy a kormányzat lényeges feladata a turizmusban érintett szereplők együtműködésének elősegítése, tevékenységeik összehangolása. Szervezetileg ennek

lehetséges eszközei a helyi, térségi, regionális és országos turisztikai desztinációs menedzsment (továbbiakban: TDM) szervezetek. A Nyugat-Európában már hozzávetőleg egy évtizede működő, hazánkban pedig napjainkban szerveződő TDM célja „a fenntartható és versenyképes turizmus rendszerének kialakítása és működtetése egy turistákat fogadó térségben”. (Horkay, 2008) A TDM szervezetekben alapelv az alulról építkezés, ugyanakkor a kormánynak kezdeményező szerepe van a rendszer kiépítésében. A versenyképesség érdekében a TDM szervezetek tevékenysége jellemzően magában foglalja a turisztikai termékfejlesztést, a marketinget, az információszolgáltatást és a kutatást is, de a fenntarthatóság jegyében ennél többet is jelent. Jelentősége kiemelkedő tekintetben, hogy anyagi forrásait és szakmai hozzáértésük révén előmozdíthatják az önkormányzatok, a turisztikai vállalkozások, a szakmai és civil szervezetek és a lakosság partnerségi viszonyának létrejöttét, a közöttük levő kommunikáció fenntartását, ugyanakkor a közösségi érdekek érvényesítése során figyelmet fordítanak a környezet védelmére, a környezettudatos gondolkodás elterjesztésére is. (ÖM, 2009)

A következőkben a WTO által alkalmazott csoportosításban tekintem át a további lehetséges eszközöket. (WTO, 2005)

- Mérési eszközök

- Fenntarthatósági indikátorok és monitoring

Ahogy arra már a korábbiakban utaltam, a fenntarthatóság irányába történő elmozdulás objektív méréséhez alapvető fontosságú az indikátorok alkalmazása. Éppen ezért a jelzőszámok a tervezési és a menedzsment folyamatok lényeges eszközei, melyeket már a tervezés kezdeti szakaszától érdemes használni, először a kiindulási állapot felmérésére, a politikákban megjelenő célok meghatározására, majd a változások mérésére, és végül a politikák értékelésére és módosításának előkészítésére.

A környezeti, társadalmi és gazdasági állapot folyamatos ellenőrzése, „monitoringja” a megfelelő indikátorok segítségével különösen fontos, hiszen így azonosíthatók a változások trendjei. A turizmus esetében ez egyrészt a turizmus szintjének, másrészt a környezet és a társadalom helyzetének mérését jelenti.

Az indikátorok kiválasztása az érintettek bevonásával történhet, amely erősítheti elkötelezettségüket a fenntarthatóság iránt. A változások mérését a jelzőszámok segítségével kezdeményezheti, illetve végrehajthatja a helyi önkormányzat.

- A turizmus határainak meghatározása

A 2.2. fejezetben leírtak szerint a turizmus fenntarthatóságának egyik lehetséges eszköze a turizmus határainak meghatározása a teherbíró képesség által. Ennek háttérében az a feltevés áll, hogy a turizmus negatív hatásai elsősorban abból erednek, ha a turizmus mértéke, a turisták száma meghaladja a turisztikai desztináció kapacitását. Ebből következően elengedhetetlen a turisztikai fejlesztés határainak kijelölése, ennek pedig tükröződnie kell a helyi szintű politikában is. A teherbíró képesség számszerűsítése komplex, sőt gyakran teljesíthetetlen feladat. Alternatívája, az „elfogadható változás határainak” meghatározása ennél rugalmasabb megközelítést takar, amennyiben csak a nemkívánatos hatások lehatárolására törekszik, az ehhez kapcsolódó jelzőszámok által.

- Utasítási és ellenőrzési eszközök

- Törvényhozás, szabályozás, engedélyezés

Ezekkel, az egymással összefüggő eszközökkel olyan kötelező érvényű és kikényszeríthető követelményeket támaszthatnak a kormányzati szervek, melyek nem teljesítése büntetéssel jár. A törvényhozás lehetőséget ad a hatóságok számára, hogy felállítsa a szükséges követelményeket, melyek a szabályozásban öntenek formát. az engedélyezés pedig arra szolgál, hogy ellenőrizzék a szabályozásnak való megfelelést. A turisztikai fejlesztések több területe esik törvényi szabályozás alá, így például a turisztikai létesítmények építése, üzemeltetése, a munkavállalói jogok, stb., ezeket a fenntarthatóság szempontjából is érdemes felülvizsgálni, kibővíteni. Az általános szabályozáson kívül lehetnek olyan speciális területek és tevékenységek, amelyek külön szabályozást igényelnek, pl. védett területekre való belépés, bizonyos sporttevékenységek, stb. a fenntarthatóság érdekében.

- A területhasználat tervezése és a fejlesztés ellenőrzése

A kormányzatok ezekkel az eszközökkel meghatározhatják az új turisztikai tevékenységek, fejlesztések helyét és típusát, valamint megakadályozhatják a várhatóan túlzott negatív hatásokkal járó fejlesztéseket. Sikerességük azonban olyan tényezőktől is függ, mint a politikai környezet, a fennálló törvényi keretek, a korrupció mértéke és a közigazgatás hatékonysága. Megemlítendő, hogy a korábbi tervezési gyakorlattal ellentét-

ben a fenntarthatóság elve megköveteli, hogy a helyi lakosság beleszólhasson a terület-használatot illető döntésekbe is.

A területhasználati döntések körébe tartozik az ún. zónák, turistaövezetek kijelölése is, amely az erőforrások számbavételén alapul. Elvárható, hogy ezeken a területeken szigorú tervezési előírások érvényesüljenek, a vonatkozó szabályozások pedig a teherbíró képesség koncepciójának alkalmazásán alapuljanak.

Végül a kormányzatok előírhatják a turisztikai fejlesztést végrehajtani szándékozó vállalkozások számára előzetes környezeti hatásvizsgálatok elvégzését is. Ezek a vizsgálatok információt nyújtanak egy tervezett fizikai létesítmény lehetséges környezeti hatásairól, így segítve a döntéshozatalt az engedélyezés terén.

- Gazdasági eszközök

- Adók és díjak

Ezek a vásárlói és fogyasztói döntéseket befolyásoló eszközök egyrészt hatékonyan alkalmazhatók a fenntarthatósággal nem összeegyeztethető tevékenységek (pl. szennyezés) csökkentésére, az érintettek magatartásának helyes irányba terelésére, másrészt jövedelmi forrást jelentenek a kormányzatok számára. A turizmust érintő adók és díjak esetében a fenntarthatóság szempontjából különösen hasznos lehet, ha az azokból származó bevétel nem általános költségvetési forrásként szerepel, hanem specifikusan a turizmus negatív hatásainak megelőzésére, csökkentésére használják fel.

- Pénzügyi ösztönzők és egyezmények

A kormányzat által használt pénzügyi ösztönzők elsősorban a vállalkozások magatartására lehetnek hatással, pozitív megerősítéssel támogatva a jó gyakorlatot. Amellett, hogy a kormányok saját pénzügyi forrásaikat felhasználva nyújthatnak anyagi támogatást a vállalkozásoknak, ösztönözhetik a gazdaság többi szereplőjét is a hasonló beavatkozásra. A gazdasági fenntarthatóság követelménye szerint a vállalkozásoknak olyan mértékű és jellegű támogatásban kell részesülniük, amely segíti a vállalkozások önfinanszírozását, és nem alakít ki anyagi függőséget. Az egyezmények körébe tartoznak, többek között az állami és magán szektor összefogásával létrejövő fejlesztések, melyek a fenntarthatóság érdekeit szolgálhatják.

- Önkéntes eszközök

- Irányelvek és viselkedési kódexek

A törvényi szabályozás helyett vagy mellett a kormányzatok alkalmazhatnak ún. önkéntes eszközöket a többi érintett magatartásának befolyásolására. Számos esetben az önkéntes eszközök a kívánatos viselkedés, tevékenységek szélesebb körére utalnak, míg a legfontosabb elvárásokat a törvényi szabályozás rögzíti.

A korábban már ismertetett viselkedési kódexek, valamint irányelvek a fenntarthatóság szempontjából helyes és helytelen viselkedés szabályait fogalmazzák meg. A kódexek rendszerint rövid, lényegretörő javaslatokat tartalmaznak, míg az irányelvek részletesebben mutatják be, hogy miként lehet teljesíteni az előbbieket.

- Jelentéskészítés és auditálás

Kormányzati szervek, vállalkozások és egyéb szervezetek is készíthetnek jelentést a fenntarthatóság érdekében tett erőfeszítéseik eredményéről, az általuk okozott hatások kezeléséről az érintettek tájékoztatása céljából. A kormányzatok feladatai közé tartozik, hogy erre ösztönözzék a turizmusban érintett vállalkozásokat, szervezeteket. A vállalkozások értékelése történhet egyedileg, de akár egy egész desztináció, vagy régió is górcső alá kerülhet.

Az auditálás egy szervezet rendszerének és tevékenységeinek szisztematikus értékelését jelenti. A gyakorlatban ez jelenthet önértékelést, vagy egy független auditor által vezetett vizsgálatot, mely arra irányul, hogy egy szervezet teljesíti-e vállalt kötelezettségeit. Mind a jelentéskészítés, mind az auditálás szükségessé teszi a teljesítmény mérését, indikátorok alapján.

- Önkéntes tanúsítványok

Az önkéntes tanúsítványokat elsősorban a turisztikai vállalkozások használják, de a kormányzatokra is fontos szerep hárul: kezdeményezhetik a tanúsítványok bevezetését, de részt vehetnek az elbírálásban, ellenőrzésben is. A tanúsítványok különféle követelményeknek való megfelelést bizonyíthatják, így például vonatkozhatnak a vállalati minőségbiztosításra, a foglalkoztatottak jólétére, a környezeti teljesítményre, de akár komplexen a környezeti, társadalmi, gazdasági fenntarthatóságra is. Jellemző, hogy a vállalkozások önkéntesen vállalják bizonyos kritériumok teljesítését, az értékelést és az auditálást, a követelmények teljesítéséért pedig egy logo használatára is jogosulttá válnak.

Az utóbbi években világszerte különösen megnőtt a környezeti teljesítményre utaló tanúsítványok, az *ökocímkek* száma, melyeket a turizmus iparáról szóló alfejezetben már részletesebben bemutatam.

- Önkéntes hozzájárulások

Bizonyos esetekben a turisztikai vállalkozások és maguk a turisták is hajlandóak anyagiilag hozzájárulni a fogadó terület természeti környezetének megóvásához, a helyi lakosság jólétéhez. A kormányzatokra hárul az a szerep, hogy ösztönözze a vállalatok ilyen típusú társadalmi felelősségvállalását, szükség esetén koordinálja a tevékenységeiket. Az önkéntes hozzájárulások előnye, hogy rendszerint a vállalkozások, turisták aktív részvételére épül, - az érintettek szívesebben vállalnak anyagi áldozatot, ha világos célokat látnak, konkrét tervekről kapnak tájékoztatást, - ugyanakkor ebből a forrásból kevesebb bevétel várható, mint a kötelezően kiszabott díjakból.

- Támogató eszközök

- Az infrastruktúra biztosítása, fejlesztése

A kormányzat szerepe a legtöbb esetben a vállalkozások befolyásolásában nyilvánul meg, azonban léteznek olyan eszközök, amelyekkel a kormányzatok közvetlenül is hozzájárulhatnak a fenntarthatóság eléréséhez. Ilyen eszköz a turizmus háttéréül szolgáló infrastruktúra biztosítása, fejlesztése. Ide értendő a turizmusban kiemelkedő fontosságú közlekedési infrastruktúra, a víz- és energiaszolgáltatás, a hulladékkezelés, csatornaellátottság, valamint a telekommunikációs infrastruktúra területe is. Az infrastruktúra fejlesztésekor figyelembe kell venni a költséghatékonyság szempontjai mellett azt is, hogy a természeti erőforrások ne károsodjanak, valamint hogy a turistákon és a turisztikai vállalkozásokon kívül a helyi lakosság is részesüljön a fejlesztés előnyeiből.

- Képzés, oktatás

A kormányzat felvállalhatja, hogy az érintettek, különösen a kis- és középvállalkozások, helyi közösség, kormányzati és nem kormányzati szervezetek képviselőinek ismereteit bővíti, készségeit és képességeit fejleszti a fenntarthatóság terén, ezáltal hozzájárulva ahhoz, hogy döntéseik megfeleljenek a fenntartható turizmus követelményeinek. Ez a kormányzati eszköz azért is különösen fontos, mert erősíti a többi eszköz, pl. a gazdasági eszközök, az önkéntes tanúsítványok, stb. hatékonyságát, azáltal, hogy megismerteti, elfogadtatja azokat az érintettekkel.

Mind a nemzeti, mind a helyi kormányzat szerepet vállalhat az érintettek ilyen irányú képzésében, közvetlenül, vagy akár anyagi, technikai, politikai segítséget nyújtva a kutatást, oktatást, képzést felvállaló szervezeteknek.

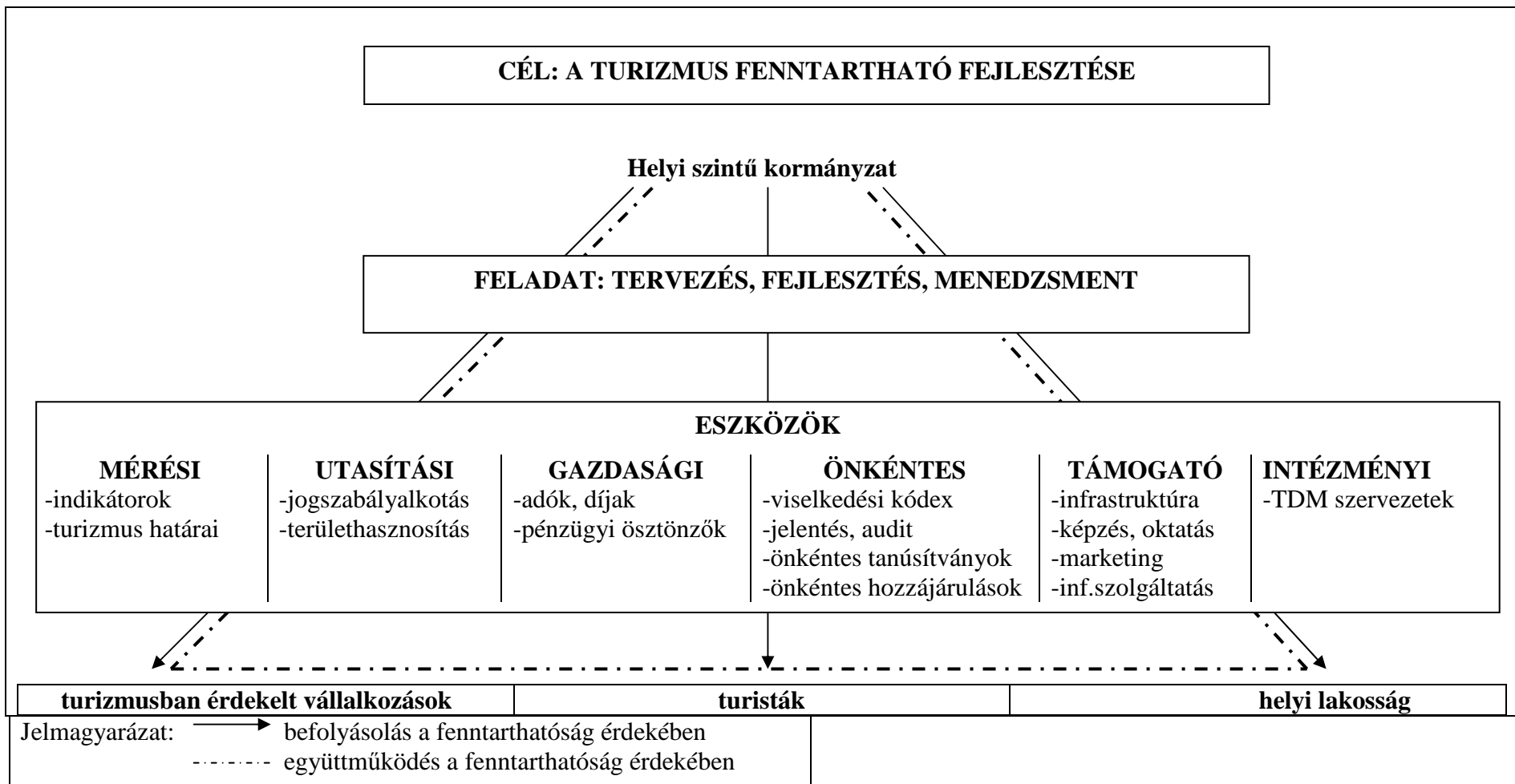
- Marketing és információ szolgáltatás

A különböző szintű kormányzatok hagyományos feladatai az adott ország, régió, város, vagy desztináció marketingstratégiájának kidolgozása és végrehajtása, valamint turistáknak szóló információ szolgáltatása, melyeket elsősorban állami fenntartású turisztikai szervezeteken keresztül valósít meg. Ezek az eszközök kiválóan alkalmasak a turizmus fenntarthatóbbá tételére, többek között azért, mert a többi eszköz (pl. viselkedési kódexek, ökocímkék) ismertségét növelhetik, ösztönözhetik a fenntarthatóság szempontjából kedvezőbb turizmustípusok és turisztikai termékek jelenlétét, pozitívan befolyásolhatják a látogatók viselkedését, a gazdasági fenntarthatóság érdekében segíthetik a kisvállalkozások piacra jutását, stb.

A fenntarthatóság érdekében a kormányzat, vagy a vállalkozások alkalmazhatnak ún. szelektív marketing technikákat is. Ez a turizmus esetében azt jelenti, hogy olyan turistákat céloznak meg, akik elkötelezettek a környezetvédelem iránt és hajlandóak úgy viselkedni, hogy minél kevesebb negatív hatást okozzanak. A közelmúltban empirikus kutatás is bizonyította, hogy személyes jellemzők alapján körülhatárolható az ilyen szempontból kívánatos piaci szegmens, így ez hasznos eszköz lehet a fenntarthatóság megvalósításában. (Dolnicar – Leisch, 2008)

Végül a kormányzatok hatáskörébe tartozhat az olyan oktatási programok kimunkálása és megvalósítása is, melyek a látogatókat informálják a fenntartható turizmus elveiről és gyakorlati lépéseiről.

Összefoglalásul, az 5. ábra a helyi szintű kormányzatok által a fenntartható turizmus érdekében elvégzendő feladatokat, és a hozzájuk rendelhető eszközöket mutatja be. (5. ábra)

5. ábra: A helyi szintű kormányzatok szerepe a fenntartható turizmusfejlesztésben

Forrás: Saját összeállítás WTO, 2005 alapján kiegészítve

5. AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ – REGIONÁLIS ELEMZÉS

5.1. Az Észak-alföldi régió bemutatása

A régiót bemutató fejezet összeállítása során elsősorban az Észak-alföldi régió 2007-2013 időszakra vonatkozó Turizmusfejlesztési Stratégiáját használtam fel forrásként. A stratégia egyrészt a régió felsőoktatási intézményei által végzett kutatásokra alapoz, másrészt felhasználja a az Észak-alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség által készített, illetve koordinált koncepciók, tervek turisztikai vonatkozású részeit, a Magyar Turizmus Zrt.-nél, ill. az Észak-alföldi Regionális Marketing Igazgatóságánál a régió turizmusára vonatkozó kutatási eredményeket, statisztikai adatokat, valamint a KSH adatait a régió turisztikai kínálatáról és teljesítményéről. A stratégia tartalmazza jelenleg a régió legszélesebb körű és legalaposabb elemzését, ezért a régió bemutatásánál elsősorban erre támaszkodtam, lehetőség szerint aktualizálva az elérhető legfrissebb adatokkal. A régió turizmusának jellemzéséhez az Észak-alföldi Regionális Marketing Igazgatóság bocsátotta rendelkezésemre a Magyar Turizmus Zrt. által szolgáltatott 2008-ra vonatkozó statisztikai adatokat, valamint a Központi Statisztikai Hivatal adatait használtam.

5.1.1. Az Észak-alföldi régió néhány általános társadalmi és gazdasági jellemzője

Az Észak-alföldi régió hazánk keleti határán fekszik, három megyét (Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg) foglal magába. Az Észak-alföldi turisztikai régió a tervezési-statisztikai régiótól a 4/2000. (II.2.) GM rendelet alapján határolható el, amely a Tisza-tavat és környékét külön turisztikai régióként határozza meg. (A Tisza-tavi turisztikai régióhoz tartozik Jász-Nagykun-Szolnok megyéből: Abádszalók, Berekfürdő, Fegyvernek, Karcag, Kótelek, Kunhegyes, Kunmadaras, Nagyiván, Nagykörű, Tiszabura, Tiszaderzs, Tiszafüred, Tiszaigar, Tiszaörs, Tiszaroff, Tisasüly, Tiszaszentimre és Tomajmonostora, Hajdú-Bihar megyéből pedig: Újszentmargita, Folyás, Polgár, Egyek, Tiszacsege.) (6. ábra)

Hazánkban határos az Észak-magyarországi, a Dél-alföldi és a Közép-magyarországi régiókkal, az országon kívül pedig Romániával, Ukrajnával, Szlovákiával. Az Észak-alföldi régió területe 17.729 km².

A 3. táblázat a főbb társadalmi-gazdasági mutatókat foglalja össze, a tervezési-statisztikai régióra vonatkozóan. A régióban az állandó népességszám 2008-ban 1.514.000 fő, a népsűrűség 85 fő/km². A városi népesség aránya viszonylag magas, 2004-ben 63,1% volt, ugyanakkor a népsűrűségi adatok alapján az Észak-alföldi régió szinte teljes egészében vidéki térségnek minősül. (Az Észak-alföldi Régió Stratégiai Programja, 2006) A tervezési régióban 389 település található, a turisztikai régióban ennél 23-mal kevesebb. A városok száma 2007-ben 63 volt, ezek közül Debrecen, Szolnok és Nyíregyháza megyei jogú város.

A régió gazdasági helyzete összességében meglehetősen rossz. Az egy főre jutó GDP az országos átlag 63,1%-a, ezzel az aránnyal az Észak-alföldi régió az utolsó a hazai régiók között. A regionális fejlettséget jellemző mutató az egy lakosra jutó beruházás és a régióba érkező külföldi működőtőke is: az Észak-alföldi régióban a beruházások csekély mértékűek és viszonylag kevés az egy lakosra jutó külföldi tőke nagysága is az ország többi régiójához képest.

Az országosnál alacsonyabb aktivitási arány magasabb munkanélküliségi rátával párosul, valamint az eltartottak aránya is meglehetősen magas. Az ország régiói közül csupán az Észak-magyarországi régióban magasabb a munkanélküliségi ráta, az aktivitási ráta pedig csak a Dél-dunántúli régióban kedvezőtlenebb a 2007-es adatok szerint. A 10,8%-os munkanélküliségi ráta a gazdasági válság következményeként valószínűleg tovább romlott a régióban 2007 óta is. A havi bruttó átlagkereset 2006-ban 131.159 Ft volt, amely a hazai régiók adatai között a legalacsonyabb érték. (magyarorszag.hu)

A rendszerváltás óta állandósult magas munkanélküliség hozzájárul a hátrányos, illetve a halmozottan hátrányos helyzet kialakulásához, fennmaradásához a régióban.

3. táblázat: Az Észak-alföldi régió főbb társadalmi-gazdasági jelzőszámai

	2002	2004	2006	2007	2008
Észak-Alföld			17.729,0 km ²		
Népesség (ezer fő)	1.559,0	1.547,0	1.533,1	1.525,3	1.514,0
Népsűrűség (fő/km ²)	87,7	87,0	86,0	86,0	85,0
Városi népesség aránya (%)	62,9	63,1			
Az eltartott népesség rátája	48,2				46,3
Havi bruttó átlagkeresetek	98.495,0	117.750,0	131.159,0		
Aktivitási arány (%)	47,7	48,5	51,4	50,8	
Munkanélküliségi arány (%)	7,8	7,2	10,9	10,8	
Egy főre jutó GDP az országos átlag %-ban	65,3	65,9	63,1		
Egy lakosra jutó beruházás (ezer Ft)	169,3	208,8			
Egy lakos jutó FDI (ezer Ft)	233,8				

Forrás: magyarorszag.hu, 2010 módosítva

A gazdasági mutatók alapján meghatározott, 2004. óta érvényes kistérségi besorolás szerint az Észak-alföldi régióban az átlagosnál magasabb a kevésbé fejlett, fejletlen és leszakadó kistérségek aránya. Dinamikusan fejlődő kistérségnek csak a debreceni számít, a második legkedvezőbb kategóriába, a fejlett stagnáló kistérségek közé is csupán a nyíregyházi, szolnoki és hajdúszoboszlói kistérség tartozik. A közepesen fejlett, felzárkózó kistérségek között csak a jászberényi, a közepesen fejlett, stagnáló kistérségek között pedig mindössze három, a hajdúböszörményi, a karcagi és a mezőtúri található. (Baranyi, 2008)

A gazdaság szerkezetében az ipari és a szolgáltatási szektor dominál, de továbbra is jelentős az agrárágazat szerepe. A mezőgazdaság mintegy 11%-át adja a régió GDP-jének, amely az országos átlag kétszerese. (Baranyi, 2008)

5.1.2. A turizmus kínálata a régióban

A régió gazdaságfejlesztésének egyik fontos irányvonala a turizmusfejlesztés. Az észak-alföldi régió turizmusfejlesztési célpiramisa az alábbi jövőképet rajzolja meg: „Komplex turisztikai kínálattal rendelkező régió, melyben a turizmus fontos húzóágazat”. A fő fejlesztési irányok a következők: a gyógy- és wellness turizmus, az üzleti- és a konfe-

renciaturizmus, a Tiszai- (vízi) turizmus, az örökségturizmus, az öko-és a falusi turizmus, valamint a golfturizmus. Ez utóbbi kivételével a többi turizmustípus évek, évtizedek óta jelen van a régióban. A régió turisztikai kínálata a következőképp foglalható össze az Észak-alföldi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája nyomán. (Az Észak-alföldi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája, 2006)

Gyógy- és wellness turizmus (Egészségturizmus)

Az Észak-alföldi régió jelentős termál- és gyógyvízkinccsel rendelkezik. Mintegy fél-száz fürdőhelye van a régiónak, ebből 29 helyen minősített gyógyvízzel rendelkeznek. A régióban több, külföldiek által is látogatott fürdőhely található, elsősorban: Hajdúszoboszló, Debrecen, Nyíregyháza, Cserkeszőlő. Az Észak-alföldi régió kiemelkedő az egészségturisztikai potenciálja, amit a régióban található nagy gyógyászati intenzitású termálvizek, az ország átlagánál fejlettebb, stabilabb egészségügyi intézmények valamint a javuló elérhetőség jelentenek.

Üzleti és konferencia (MICE) turizmus

Az Észak-alföldi régióban az adottságok elsősorban a megyeszékhelyekre koncentrálnak, azon belül is kiemelkedő Debrecen jelentősége. 50-200 fős rendezvények lebonyolítására mintegy 80 szálloda, étterem és üdülőközpont alkalmas.

Tiszai-(vízi) turizmus

A régió folyó- és állóvizei jó lehetőséget nyújtanak a vízi turizmus számára, bár az infrastruktúra fejlesztésre szorul. Magyarország második legnagyobb folyója, a Tisza, sokszínű sportolási és kikapcsolódási lehetőséget kínál.

A **horgászat** alapját a Tisza, valamint annak mellékfolyói adják. Jelentős horgászvizek a folyók rendezésekor levágott holtágak, valamint a Keleti- és Nyugati Főcsatorna, a természetes és mesterséges tavak. Az aktív turizmuson belül a vízi turizmus mellett a régióban jelentős lehet a **kerékpáros turizmus** is. Az EuroVelo nemzetközi kerékpáros úthálózat, a terepadottságok, az elhanyagolható szintkülönbség, a kis forgalmú utak és a gátak, töltések jó lehetőséget biztosítanak a kerékpáros turizmus számára.

A régió egyes területei jó vadállománnyal rendelkeznek (jelentős az apróvad-állomány, valamint a Hajdú-bihari Guthi erdőben a dámvad). A **vadászat** esetében a problémát a vadászházak nem kielégítő állapota, és a vadászathoz kapcsolódó szolgáltatások (vadászboltok, vadászétterem, stb.) alacsony színvonala jelenti.

A hazai turizmusfejlesztés egyik fő irányvonalát képviselő **örökségturizmushoz** is kiválóak a régió adottságai. A régió építészeti emlékekben viszonylagosan gazdag, össze-

sen 99 db múzeum, helytörténeti gyűjtemény, tájház, bemutatóhely található. A ma is látható pásztortanyák, hodályok, gémes kutak a hagyományos állattartás, a pusztai élet építészeti emlékei. A Hortobágy jeles műemléke a Kilenclukú híd. Európában is egyedülálló ipartörténeti emlék a túristvándi vízimalom, valamint a tarpai szárazmalom. Jelentős a hasznosított, illetve még kihasználatlan kastélyok és kúriák száma (Tiszadob – volt Andrassy kastély, Vaja, Lónya, Mándok, Gávavencsellő, stb.). A kisvárdai vár, valamint Közép-Európa egyik legépebben fennmaradt kora középkori Szabolcsi földvár a régió egyedi építészeti emlékei közé tartozik

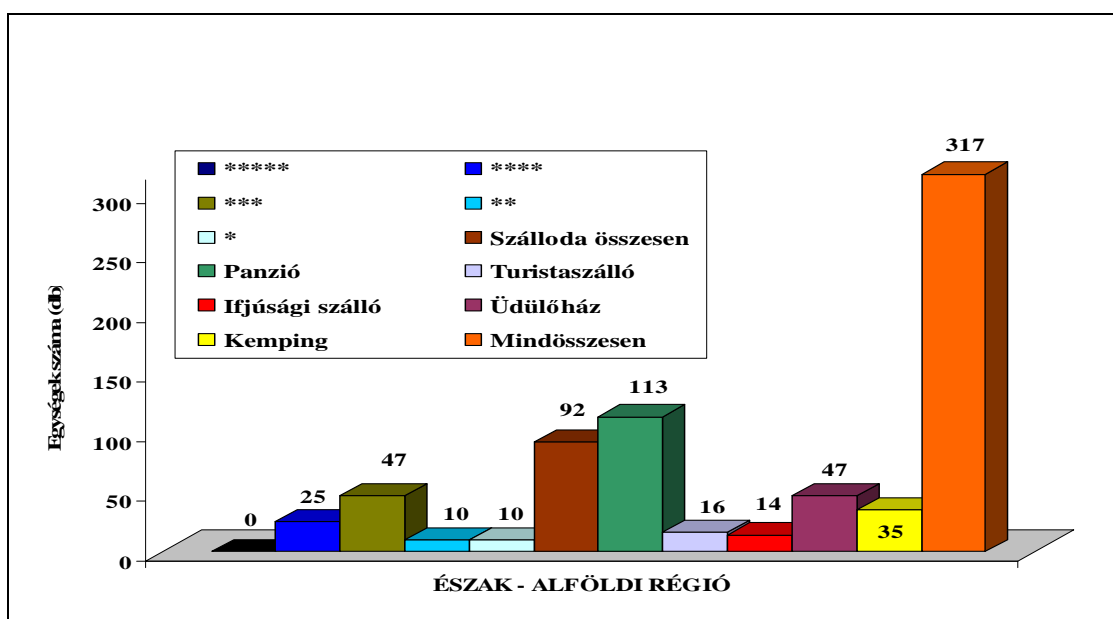
A régióban számos minősített lovas létesítmény van, melyek a **lovasturizmus** alapját képezik. Nem megfelelő az együttműködés a lovas-tanyák, lovas központok között, hiányoznak a régió lovas létesítményeit összekötő lovastúra-útvonalak, a garantált programok.

Kiemelkedő értékű a régió két megyéjét érintő Hortobágyi Nemzeti Park, amely 1999 decemberétől az UNESCO Világörökségének is része, és amely az **ökoturizmus** kiemelt színhelye. A régióban több mint 267 **falusi vendégfogadó** 1718 férőhellyel (KSH adatai szerint 2004) várja a turistákat, amely az országos kapacitás 10 százalékát adja. Az Észak-alföldi régióban a falusi turizmus vendégfogadói mintegy 65%-ban minősített házak. A régió **gasztronómiai értékekben** bővelkedik. Olyan jellegzetességek köthetők e tájhoz, mint például a tiszai halászlé, a pásztorételek, a slambuc, a bográcsgulyás és stb.

A régió számos településén az év minden szakaszában hagyományőrző **rendezvények** csalogatják a vendéget. (Az Észak-alföldi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája, 2006)

5.1.3. Az Észak-alföldi turisztikai régió turizmusa főbb statisztikai adatok tükrében

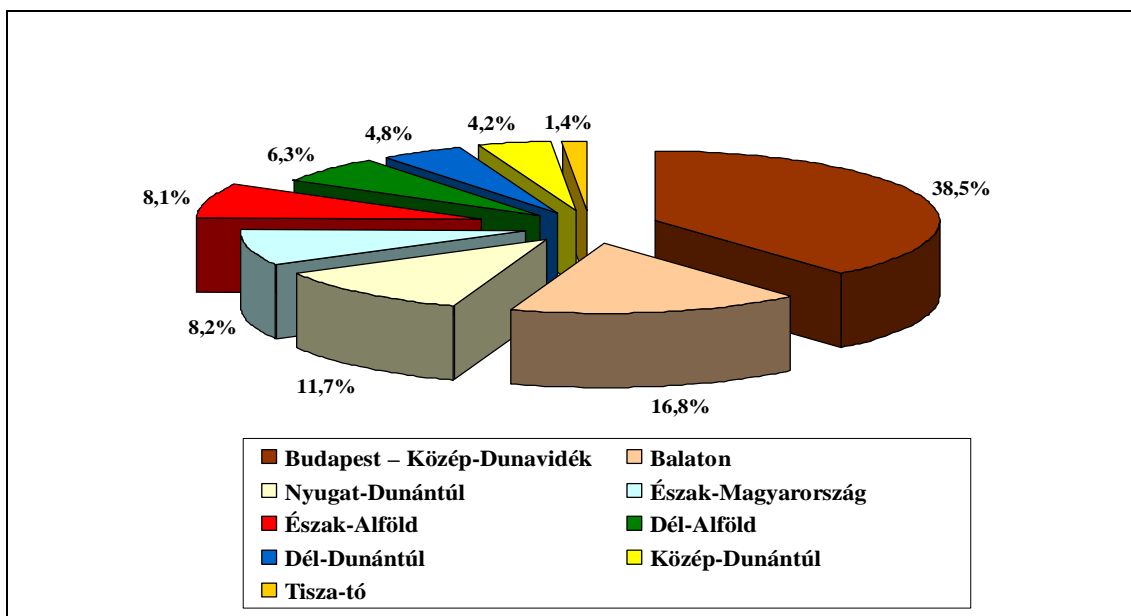
2008. július 31-én az Észak-alföldi régióban a kereskedelmi szálláshelyek száma összesen 371 db, amely az ország kereskedelmi szálláshelyeinek mintegy 10%-át adja. A szálláshelyek közel egyharmada szálloda (92 db), mely közül a legtöbb (47 db) a 3*-os kategóriába tartozik. A kereskedelmi szálláshelyek valamivel több, mint harmada panzió (113 db), a fennmaradó harmadot pedig az olcsóbb árfekvésű szállástípusok (turistaszállás, ifjúsági szálló, üdülőház, kemping) teszik ki (112 db). (7. ábra)

6. ábra: Az Észak-alföldi turisztikai régió kereskedelmi szálláshelyeinek megoszlása szállástípusonként 2008-ban

Forrás: A KSH adatai alapján saját szerkesztés

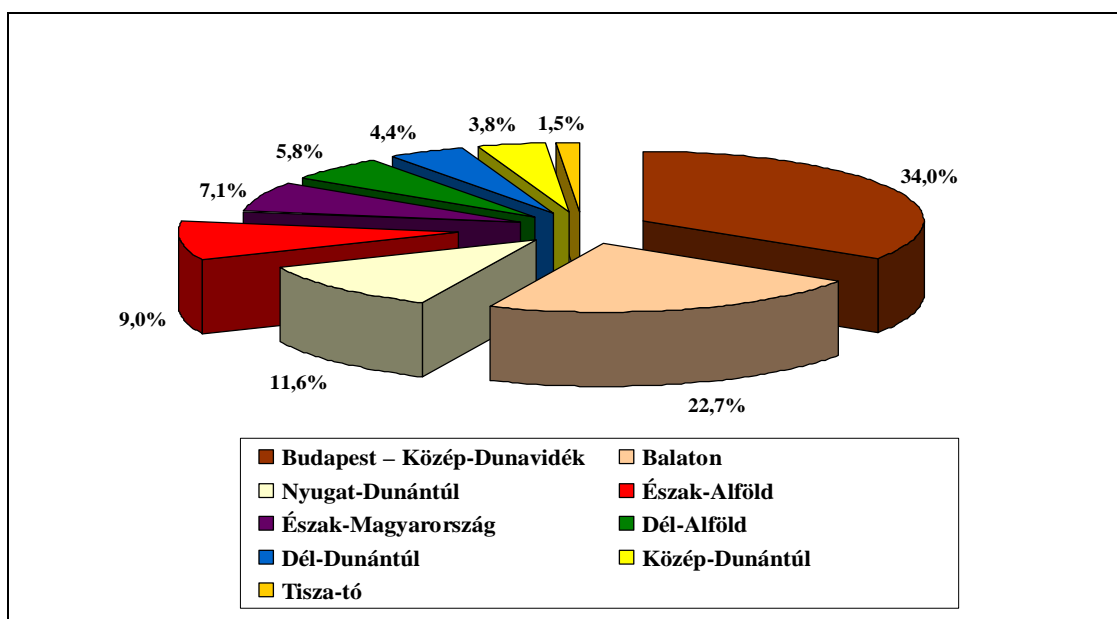
Az alábbiakban a régió 2008-as vendégforgalmának jellemző adatait mutatom be. A következő kördiagramok az Észak-Alföld turisztikai régió pozícióját szemléltetik az ország régiói között, a vendégek és az eltöltött vendégéjszakák száma alapján. (8., 9. ábra)

7. ábra: A kereskedelmi szálláshelyeket igénybe vevő vendégek számának megoszlása Magyarország turisztikai régiói között (2008)

Forrás: A KSH adatai alapján saját szerkesztés

A vendégek számát tekintve a régió az országban az 5. helyen áll, a Budapest - Középdunavidék, a Balaton és a Nyugat-Dunántúl turisztikai régiókon kívül Észak-Magyarország előzi meg 0,1%-kal. A vendégek aránya az ország összes kereskedelmi szálláshelyet igénybe vevő vendégének 8,1%-a volt.

8. ábra: A kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák számának megoszlása Magyarország turisztikai régiói között (2008)

Forrás: A KSH adatai alapján saját szerkesztés

A kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák tekintetében a régió az országban a negyedik helyet foglalja el Budapest - Középdunavidék, a Balaton és Nyugat-Dunántúl után: az országban eltöltött vendégéjszakák 9%-át az Észak-Alföld régióban töltötték el.

Az Észak-Alföld turisztikai régió vendégforgalmának jellemző adatait megyei bontásban tartalmazza a következő két táblázat, a belföldi és külföldi vendégek illetve vendégéjszakák számának bemutatásával együtt. (4., 5. táblázat)

4. táblázat: A kereskedelmi szálláshelyeket igénybe vevő külföldi és belföldi vendégek száma az Észak-alföldi régióban megyénként (2008)

Megyék	Vendég			Előző év = 100,0%		
	külföld	belföld	összes	külföld	belföld	összes
Hajdú-Bihar megye összesen	110.066	282.406	392.472	104,3	96,1	98,3
Jász-Nagykun-Szolnok megye összesen	19.354	77.558	96.912	92,6	109,4	105,6
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye összesen	29.016	101.570	130.586	107,2	105,7	106,0
ÉSZAK -ALFÖLDI RÉGIÓ összesen	158.436	461.534	619.970	103,2	100,2	100,9

Forrás: A KSH adatai alapján saját szerkesztés

5. táblázat: A kereskedelmi szálláshelyeket igénybe vevő külföldi és belföldi vendégek által eltöltött vendégéjszakák száma az Észak-alföldi régióban megyénként (2008)

Megyék	Vendégéjszaka			Előző év = 100,0%		
	külföld	belföld	összes	külföld	belföld	összes
Hajdú-Bihar megye összesen	433.375	820.682	1.254.057	96,2	93,7	94,5
Jász-Nagykun-Szolnok megye összesen	80.765	184.073	264.838	91,7	95,5	94,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye összesen	71.232	213.933	285.165	105,9	105,1	105,3
ÉSZAK -ALFÖLDI RÉGIÓ összesen	585.372	1 218.688	1.804.060	96,6	95,8	96,1

Forrás: A KSH adatai alapján saját szerkesztés

2008-ban a régió kereskedelmi szálláshelyein összesen 619.970 vendég fordult meg, közülük mintegy 25% volt a külföldiek, és 75% a belföldiek aránya. Összességében a vendégek száma csekély mértékben ugyan, de nőtt az előző évihez képest (+0,9%).

Ugyanebben az évben a vendégéjszakák száma meghaladta az 1.800.000-et, melynek 68%-át belföldiek, ennek kevesebb, mint felét, 32%-át külföldiek töltötték el. Az előző évihez képest a vendégéjszakák számában 3,9%-os csökkenés következett be.

A régió három megyéje közül kiemelkedő volt Hajdú-Bihar megye vendégforgalma, 392.472 vendég összesen 1.254.057 vendégéjszakát töltött el, bár az előző évihez képest valamelyest csökkenést jelez mindkét mutató (98,3%, ill. 94,5%). A második helyen Szabolcs-Szatmár-Bereg megye áll, lényegesen alacsonyabb vendégforgalmi adatokkal: a vendégek száma kevesebb, mint harmada a hajdú-bihariakénak (130.586), az eltöltött vendégéjszakák száma pedig kevesebb, mint a negyede (285.165). Jász-Nagykun-Szolnok megye adatait torzítja, hogy a Tisza-tó külön turisztikai régióhoz tartozik, a lényegesen alacsonyabb vendég- és vendégéjszakaszám (96.912 ill. 264.838) ennek köszönhető. A megyék vendégforgalmában kiemelkedő a megyeszékhelyek, Debrecen, Nyíregyháza és Szolnok jelentősége. Hajdú-Bihar megye előkelő helyezését egyértelműen Hajdúszoboszló turizmusának köszönheti, míg a másik két megyében is kiemelkedő a fürdőhelyek Cserkeszölő, illetve Vásárosnamény vendégforgalma.

Hajdúszoboszló 2008-ban a 3. leglátogatottabb magyar város volt Budapest és Hévíz után, a belföldi és külföldi vendégek összesen 800.000 vendégéjszakát töltöttek itt. Az első tíz leglátogatottabb város közé a régió települései közül még Debrecen került be, 9-ként (375.000 vendégéjszaka). (Magyar Turizmus ZRt, 2010b)

A vendégek és az általuk kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák számán túl fontos mutató a vendégek átlagos tartózkodási ideje. A 6. táblázat adatai szerint az Észak-Alföld turisztikai régióban a vendégek átlagos tartózkodási ideje 2,9 nap volt, 4,8%-kal rövidebb az előző évinél. Az átlagos tartózkodási idő csupán az alacsonyabb kategóriájú, egycsillagos és kétszillagos szállodákban valamint az ifjúsági szállókban nőtt az előző évihez képest. A kereskedelmi szálláshelyek közül a gyógyszállókban és a kempingekben volt a leghosszabb az átlagos tartózkodási idő, mindkettőben 3,8 nap.

A 6. táblázat adatai szerint a belföldiek átlagosan rövidebb ideig maradtak (2,6 nap), a külföldiek pedig hosszabb ideig, átlagosan 3,7 napig tartózkodtak a régió kereskedelmi szálláshelyein. A hosszabb tartózkodási idő a külföldiek részéről természetesen összefügg az általános utazási szokásokkal, valamint a gyógyturizmus sajátosságaiból következik. (6. táblázat)

6. táblázat: **Átlagos tartózkodási idő az Észak-alföldi régió kereskedelmi szálláshelyein (2008)**

Észak-alföldi régió	Átlagos tartózkodási idő	
	Nap	Előző év %-ában
Szálloda összesen	3,0	95,5
5*	1,9	0,0
4*	2,5	97,5
3*	3,4	94,5
2*	2,6	108,4
*	3,6	123,7
Gyógyszálló	3,8	92,1
Wellness szálló	2,5	94,8
Panzió	2,4	95,0
Turistaszálló	2,2	91,7
Ifjúsági szálló	3,0	107,1
Üdülőház	2,8	83,6
Kemping	3,8	96,2
Belföld összesen	2,6	95,6
Külföld összesen	3,7	93,6
Mindösszesen	2,9	95,2

Forrás: A KSH, 2010 adatai alapján saját szerkesztés

A következő táblázat az Észak-alföldi régió fő küldő országait szemlélteti, a vendégek száma alapján felállított rangsorban. (7. táblázat)

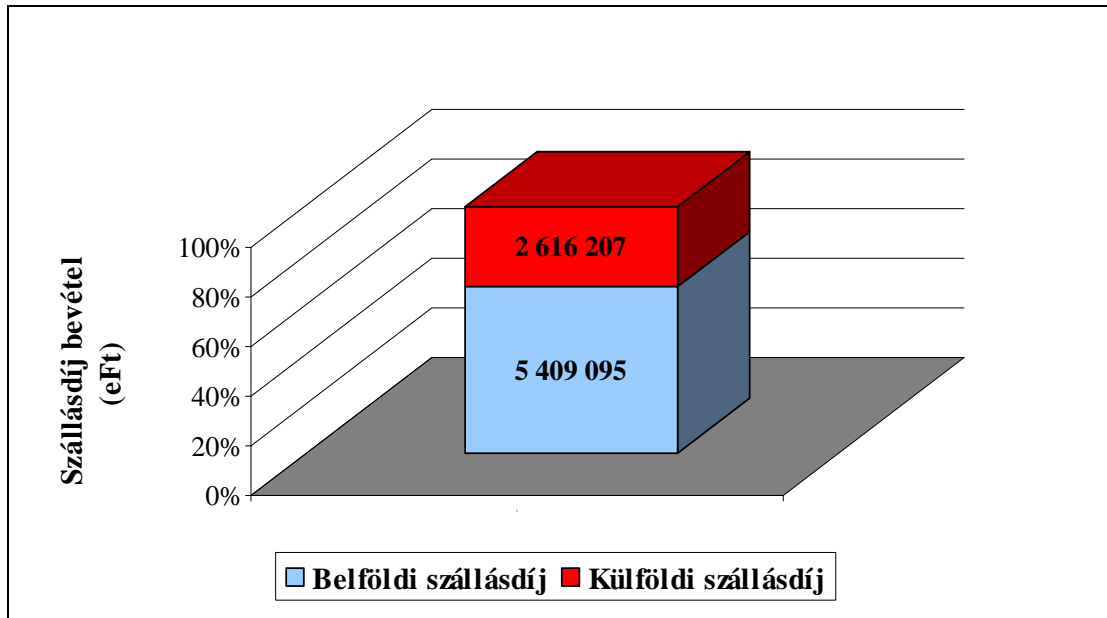
7. táblázat: Az Észak-Alföld régió fő küldőországai

I -XII. HÓ, ÉSZAK - ALFÖLDI RÉGIÓ						
Küldő ország	Vendégek		Vendégéjszakák		Átlagos tartózkodási idő	
	száma	előző év %-ában	száma	előző év %-ában	nap	előző év %-ában
1. Románia	34.719	119,3	96.039	129,4	2,8	108,5
2. Lengyelország	26.620	124,5	112.217	130,2	4,2	104,6
3. Németország	25.870	88,9	177.385	82,9	6,9	93,3
4. Ukrajna	12.571	89,6	30.017	95,8	2,4	106,9
5. Szlovákia	10.372	116,0	24.306	112,6	2,3	97,0

Forrás: A KSH,2010 adatai alapján saját szerkesztés

Látható, hogy 2008-ban Magyarország és a régió hagyományosan kiemelkedő küldő országa, Németország a harmadik helyre szorult vissza a vendégek száma alapján felállított rangsorban, Románia és Lengyelország után. A Németországból érkező vendégek átlagos tartózkodási ideje viszont a leghosszabb (6,9 nap), valamint az általuk eltöltött vendégéjszakák száma a legtöbb (177.385), amely egyrészt valószínűleg a németek által előnyben részesített gyógyturizmus sajátosságainak, másrészt a földrajzi távolságnak köszönhető. Az országhatár közelsége is magyarázatot adhat arra a tényre, hogy a Romániából, Ukrajnából, Szlovákiából érkezők átlagos tartózkodási ideje lényegesen rövidebb. (Románia: 2,8 nap, Ukrajna: 2,4 nap, Szlovákia: 2,3 nap). Szembetűnő a Romániából és Lengyelországból érkező vendégek számának 20% körüli növekedése az előző évihez képest, valamint az általuk eltöltött vendégéjszakák jelentős, 30% körüli emelkedése.

Végül, a turizmus fontos jellemzője a kereskedelmi szálláshelyek szállásdíjbevétele, azaz a vendégek elszállásolásából származó árbevétel. 2008-ban az Észak-alföldi turisztikai régióban az összes szállásdíj 8.025.302.000 Ft volt, melynek 67%-a származott belföldi és 33%-a külföldi vendégektől. (9. ábra)

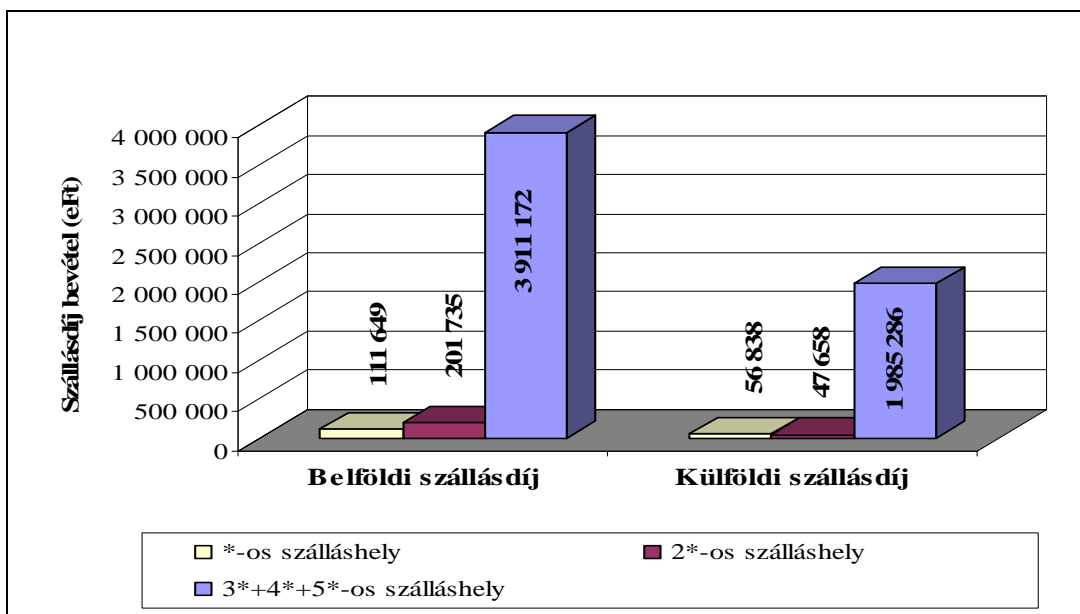

9. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek szállásdíjbevételeinek megoszlása a belföldiek és a külföldiek között 2008-ban

Forrás: A KSH,2010 adataiból saját szerkesztés

Az árbevételnek ez a struktúrája, azaz a belföldi szállásdíj arányának a növekedése a külföldivel szemben 2001 óta tapasztalható jelenség. Egyrészt biztató, hiszen a belföldi turizmus élénkülését jelzi, másrészt viszont a külföldi turisták költségéből származó devizabevételek csökkenését is jelenti. (Az Észak-alföldi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája, 2006)

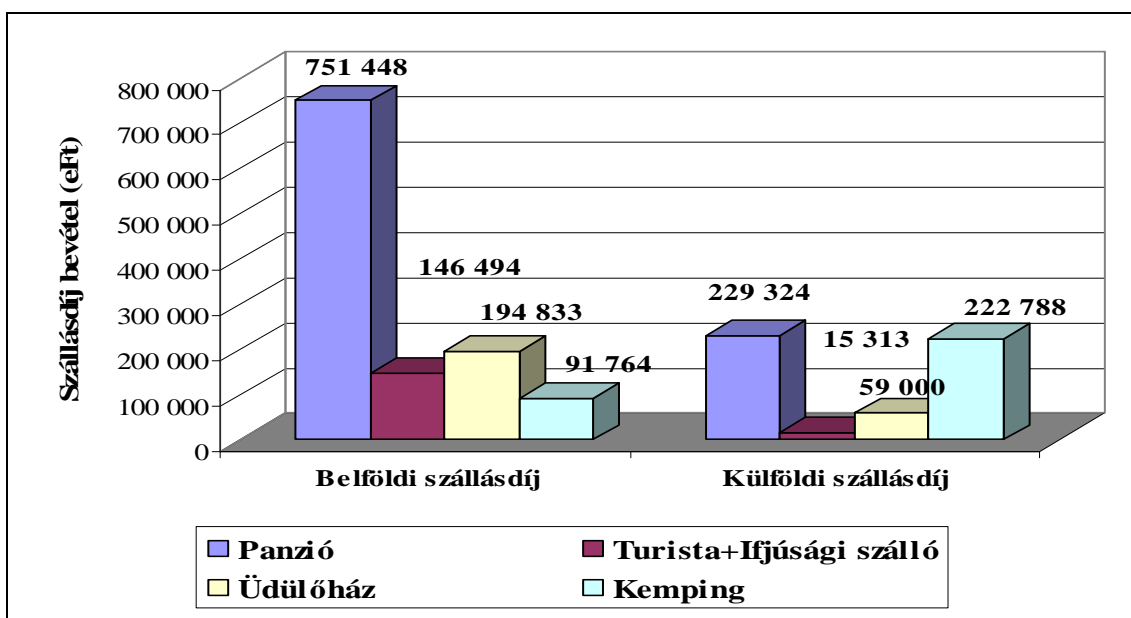
A szállásdíjbevételek szálláshelyek szerinti megoszlását tekintve látható, hogy a bevételek döntő hányada, csaknem 80%-a a szállodai szállásdíjakból származik. Ezek közül is kiemelkedő a jobb minőségű szolgáltatást kínáló három-, négy- és ötcsillagos szállodák árbevétele. (10. ábra)

10. ábra: A szállodák szállásdíjbevételének megoszlása az Észak-Alföld turisztikai régióban (2008)

Forrás: A KSH adatai alapján saját szerkesztés

A szállodán kívüli kereskedelmi szálláshelyek esetében a panziók vezetnek árbevétel szempontjából. Különösen a belföldiektől származó szállásdíj nagysága emelkedik ki a többi szálláshelytípus árbevétele közül. Külföldi vendégek esetében a kempingek is jelentős szállásdíjbevétellel számolhattak. (11. ábra)

11. ábra: A szállodán kívüli kereskedelmi szálláshelyek szállásdíjbevételének megoszlása az Észak-Alföld turisztikai régióban (2008)

Forrás: A KSH,2010 adatai alapján saját szerkesztés

5.2. Az Észak-alföldi turisztikai régió helyi döntéshozóinak attitűdjei a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban

Az empirikus kutatás ismertetése

5.2.1. A kutatás céljai

Amint azt a második fejezetben láthattuk, a vonatkozó szakirodalom tanúsága szerint a helyi döntéshozóknak kiemelkedő szerepe van a turizmus fenntartható fejlesztése terén. Míg a nemzetközi szakmai szervezetek, nemzeti szinten pedig a kormányok és a nemzeti turisztikai szervezetek meghatározzák az ágazat fejlesztésének fő irányvonalát, intézkedéseikkel, ajánlásaikkal a fejlesztés keretét adják, addig ezek gyakorlati megvalósulása jórészt a helyi döntéshozók hozzáállásán múlik.

Általában véve elmondható, hogy a vállalatok rövid távú nyereségérdekeltsége ellentétes a fenntartható fejlődés hosszú távú céljaival. Éppen ezért reálisabb elvárás, hogy a helyi önkormányzatok tekintsék elsődlegesnek a fenntartható fejlődés céljait, döntéseikkel pozitívan befolyásolják a turizmus többi érintettjét.

Mindennek tudatában felmerül a kérdés, hogy az önkormányzatok felelős tisztségviselői, a polgármesterek, a képviselőtestületi tagok, illetve a turisztikai referensek milyen ismeretekkel rendelkeznek a fenntartható fejlődés fogalmáról, valamint – ami talán még fontosabb a döntések tekintetében – milyen attitűdjeik vannak a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban. A téma jelentősége ellenére minderről kevés adat áll rendelkezésre a nemzetközi szakirodalomban, hazai felmérés pedig – tudomásom szerint – a mai napig nem készült. Felmérésem előkészítésekor így részben egy a Tourism Management folyóiratban publikált angliai kutatás eredményeire (Godfrey, 1998), részben pedig a fenntartható turizmusfejlesztésre vonatkozó széleskörű nemzetközi szakirodalomra támaszkodtam. A kutatás gyakorlati jelentőségéhez hozzájárul, hogy az eredmények felvethetik a helyi döntéshozók hatékonyabb informálásának szükségességét is.

Az empirikus kutatási kérdéseim a következők:

1. Milyen ismeretekkel rendelkeznek a helyi döntéshozók a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmával kapcsolatban?
2. A turizmus lehetséges hatásai közül melyeket tartják különösen fontosnak?

3. Milyen attitűdökkel rendelkeznek a fenntartható turizmus alapelveivel kapcsolatban?

5.2.2. A kutatás módszertana

Felmérésem helyszínéül az Észak-alföldi turisztikai régiót választottam. Döntésemet indokolja, hogy itt több településen jelentős a turizmus gazdasági szerepe, turisztikai beruházások nagyszámban valósultak-valsúlnak meg olyan helyeken is, ahol korábban a mezőgazdaság dominanciája volt a jellemző. A turizmust lehetséges kitörési pontként tartják számon a kisebb, hátrányos helyzetű településeken is. A régióban a gazdaságfejlesztésben fontos szerepet szánnak a turizmusnak, ezt bizonyítja, hogy megjelenik a régió fejlesztési stratégiájában, valamint a régióknak külön turisztikai stratégiája is van. Mindemellett mindkét stratégia céljai között említi a régió természeti, környezeti rendszereinek fenntartható használatát, a környezet értéként való kezelését. (Az Észak-alföldi Régió Stratégiai Programja, 2006; Az Észak-alföldi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája, 2006)

Az empirikus kutatás módszere a kérdőíves megkérdezés volt, melynek résztvevői a helyi döntéshozók kiemelt csoportja: polgármesterek, képviselőtestületi tagok, és turisztikai referensek voltak.

Az ide vonatkozó szakirodalom alapján állítottam össze a kérdőívet, melyet 2007 őszén polgármesterek körében teszteltem egy, a falusi turizmus megismerésére irányuló nyugat-magyarországi tanulmányúton, valamint turisztikai szakemberekkel is egyeztettem.

A szükséges változtatások végrehajtása után 2008. januárja és augusztusa között az Észak-alföldi turisztikai régió 364 településének önkormányzatához elektronikus úton, valamint személyes megkeresés által juttattam el önkitöltős kérdőívet. A nem értékelhető, illetve az önkormányzatoknál dolgozó, de helyi döntéshozónak nem tekinthető személyek által kitöltött kérdőívek eltávolítása után 123 kérdőív került bele az elemzésbe, mely a régió 93 településéről származott. (A települések felsorolása a 2. számú mellékletben található.)

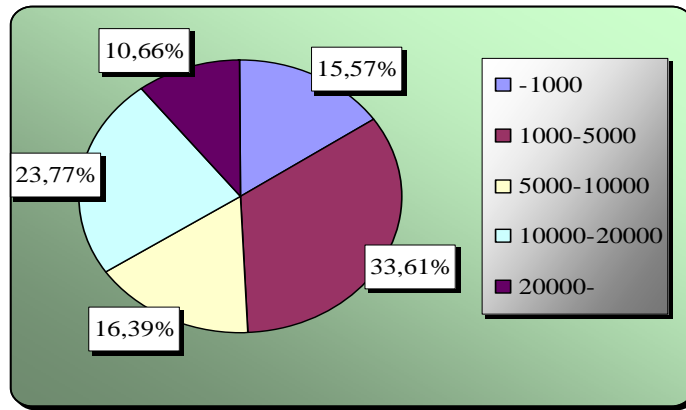
A kérdőív főként zárt kérdéseket tartalmazott az adatfeldolgozás megkönnyítése érdekében, néhány kérdés esetében pedig lehetőség volt az előre megadott változólista ki-

egészítésére. A nyílt kérdés a megkérdezettek „fenntartható turizmusfejlesztéssel” kapcsolatos ismereteire irányult, mivel a témával kapcsolatos aktív tudásukat kívántam felmérni. A turizmus pozitív, illetve negatív környezeti, gazdasági, és társadalmi hatásaira irányuló kérdések esetében a válaszadókat a felsorolt hatások rangsorolására kértem. A lehetséges hatások közül a szakirodalmi források alapján választottam ki pozitív és negatív hatásonként nyolcat, melyek bekövetkeztét a régió turizmusának fejlődése során valószínűbbnek tartottam. A döntéshozók fenntartható turizmussal kapcsolatos attitűdjének felméréséhez a válaszadóknak ötfokú Likert-skálán kellett egyetértésüket vagy elutasításukat kifejezniük a fenntartható turizmusra vonatkozó állítások iránt. Az állítások öt tematikus csoportba tartoztak: turizmus és környezet, turizmus és gazdaság, turizmus és társadalom/kultúra, a turizmus stratégiai tervezése, és a turisták befolyásolásának kérdése a fenntarthatóság érdekében. A válaszok elemzése során statisztikai módszereket alkalmaztam, az SPSS 13.0 statisztikai program használatával. (A kérdőív az 1. számú mellékletben található.)

5.2.3. A felmérés mintájának jellemzői

Települések

A minta összeállítása során törekedtem arra, hogy minden településtípus képviselve legyen. Amint az a 12. számú ábrán látható, a megkérdezettek legnagyobb csoportja, 34%-a az 1000 – 5000 fő lélekszámú falvakat képviselte, 24%-uk pedig 10000-20000 fős településeken dolgozott. Közel azonos arányban (16,4%, illetve 15,6%) kaptam válaszokat az 1000 fő alatti, valamint az 5000-10000 fő közötti populációval rendelkező településekről. A legkevesebb válasz, a minta 11%-a, a 20000 főnél nagyobb városok önkormányzataitól érkezett. (12. ábra)

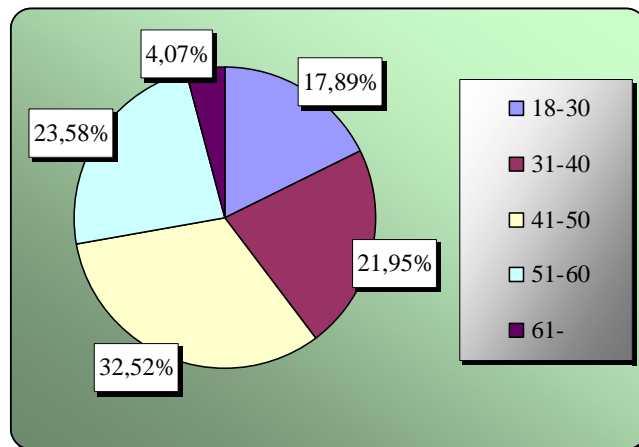

12. ábra: A minta lakosságszám szerinti megoszlása

Forrás: Saját összeállítás

Életkor

Az életkor tekintetében megállapítható, hogy a munkaképes korú lakosság minden rétege képviseltette volt. A válaszadók valamivel több, mint fele középkorú, a 41-60 éves korosztály képviselője. Közülük 33% 51 év alatti, míg 24%-uk 51 év feletti. Amint azt a 13. számú ábra szemlélteti, a mintában legkisebb arányban a 61 év fölöttiek szerepelnek, a legfiatalabb - 18 és 30 év közötti - korosztály aránya 18%, míg a 31 és 40 év közöttiek aránya 22%-ot tesz ki. (13. ábra)

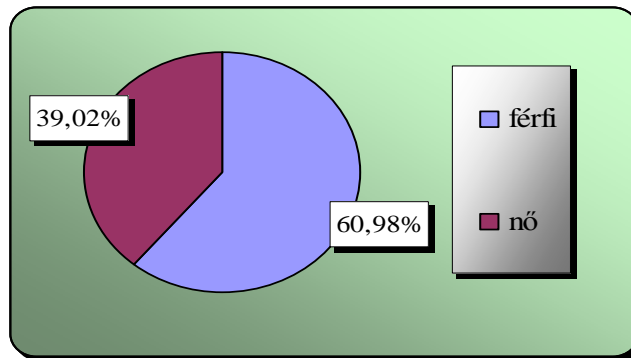

13. ábra: A minta korcsoport szerinti megoszlása

Forrás: Saját összeállítás

Nem

A 14. számú ábra a minta nem szerinti megoszlását mutatja. Látható, hogy a válaszadók többsége, 61%-a férfi, míg mintegy 39%-a nő. (14. ábra)

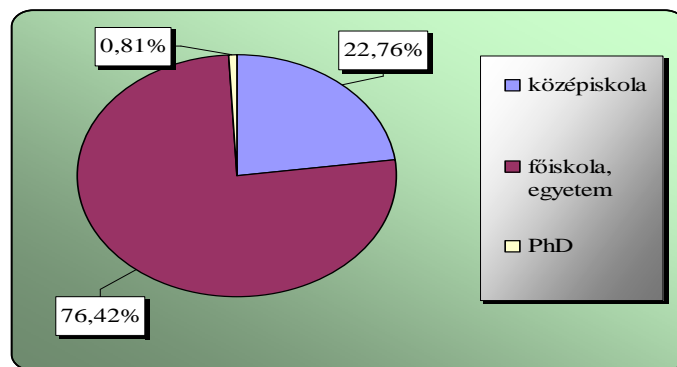

14. ábra: **Nemek megoszlása a mintában**

Forrás: saját összeállítás

Végzettség

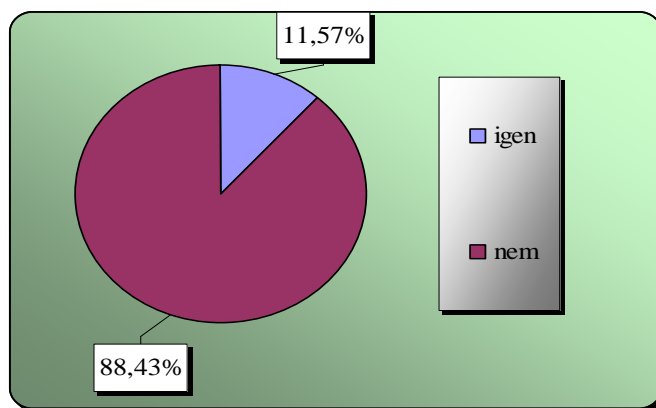
A 15. ábra a minta végzettség szerinti megoszlását ábrázolja. Látható, hogy a döntéshozók túlnyomó többsége (76%) felsőfokú végzettséggel rendelkezik, kevesebb, mint 1%-uk pedig PhD fokozattal is bír. Középfokú végzettsége 23%-uknak van. (15. ábra)

15. ábra: **A végzettség alakulása a mintában**

Forrás: Saját összeállítás

Amint azt a 16. ábra szemlélteti, a mintában szereplő döntéshozók csupán 12%-a rendelkezett turisztikai végzettséggel, mely idegenvezetői, utazási irodai ügyintézői, illetve szakirányú közgazdász diplomát jelentett. (16. ábra)

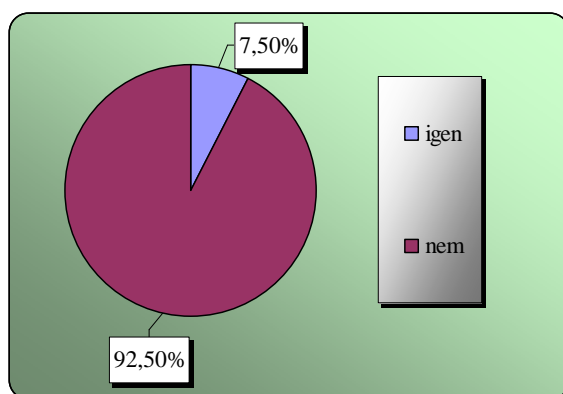
16. ábra: **A turisztikai végzettség alakulása a mintában**

Forrás: Saját összeállítás

Munkatapasztalat

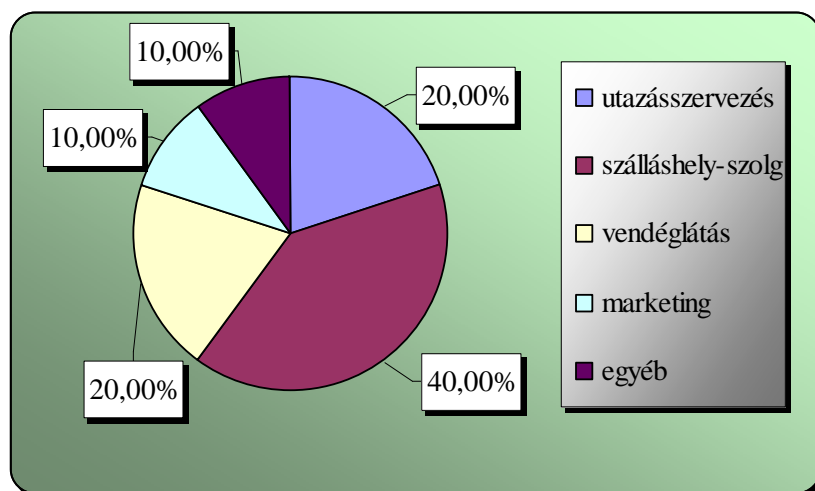
A kérdőívet kitöltők közül kevesen (7,5%) számoltak be a turizmus területén szerzett munkatapasztalatokról. (17. ábra) Akik dolgoztak a turizmusban, azok leginkább a szálláshely-szolgáltatásban voltak érdekeltek (40%), 20-20%-uk az utazásszervezés, illetve a vendéglátás területén szerzett munkatapasztalatot, 10%-uk pedig marketinggel kapcsolatos munkát végzett. (18. ábra) A turizmusban ledolgozott évekre vonatkozóan elmondható, hogy 40% 1 évnél kevesebb időt, 30% 1 és 5 év között, ugyancsak 30% pedig 5 évnél tovább dolgozott a turizmussal kapcsolatos vállalkozásnál. (19. ábra)

A döntéshozók válaszaiból kiderül, hogy a jelenlegi pozíciójuk betöltése előtt többségük (57%) nem dolgozott a közszférában. (20. ábra) Akik viszont rendelkeznek munkatapasztalattal a közszférában (43%), azok legalább 1 évig látták el feladatukat, 68%-uk pedig 5 évnél hosszabb ideig tette ezt. (21. ábra)

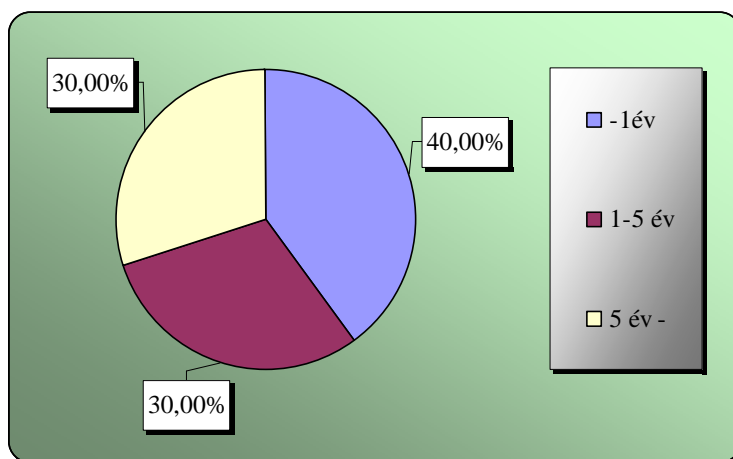
17. ábra: **A turizmus területén az üzleti szférában tevékenykedők aránya a mintában**

Forrás: Saját összeállítás

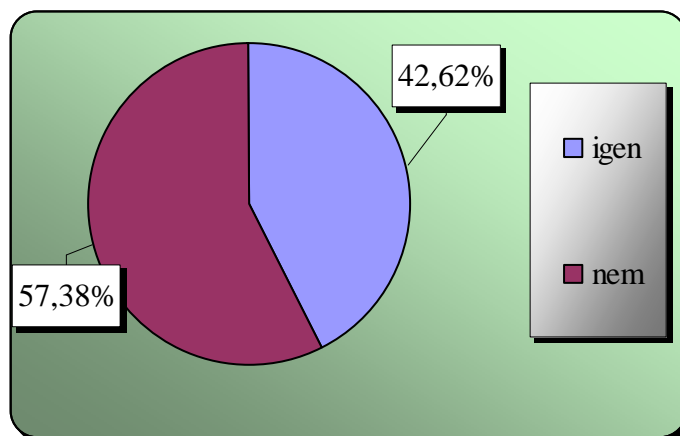
18. ábra: A turizmus területének mintabeli megoszlása

Forrás: Saját összeállítás

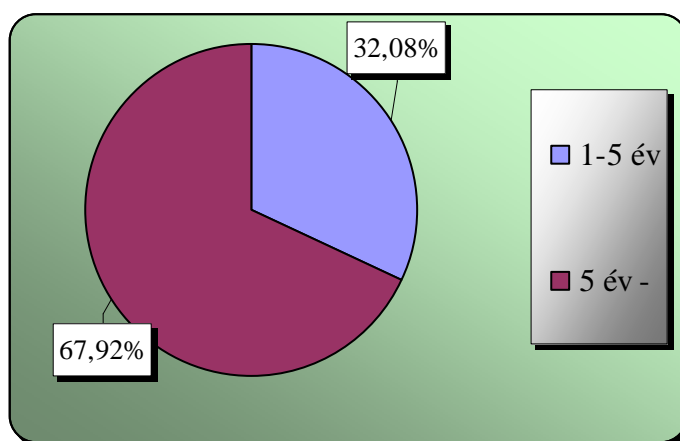
19. ábra: A turizmusban ledolgozott idő alakulása

Forrás: Saját összeállítás

20. ábra: **A közszférában tevékenykedők aránya a mintában**

Forrás: Saját összeállítás

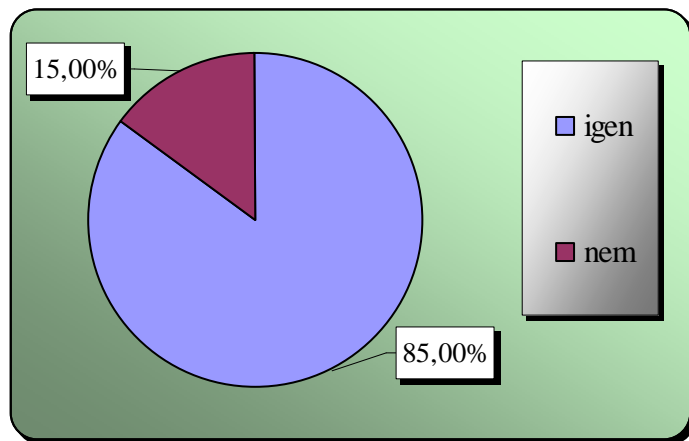

21. ábra: **A közszférában eltöltött idő alakulása**

Forrás: Saját összeállítás

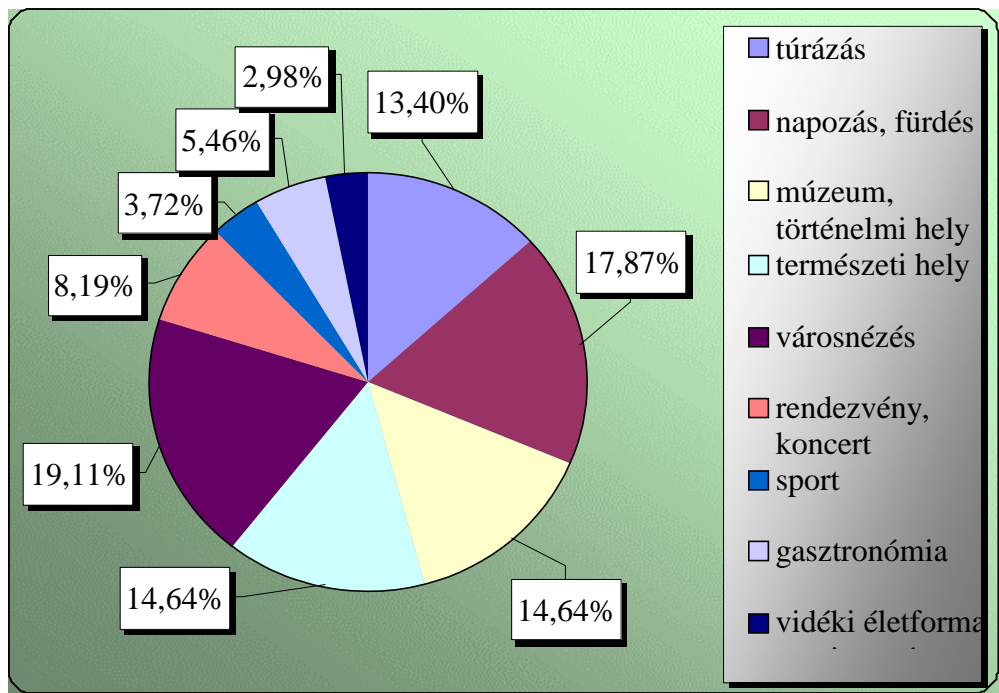
A döntéshozók turistaként szerzett személyes tapasztalatai

A mintában szereplő válaszadók 85%-a utazott turisztikai célból az elmúlt 5 évben. (22. ábra) Szabadságukat jellemzően városnézéssel (19%), napozással, fürdéssel (18%), múzeumok, történelmi emlékhelyek, valamint természeti különlegességek felkeresésével (15-15%), valamint túrázással töltötték (13%). Lényegesen kevesebben vettek részt koncerteken, rendezvényeken (8%), töltötték idejüket gasztronómiai különlegességek kipróbálásával (5%), sportolással (4%), valamint a vidéki életforma megismerésével (3%). (23. ábra) A döntéshozók mintegy fele részt vett már falusi turizmusban. (49,6%) (24. ábra)

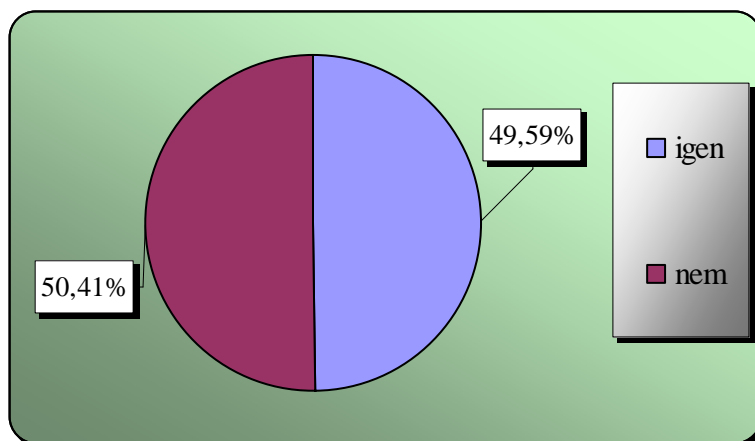
22. ábra: A turisztikai célból utazók aránya a mintában

Forrás: Saját összeállítás

23. ábra: A szabadidő eltöltésének módjai a mintában

Forrás: Saját összeállítás

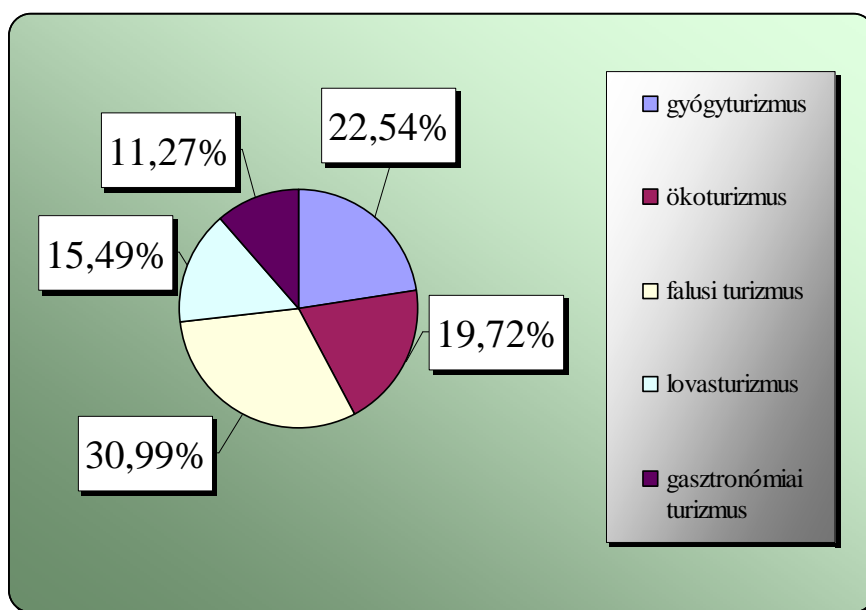

24. ábra: A falusi turizmusban résztvevők aránya a mintában

Forrás: Saját összeállítás

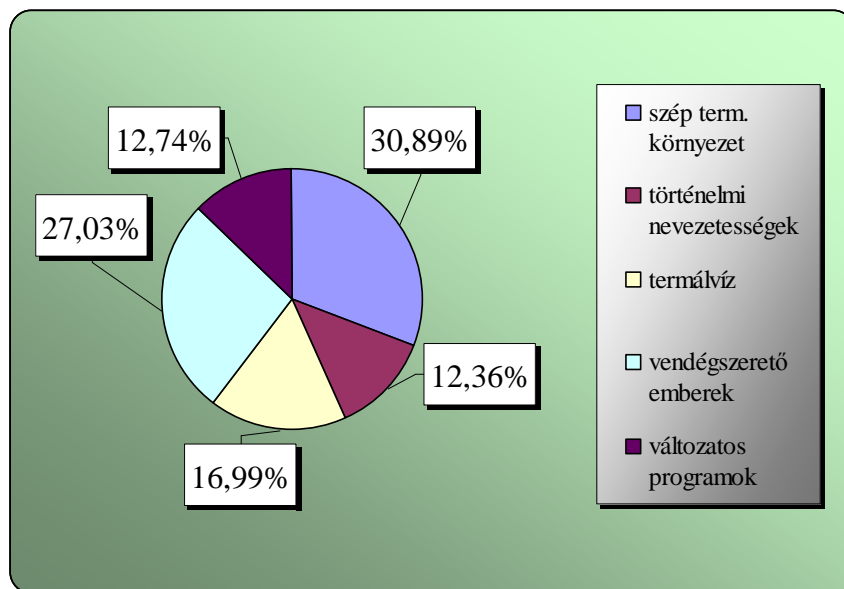
Turizmusfejlesztéssel kapcsolatos lépések a településen

A megkérdezettek mindegyike egyetértett a turizmus fejlesztésével a településen. A döntéshozók szerint leginkább a falusi turizmust (31%), a gyógyturizmust (23%), illetve az ökoturizmust (20%) lenne érdemes fejleszteni. (25. ábra) Ez az eredmény tükrözi a válaszadók véleményét a településük legfőbb vonzerejével kapcsolatban is, mely szerint az első helyen a „szép természeti környezet” áll (31%), ezt követik a „vendégszerető emberek” (27%) és a „termálvíz”(17%). (26. ábra)

25. ábra: A fejlesztendő turizmustípusok megoszlása

Forrás: Saját összeállítás

26. ábra: A mintabeli települések fő vonzerőinek megoszlása

Forrás: Saját összeállítás

Mivel a szakirodalom alapján feltételezhető, hogy egy településen a turizmus fejlesztésért tett önkormányzati lépések tükrözik a döntéshozók attitűdjét, rákérdeztem azok jellegére. (8. táblázat) Árulkodó, hogy az önkormányzatok a rendelkezésükre álló eszközök közül melyeket vették igénybe a turizmusfejlesztés előmozdítása, koordinálása érdekében.

8. táblázat: Az igen-nem válaszok száma az egyes kérdésekre vonatkozóan

Kérdés	igen	nem	Összesen
22. Dolgozik-e a helyi önkormányzatnál csak a turizmusért felelős személy?	24 (7)	97	121
23. Tartalmazza-e a település fejlesztési terve a turizmus fejlesztését?	60	54	114
24. Van-e a településnek külön turisztikai fejlesztési terve vagy stratégiája?	26 (9)	87	113
25. Terveznek-e a turizmussal kapcsolatos fejlesztéseket a településen?	97	15	112
27. Tervezik-e munkahelyén turizmussal kapcsolatos stratégia vagy terv készítését?	47	54	105
28. Ismer-e a turizmus fejlesztésére irányuló pályázati forrásokat?	93	25	118

Forrás: Saját összeállítás

Szembetűnő, hogy bár legtöbb helyen terveznek a turizmussal kapcsolatos fejlesztéseket, és a települések fejlesztési terve az esetek többségében tartalmazza a turizmus fejlesztését, általában nem dolgozik a helyi önkormányzatnál csak a turizmusért felelős személy, és külön turisztikai fejlesztés terve vagy stratégiája sincs a települések nagyobbik hányadának. (Zárójelben a települések száma, ahonnan a válasz érkezett.)

5.2.4. A helyi döntéshozók ismeretei a fenntartható turizmusfejlesztésről

Első empirikus kutatási kérdésem a helyi döntéshozók ismereteire vonatkozott a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban. Erre vonatkozó hipotézisem a következő:

H1: A helyi döntéshozók számára ismert a fenntartható turizmus fogalma, elsősorban a környezet-gazdaság-társadalom érdekeinek egyensúlyát tartják fontosnak.

A kérdőív 30., 31. és 32. kérdése irányult a H1 hipotézis tesztelésére. A 30. kérdést zárt kérdésként fogalmaztam meg, a következőképpen: „*Hallott-e már a fenntartható turizmusfejlesztés kifejezésről?*”. Az eredmény nem túlságosan biztató képet fest a döntéshozók tájékozottságáról: a megkérdezettek közül 66-an (54 %) feleltek „igen”, míg 57-en (46 %) nemleges választ adtak. Úgy vélem, mivel a fenntartható turizmusfejlesztés nem újkeletű fogalom, elvárható lenne, hogy a helyi döntéshozók jóval nagyobb arányban ismerjék azt. Ezenkívül a régióra közvetlenül vonatkozó stratégiák, az Észak-alföldi Régió Stratégiai Programja 2007-2013, valamint az Észak-alföldi Turizmusfejlesztési Stratégia 2007-2013 is hangsúlyozza a fenntartható fejlődés fontosságát. Célul tűzik ki, hogy az Észak-alföldi régió „Öko-régió” legyen. A Stratégiai Program 2. specifikus célja a régió természeti, környezeti rendszereinek kialakítása, megőrzése, és fenntartható használata, a környezet értéként való kezelése, az ehhez kapcsolódó egyik prioritás pedig a környezeti adottságokra épülő gazdasági tevékenységek, így a turizmus környezeti szempontból történő fejlesztése. (Az Észak-alföldi Régió Stratégiai Programja, 2006) A Turizmusfejlesztési Stratégiát szintén átszövi a fenntartható turizmusfejlesztés követelménye. Valószínűsíthető, hogy ezek a dokumentumok ismertek a helyi döntéshozók előtt, meglepő, hogy a döntéshozók ilyen jelentős hányada számára a fenntartható turizmusfejlesztés koncepciója mégis tisztázatlan maradt.

A 31. kérdésben arra kerestem a választ, hogy a döntéshozók honnan szereztek tudomást a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmáról. A válaszadók a következő forrásokat jelölték meg:

- pályázati kiírások, stratégiai dokumentumok, operatív programok (22% - 16db)
- média (18% - 13db)
- szakmai konferencián, találkozón (17% - 12db)
- felsőfokú tanulmányok (14% - 10db)
- az önkormányzat (13% - 9db)
- Internet (5% - 4db)
- képzések (4% - 3db)
- nem jelölte meg a forrást (7 % - 5db).

Összesen hatan jelöltek meg egyszerre két forrást is. Az információforrások felsorolását áttekintve figyelemfelkeltő, hogy a legtöbben a pályázati kiírásokat, a stratégiákat és operatív programokat jelölték meg, holott ezeknek nem elsődleges célja a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmáról való tájékoztatás. Tanulságos, hogy az általuk meghatározott irányvonalak és követelmények arra készítetik az érintetteket, hogy tájékozódjanak az adott témában. Nem meglepő a média, a szakmai konferenciák és találkozók szerepe, valamint előremutató, hogy egyeseknek már a felsőfokú tanulmányaik során lehetőségük nyílt ismereteket szerezni a fenntarthatóságról. Az egyéb képzések említésének alacsony száma azonban arra enged következtetni, hogy az ilyen jellegű képzések jelenleg nem kellőképpen elterjedtek, bevezetésük, elterjesztésük a jövőben célszerű lehet..

Ezt követően egy nyílt kérdést tettem fel, melyben arra kerestem a választ, hogy a döntéshozók hogyan határoznák meg a *fenntartható turizmusfejlesztés* fogalmát. (32. kérdés), függetlenül attól, hogy korábban hallottak-e róla vagy sem. A 123 döntéshozó közül 46-an nem adtak választ a kérdésre. Azok közül, akik azt állították, hogy ismerik a fogalmat, 12-en nem definiálták. Összesen 77 db választ kaptam, melyek közül 6 tekinthető „helytelennek”, azaz a magyarázat nem áll összefüggésben a fogalom valódi jelentésével. A többi válasz, bár hangsúlyaiban, részleteiben eltér egymástól, tartalmaz olyan közös elemeket, amelyek a fogalom – legalábbis részleges - ismeretére utalnak. Ezeket a közös pontokat, jellemzőket tekintem át az alábbiakban.

A válaszok között túlsúlyban voltak a turizmusfejlesztés gazdasági fenntarthatóságára utaló megjegyzések, úgymint „gazdaságilag megtérülő”, „gazdaságilag jövedelmező, működőképes” „rentábilis”, „profitot termel”, „saját lábán megáll”, „önfinanszírozó”, „anyagi biztonságot jelentő”, „megélhetést nyújt” „a befektetett tőke megtérülése”, „gazdaságilag hosszútávon sikeres”, stb.

A meghatározásokban második leggyakrabban említett jellemzők a környezeti fenntarthatóságra vonatkoztak, ezek közé sorolhatóak a következő megjegyzések: „környezetet kímélő turizmus”, „környezetileg felelős turizmus”, „környezeti érdekeket szem előtt tartó”, „a környezet minimálisan terhelődik”, „környezetkárosítás nélküli turizmusfejlesztés”.

A harmadik leggyakrabban előforduló jelző a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban a „hosszú távú” volt, ám leginkább ezt is a gazdasági fejlesztéssel összefüggésben említették. Meghatározásukban többen utaltak a fenntarthatóság társadalmi pillérére is, többek között „a társadalmi erőforrások megóvása”, „a helyi társadalom elégedettsége”, „a hagyományok megőrzése” fontosságának kiemelésével. Bár ezek a jelzők önmagukban a fenntartható turizmusfejlesztés egy-egy fontos aspektusára utalnak, mégis sokatmondó, hogy a döntéshozók meghatározásaiban a gazdasági eredményesség nagymértékben elsőbbséget élvez a környezeti érdekekkel szemben. Szintén elgondolkodtató, hogy rendkívül kevés olyan meghatározás született, amely az előbb felsorolt négy összetevőt együtt tartalmazza.

Az előbbieken kívül létezik néhány olyan jellemző, melyet csekély számban ugyan, de említenek a döntéshozók. Ilyen a komplex fejlesztési stratégia kidolgozása, a vendégek visszatérésének elérése, a teherbíró képesség tiszteletben tartása, és a minőségi fejlesztés. Végül pedig akad néhány olyan definíció is, amely a Brundtland-jelentés ismert fenntartható fejlődés meghatározásával cseng össze, és inkább általános értelemben közelíti meg a fogalmat, hangsúlyozva az „értékek megőrzését az utókornak”. A 9. táblázat összefoglalja az egyes jellemzők említésének a számát.

9. táblázat: **A fenntartható turizmus fogalmi összetevőinek előfordulási gyakorisága a döntéshozók definícióiban**

Említett jellemző	Említések száma
Gazdasági eredményesség	49
Környezet megóvása	33
Társadalmi fenntarthatóság	13
Ebből együttesen említve:	
Gazdaság, környezet és társadalom fenntarthatósága	12
Gazdaság és környezet fenntarthatósága	7
Gazdaság és társadalom fenntarthatósága	1
Hosszú távú fejlesztés	20
Vendégek visszatérésének elérése	3
Teherbíró képesség tiszteletben tartása	2
Minőségi fejlesztés	2
Kihasználatlan potenciál kiaknázása	2
Komplex fejlesztési stratégia kidolgozása	3
Brundtland-jelentés fogalmát tükrözi	4
Ökocímke mint a megvalósítás eszköze	1

Forrás: Saját összeállítás

Megjegyzés: Az egyes jellemzők említésének összege nem egyenlő a helyes meghatározások összes számával, mivel egy definíció több jellemzőt is tartalmazhatott.

Az első empirikus kutatási kérdésre adott válaszok a következőképp összegezhetők. A döntéshozók ismeretei a fenntartható turizmusfejlesztésről meglehetősen hiányosak, a megfogalmazott definíciók a fogalom részleges ismeretéről, félreértelmezéséről tanúskodnak. A dolgozatom első fejezetében ismertett fogalmi lehatárolások alapján egyértelmű, hogy a fenntartható turizmus elsődleges és alapvető kritériuma a környezeti állapot megőrzése, javítása. Álláspontom azokkal a kutatókéval egyezik meg, akik szerint a fenntarthatóság alapvetően ökológiai indíttatású fogalom. Kiss Károlyt idézve: „A fenntartható fejlődés kritériuma az ökológiai fenntarthatóság. Az ökológiai fenntarthatóság

megvalósításának természetesen gazdasági, társadalmi és tudati feltételei vannak, tévútra vezethet, ha a fenntarthatóságot olyan gazdasági vagy társadalmi „fenntarthatóságból” kívánánk levezetni, amely a gazdaság és társadalom mai trendjein és jellemzőin alapszik. A mai gazdasági és társadalmi célok ugyanis ökológiailag fenntarthatatlanok.” (Kiss, 2005, 20. o) Ennek ellenére amint azt láhattuk, a döntéshozók elsősorban a gazdasági növekedéssel azonosítják az ágazat fenntartható fejlesztését, háttérbe szorítva a környezeti érdekeket. Aránytalanul ritkán említik a helyi társadalom közösségi értékeinek, szokásainak megóvását, együttműködésük fontosságát is, holott a fenntarthatóságnak ezek mind gyakrabban idézett előfeltételei.

A turisták elégedettségére is igen ritkán, csupán a „visszatérő vendégek” kívánalom megfogalmazásával utalnak. Szinte egyáltalán nem esik szó a definíciókban a fenntarthatóság eléréséhez szükséges eszközökről, így például a teherbíró képességről, az indikátorokról, az önkéntes tanúsítványokról, etikai és viselkedési kódexekről, stb. A meghatározásokban viszonylag sűrűn fordul elő utalás az időtávra, a döntéshozók a fenntartható turizmusfejlesztéshez leginkább a „hosszú távot” kapcsolják, meg kell jegyezni azonban, hogy ezt elsősorban a gazdasági sikerességre vonatkoztatva teszik. A „hosszú távú tervezés” mint a fenntarthatóság alapját képező tevékenység, csupán egyszer kerül említésre. Meglepő eredménynek tartom, hogy éppen a tervezésért is felelős helyi döntéshozók „feledkeznek meg” ennek jelentőségéről. Összefoglalva elmondható, hogy a turizmusfejlesztés kulcsfontosságú szereplőinek, a helyi döntéshozóknak az ismeretszintje az ágazat fenntartható fejlesztéséről messze elmarad a kívánatostól. Csak a szűk többségük hallott a fogalomról, és aki vállalkozott a fogalom jelentésének meghatározására, azok is csak részleges ismeretekről tettek tanúbizonyságot. Ennek megváltoztatása érdekében meg kell találni a megfelelő eszközöket, legyen az a képzés valamilyen formája, vagy éppen a szakmai tájékoztatás a megfelelő csatornákon. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy:

A H1 hipotézist nem támasztották alá a kapott eredmények.

5.2.5. A helyi döntéshozók véleménye a turizmus hatásairól

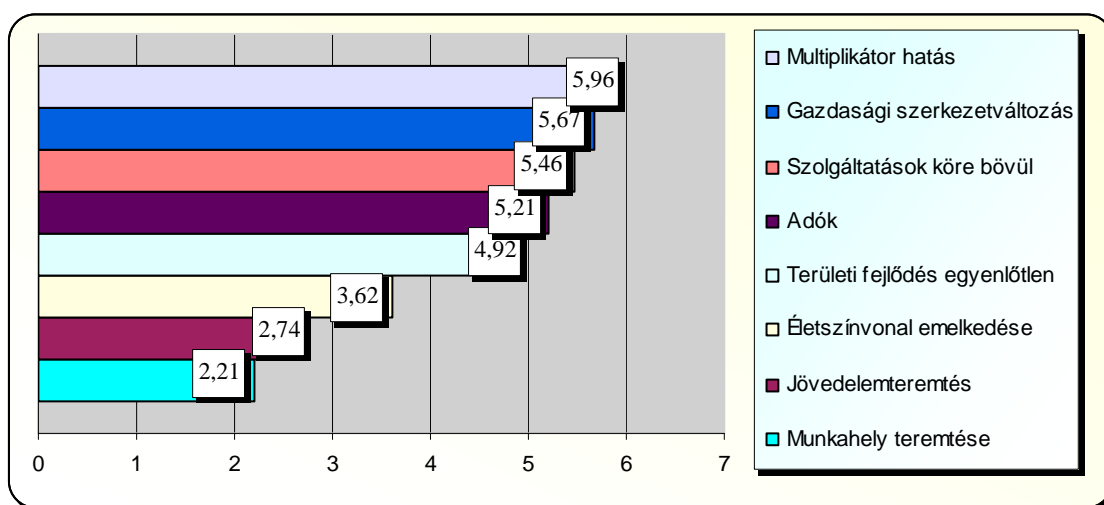
Második empirikus kutatási kérdés arra vonatkozott, hogy a turizmus lehetséges hatásai közül melyiket vélik a döntéshozók fontosabbnak a többinél. Ezt a kérdéskört azért is tartottam különösen érdekesnek, mert nemcsak a döntéshozók véleményét tükrözhetik a válaszok, hanem a turizmusfejlesztés jövőbeli hatásaira vonatkozó várakozásait is.

A kérdőív 33-38. kérdéseinek megkérdezetteknek egy 1-8 terjedelmű skálán kellett rangsorolniuk a turizmus lehetséges hatásait. Az 1-es érték a legfontosabb tényezőt jelezte a rangsorban, míg a 8-as érték a legkevésbé fontosat.

A döntéshozók által rangsorolt hatások jobb átláthatósága érdekében a felmérés során elkülönítettem a turizmus gazdasági, természeti és társadalmi-kulturális hatásait, ezeken a kategóriákon belül külön kérdeztem rá a pozitív és a negatív tényezők fontosságára. (Természetesen a kategóriák között előfordulhatnak átfedések, és a pozitív – negatív hatások is nézőpont szerint változhatnak.) Hipotéziseimet a gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokra vonatkozóan elkülönítve fogalmaztam meg.

A gazdasági hatásokra vonatkozó hipotézisem a következő volt:

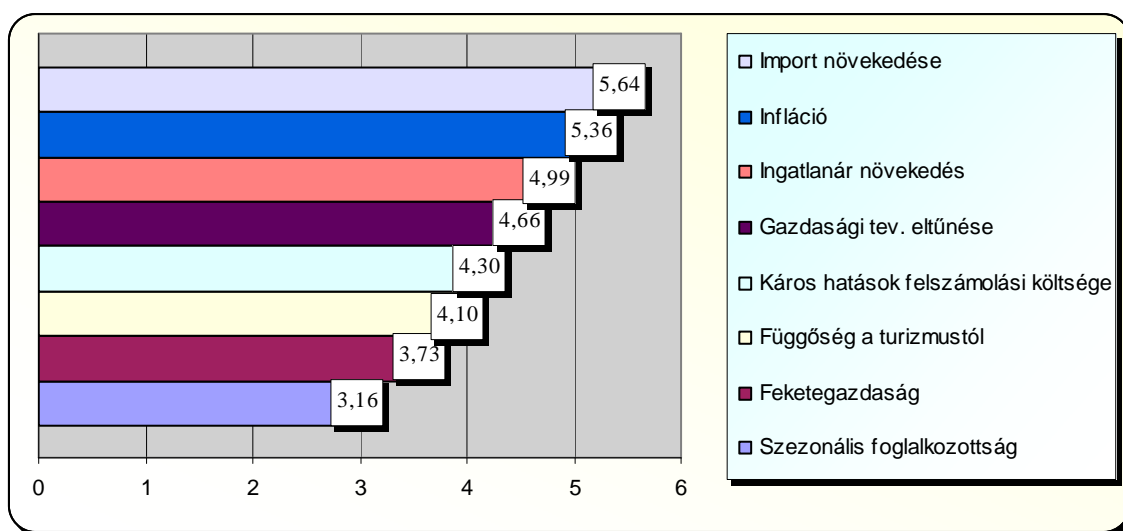
H2: A helyi döntéshozók a foglalkoztatottsággal összefüggő hatásokat fontosabbnak tartják, mint a turizmus többi gazdasági hatását.

27. ábra: A turizmus pozitív gazdasági hatásainak értékelése

Forrás: Saját összeállítás

A legfontosabb pozitív gazdasági tényezőként a munkahelyteremtő hatást, valamint a jövedelemteremtést, és az életszínvonal emelkedését emelték ki a válaszadók. A legkevésbé jelentős hatásnak a multiplikátor hatást, a gazdasági szerkezetváltozást, és a szolgáltatási kör bővülését tartották a megkérdezettek. A kérdésekre adott válaszok jól mutatják, hogy a megkérdezett helyi döntéshozók fontossági rangsorában a település lakosainak közvetlen gazdasági érdekei kapnak kiemelt helyet. A kevésbé konkrét, az előzőekre áttételesen ható tényezők háttérbe szorulnak a kinyilvánított preferenciák között. (27. ábra)

28. ábra: A turizmus negatív gazdasági hatásainak értékelése

Forrás: Saját összeállítás

A legfontosabb tényezőként a szezonális foglalkoztatottságot választották a megkérdezettek, ezt a feketegazdaság erősödése, majd a turizmustól való függőség követte. A legkevésbé jelentős hatásnak az import, az infláció és az ingatlanárak növekedését jelölték meg. Az előző kérdéshez hasonlóan itt is úgy tűnik, hogy a lakosokat és az önkormányzatot közvetlenül érintő kérdések fontosabbak a döntéshozók számára. Ennek látszólag ellentmond, hogy az ingatlanárak növekedése a rangsor végére került, de ezt magyarázhatja egyrészt, hogy a vizsgálat előtti időszakban az ingatlanárak nem növekedtek, másrészt maga az esetleges növekedés sem feltétlenül negatív tényező a válaszadók szemében. A válaszok magyarázatául a döntéshozók gyakorlati tapasztalatai szolgálhatnak. A turisták számának szezonális ingadozása, ebből következően a szezonális foglalkoztatottság a jólismert turisztikai helyszínek

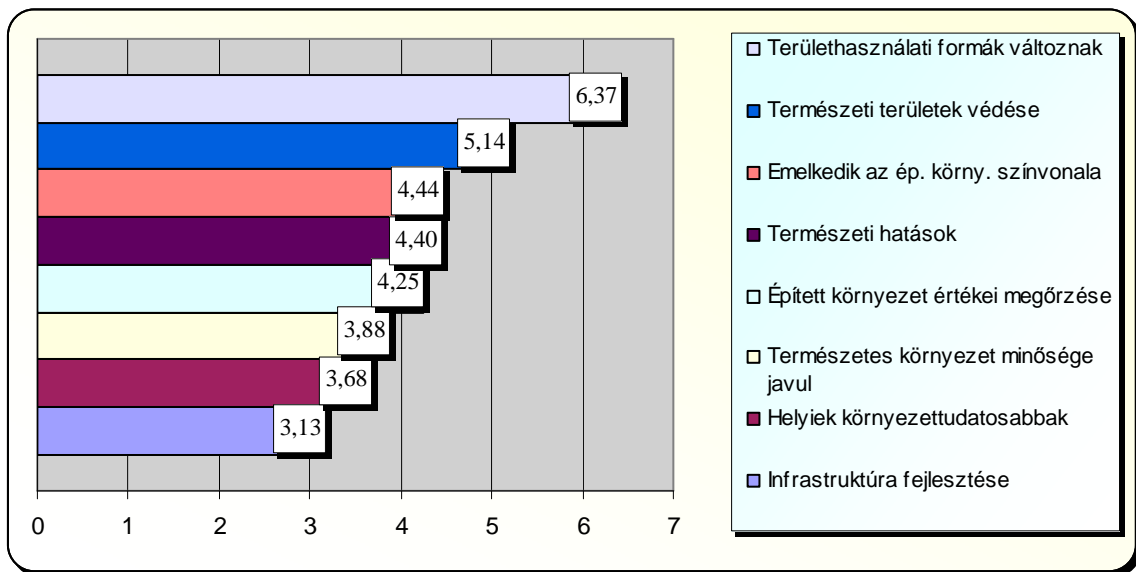
(fürdővárosok, nagyvárosok) kivételével jellemző a régió turizmusára. A feketegazdaság erősödése a hétköznapiakban is érezhető, hivatalos bizonyítéka pl. a Transparency International listáján való lecsúszás (Transparency International, 2009). A turizmustól való függőség megjelenhet mind a népszerű desztinációkban, mind pedig a magas munkanélküliséggel sújtott területeken, ahol a mezőgazdaságon kívül szinte csak a turizmus nyújthat jövedelemszerzési lehetőséget. A legkevésbé fontosnak tartott hatások értékelésekor elmondható, hogy a multinacionális kereskedelmi hálózatok vidéki megjelenésével az importárak aránya a turizmustól függetlenül is meglehetősen magas. Az infláció erősödését valószínűleg nem a turizmusnak tulajdonítják, az ingatlanárak növekedése pedig a legtöbb vidéki településen nem jellemző. (28. ábra)

Összességében láthatjuk, hogy mind a pozitív, mind a negatív gazdasági hatások esetében a legfontosabbnak a foglalkoztatottsággal összefüggő munkahelyteremtést, illetve a szezonális foglalkoztatottságot tartották a helyi döntéshozók. Következésképp:

A H2 hipotézist elfogadhatjuk.

A helyi döntéshozók környezeti hatásokra vonatkozó véleményével kapcsolatban a következő hipotézist fogalmaztam meg:

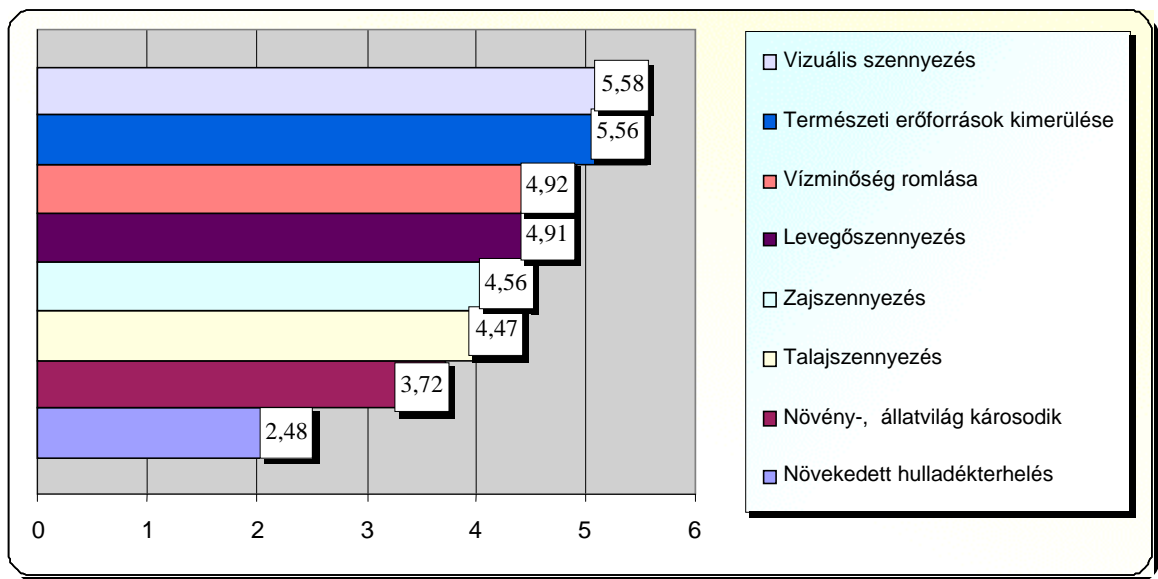
H3: A helyi döntéshozók a településen közvetlenül tapasztalható, természeti környezetre irányuló hatásokat fontosabbnak tartják az ember alkotta, épített környezetre gyakorolt hatásoknál.

29. ábra: A turizmus pozitív környezeti hatásainak értékelése

Forrás: Saját összeállítás

Az infrastruktúra kiépítése, fejlesztése került az első helyre, ami egyrészt összhangban van az előző két kérdésre adott válaszból levont következtetésünkkel, mely szerint a lakosság közvetlen, kézzel fogható érdekei kapnak prioritást, másrészt magyarázható a régió bemutatása során már jelzett viszonylagos elmaradottsággal. Sajnos a kérdésre adott válaszok nem jelentik feltétlenül azt, hogy az infrastruktúra fejlesztése által a természeti környezetre gyakorolt pozitív hatást tartották a legfontosabbnak, s emiatt rangsorolták előre ezt a hatást. Erre utal az is, hogy a rangsorban csak középen helyezkednek el a közvetlenül a környezet javulására vonatkozó állítások (élükön a természeti környezet minőségi javulásával), s ezeket még a helyi lakosság környezettudatos magatartásának, cselekvési hajlandóságának növelése is megelőzi. A legkevésbé fontos tényezőknak a területhasználati formák változását tartották a döntéshozók, ami feltehetően elvontsága miatt került az utolsó helyre. Az elsőként rangsorolt infrastruktúra fejlesztését leszámítva, az épített környezetre vonatkozó állítások a középmezőnyben foglalnak helyet. (29. ábra)

30. ábra: A turizmus negatív környezeti hatásainak értékelése

Forrás: Saját összeállítás

A legfontosabb tényezőnek a megnövekedett hulladékterhelés, szemetalás mutatkozott, ezt követte a növény- és állatvilág károsodása, illetve a talajszennyezés. A 'megnövekedett hulladékterhelés, szemetalás' első helyre sorolása némiképp meglepő, hiszen a szemetalás által okozott probléma technológiailag viszonylag hatékonyan megoldható (legalábbis rövid távon) és gazdaságilag is kisebb teher, mint a többi környezeti probléma preventív kezelése (pl. a megnövekedett közlekedés zaj- és levegőszennyezésének megelőzése). A keletkezett hulladék azonban azonnali cselekvést kíván (amelyben az önkormányzatnak fontos szerepe van), s ez azonnali költségekkel is jár. A növény- és állatvilág károsodása miatt kifejezett aggodalom háttérben meghúzódhat az a felismerés, hogy a vidéki térségekben fejlesztendő turizmustípusok (pl. falusi turizmus, ökoturizmus, stb...) a természeti adottságokra épülnek – a turisták pedig éppen ezeket veszélyeztethetik. A talajszennyezés fontosságának előbbre sorolása a többi szennyezésnél szintén magyarázható a vidéki döntéshozók élethelyzetével, hiszen a föld nyilvánvalóan a megélhetést jelenti a mezőgazdaságból élő lakosságnak. A döntéshozók szerint a legkevésbé fontos tényező a vizuális szennyezés, azaz a település vagy táj képének károsodása az épített környezet változása miatt, valamint a természeti erőforrások kimerülése. A zaj- és levegőszennyezésnek valamint a vízminőség romlásának sem tulajdonítottak túlzott jelentőséget, ami azzal magyarázható, hogy egyrészt ezek elhárítása érdekében a lakosság kisebb közvetlen nyomást gyakorol az önkormányzatokra, s jog-

szabályból adódó feladataik is kevésbé vannak, másrészt ezek inkább a tömegturizmus által okozott negatív hatások. (30. ábra)

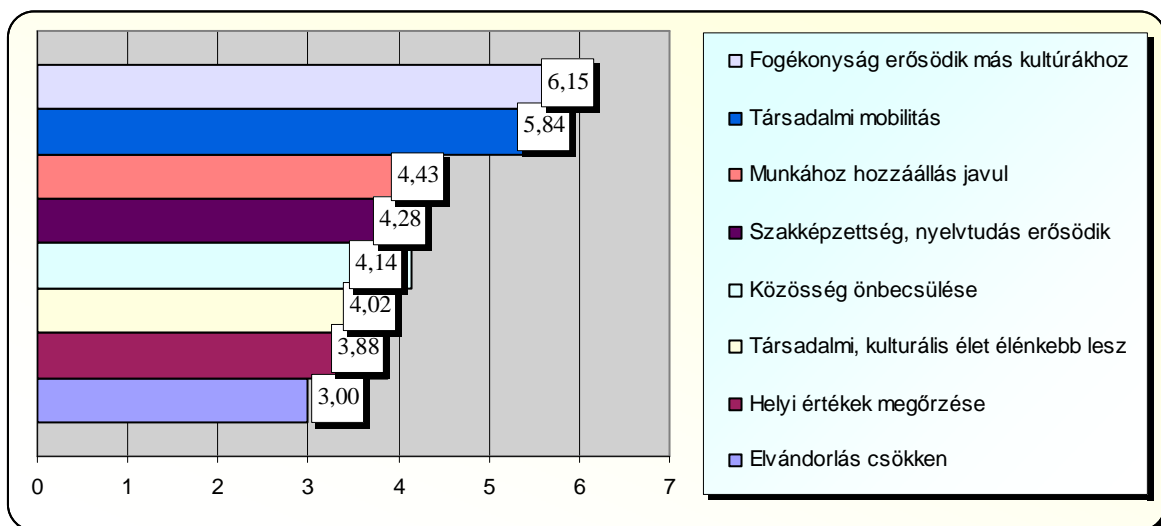
Összegezve, látható, hogy a döntéshozók az infrastruktúra fejlesztését mint *legfontosabb pozitív környezeti hatást* leszámítva a természeti környezetet befolyásoló hatásokat fontosabbnak tartották az ember alkotta környezetre gyakorolt hatásoknál. Ebből következően:

A H3 hipotézist elfogadhatjuk.

A helyi döntéshozók társadalmi-kulturális hatásokra vonatkozó véleményéről hipotézisem a következő:

H4: A döntéshozók a turizmus hatásai közül a helyi társadalom meglévő közösségi és kulturális értékeinek megőrzését tartják kiemelkedően fontosnak, míg negatív hatásként leginkább az ezt veszélyeztető társadalomellenes magatartás megnyilvánulásaitól tartanak.

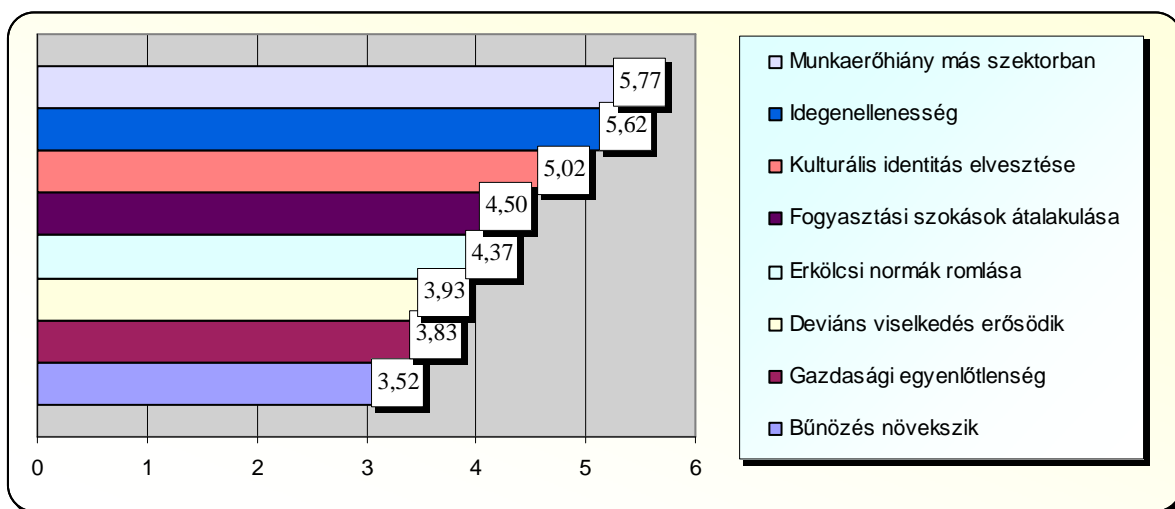
A döntéshozók szerint a legfontosabb pozitív társadalmi-kulturális hatás a csökkenő elvándorlás, a helyi kulturális értékek megőrzése, illetve a társadalmi, kulturális élet élénkülése. A csökkenő elvándorlás első helyezése könnyen magyarázható az Észak-alföldi régió sajátosságaival: a lakosság elvándorlása jellemző probléma, különösen Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről. A helyi kulturális értékek megőrzése, a társadalmi, kulturális élet élénkülése, a közösség önbecsülésének növekedése olyan értékek, melyeket a döntéshozók különösen fontosnak tartanak, a kutatás hipotézisének megfelelően. (31. ábra)

31. ábra: A turizmus pozitív társadalmi-kulturális hatásainak értékelése

Forrás: Saját szerkesztés

A legkevésbé fontosnak a más kultúrák iránti fogékonyság erősödését, a társadalmi mobilitás erősödését, és a munkához való hozzáállás javulását tartották a döntéshozók.

32. ábra: A turizmus negatív társadalmi-kulturális hatásainak értékelése

Forrás: Saját összeállítás

A felmérés szerint legfontosabb negatív társadalmi-kulturális jelenségnek a növekvő bűnözést tartották a döntéshozók, emellett a közösségen belüli gazdasági egyenlőtlenségek fokozódását és a deviáns viselkedés (alkoholizmus, prostitúció, vandalizmus, kábítószerfogyasztás) erősödését találták különösen jelentősnek. A bűnözés növekedése, a deviáns viselkedés erősödése, az erkölcsi normák romlása kisebb vagy nagyobb súly-

lyal, de beletartozik a társadalomellenes magatartás kategóriájába, így megfelel a hipotézisben megfogalmazottaknak.

Érthető, hogy a legkevésbé fontosnak a más szektorokban jelentkező munkaerőhiányt tartják a döntéshozók, ugyanis a vizsgált területen viszonylag nagy a munkanélküliség, így foglalkoztatási gondoktól nem kell tartani. Az idegenellenesség kialakulását, valamint a kulturális identitás elvesztésével kapcsolatos állásfoglalás egyrészt öröndetesnek tekinthető, másrészt azonban mértéktartóan értékelendő. (32. ábra)

Összességében tehát:

A H4 hipotézist elfogadhatjuk.

5.2.6. A helyi döntéshozók attitűdjei a fenntartható turizmus alapelveivel kapcsolatban

A helyi döntéshozók attitűdjeire vonatkozó hipotézisem a következő:

H5: A helyi döntéshozók attitűdjei támogatják a fenntartható turizmusfejlesztés megvalósulását.

A döntéshozók attitűdjeinek jobb megismerése érdekében a fenntartható turizmussal kapcsolatos állításokat öt kategóriába soroltam. Ezek a kategóriák a következők voltak:

- turizmus és környezet
- turizmus és gazdaság
- turizmus és társadalom/kultúra
- a turizmus stratégiai tervezése - a helyi közösség szerepe a döntéshozásban
- a turisták befolyásolásának kérdése a fenntarthatóság érdekében.

A kérdőív kevesebb állítást tartalmazott a fenntarthatóság hárompilléres megközelítésén alapuló témakörökre vonatkozólag, mivel a turizmus hatásaival kapcsolatos kérdések ugyanezekre utaltak. Az utolsó két témakör viszont időrendben később kapott különös hangsúlyt a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban, ezért különösen fontosnak tartottam a döntéshozók véleményének megismerését ezen a területen.

A döntéshozók a felsorolt témakörökre vonatkozóan találtak témánként 5-10, összesen 29 állítást a kérdőíven. Az egyes állítások természetesen több kategóriába is besorolhatóak. Véleményüket egy ötfokú Likert skálán kellett kinyilvánítaniuk, (5-teljes mértékben egyetért, 4-„inkább egyetért”, 3-„semleges”, 2-„inkább nem ért egyet”, 1-„egyáltalán nem ért egyet”, illetve „nem válaszol”) A 10. táblázat az összes állítást tartalmazza, a velük kapcsolatban megjelölt vélemények átlagával és a relatív szórással együtt. (10. táblázat)

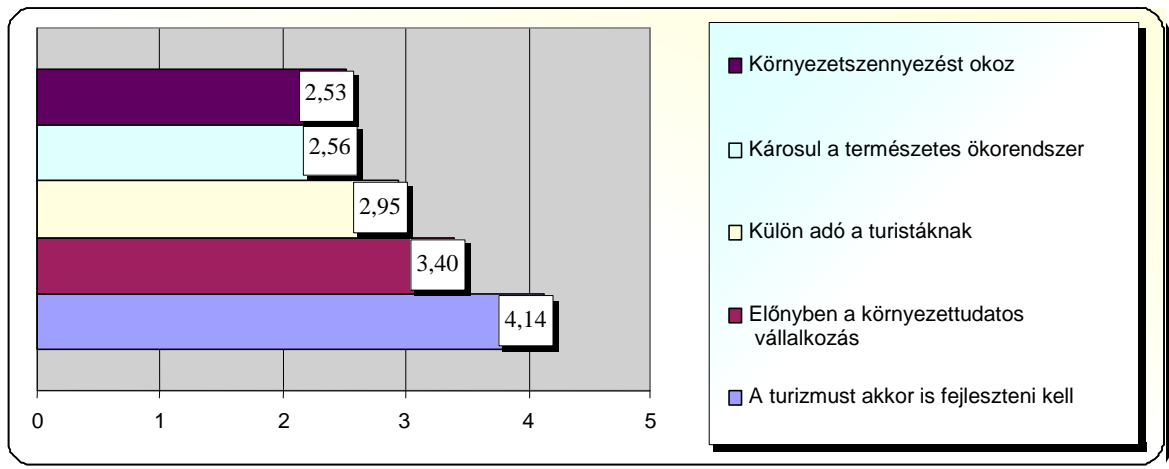
10. táblázat: **Az attitűdökre vonatkozó állítások**

Sorszám	Állítás	Átlagpont	Relatív szórás
1	A turizmus rendszerint környezetszennyezéshez vezet	2,53	0,162
2	A turizmus károsítja a természetes ökoszisztemeket, és hozzájárul a biológiai sokféleség csökkenéséhez	2,56	0,181
3	A környezettudatos turisztikai vállalkozásokat előnyben részesítik a turisták	3,40	0,264
4	A turistáknak külön díjakat/adót kellene fizetniük az üdülőhelyek természeti értékeinek megőrzése érdekében	2,95	0,445
5	A turizmust a negatív környezeti hatásai ellenére is fejleszteni kell	4,14	0,245
6	A lakoságnak több információval kellene rendelkeznie a turizmus költségeiről és hasznáról	4,48	0,161
7	A turizmusból származó jövedelem az egész helyi lakosság hasznára válik	4,12	0,249
8	A turizmus fejlesztésekor a földhasználat más lehetőségeit is ugyanakkora súllyal kell mérlegelni	4,03	0,228
9	A turizmus fejlesztése kedvezőbb a helyi lakosság számára, mint a mezőgazdaság fejlesztése	2,85	0,112
10	A turizmus gazdasági előnyei fontosabbak, mint az általa okozott negatív hatások ezért a turizmust érdemes fejleszteni, ahol csak lehetséges	3,30	0,295
11	A turizmusfejlesztési döntéseket elegendő, ha a piaci erők befolyásolják	2,02	0,483
12	A helyi lakosság általában nem vesz részt a turisztikai fejlesztési tervek/stratégiák készítésében	3,44	0,138
13	A helyi lakoságnak részt kellene vennie a turisztikai fejlesztési tervek/stratégiák készítésében	4,38	0,194
14	A turistáknak külön adót/díjakat kellene fizetniük, a település kulturális értékeinek megőrzése érdekében	2,97	0,441
15	A turizmus hozzájárul a bűnözés növekedéséhez.	3,03	0,377
16	A turizmus hozzájárul a helyi kultúra és a hagyományok ápolásához	4,35	0,167
17	A turizmus fejlesztése általában előnyös a helyi közösségek számára	4,56	0,116
18	Sikeres turizmusfejlesztés csak térségi összefogással jöhet létre	4,23	0,225
19	A turizmus hosszú távú fejlesztésének alapfeltétele a helyi lakosság együttműködése	4,56	0,138
20	A turisztikai tervezés és a stratégiakészítés kizárólag kormányzati feladat	1,85	0,218
21	A turizmusban nem érdekelt üzleti vállalkozásoknak nem kell részt venniük a turizmus tervezésében	2,21	0,244
22	A helyi szintű turisztikai fejlesztési stratégiát a turisztikai vállalkozások, a helyi lakosság és az önkormányzat együttműködésével kell megalkotni	4,70	0,116
23	A helyi érdekcsoportokkal és lakossági egyesületekkel egyeztetni kellene a turizmussal kapcsolatos döntésekben	4,48	0,135
24	A helyi érdekcsoportokkal és lakossági egyesületekkel folytatott konzultáció felesleges idő- és pénzpocséklás	1,38	0,253
25	A turisták befolyásolására a formális szabályozás, rendeletek, előírások a legmegfelelőbbek	3,02	0,263
26	A turisták számára alkotott viselkedési kódexek elegendők a turisták felelősségteljes magatartásának befolyásolására	2,29	0,473
27	A turisták környezeti tudatosságát oktatási programokkal lehet növelni	3,25	0,349
28	A turistákat oktatási programokkal lehet ösztönözni a helyi kultúra tiszteletben tartására	3,31	0,338
29	A kiemelkedő minőségű és környezetbarát szolgáltatást garantáló turisztikai védjegyek hatékony eszközei a fenntartható fejlődés megvalósításának	4,34	0,151

Forrás: Saját összeállítás

Az alábbiakban a kérdések táblázatbeli sorszámára zárójelben utalok.

Turizmus és környezet

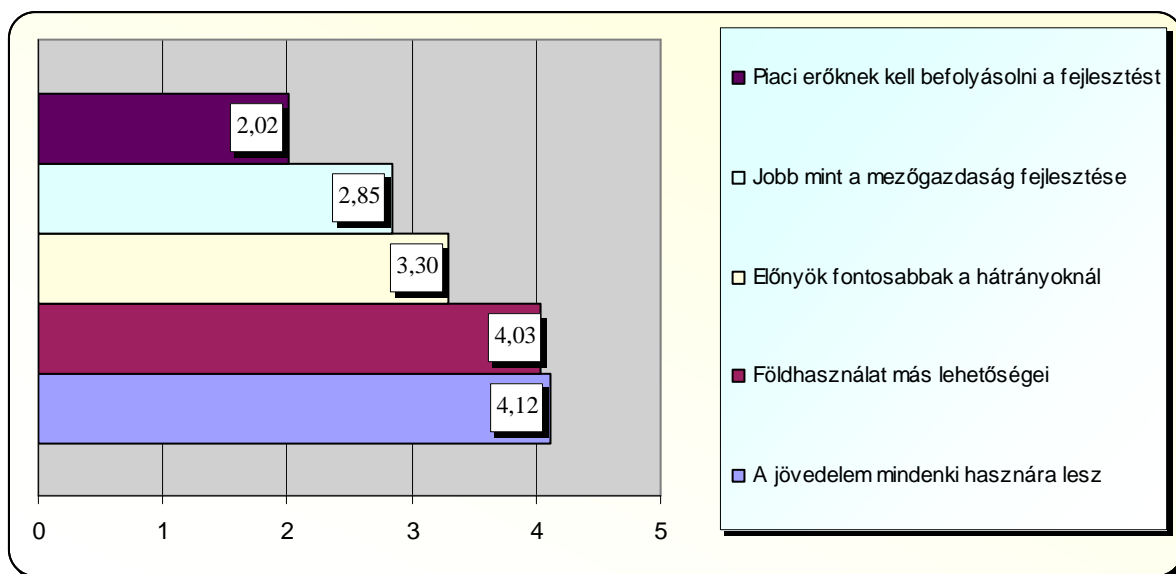

33. ábra: A turizmus-környezet attitűd elemeinek vizsgálata

Forrás: Saját összeállítás (1.-5.)

A turizmus fenntartható fejlesztése szempontjából elsődleges a döntéshozók turizmus és a környezet viszonyáról alkotott véleménye. Nemzetközi példák sora bizonyítja, hogy a turizmus gyakran környezetszennyezéshez vezet, nemritkán károsítja a természetes ökoszisztémákat, és hozzájárul a biológiai sokféleség csökkenéséhez. Ennek ellenére a válaszokból úgy tűnik, hogy a döntéshozók nem tulajdonítanak különös jelentőséget a turizmus környeztkárosító hatásainak, (1., 2.) és a negatív környezeti hatásai ellenére is szorgalmazzák a turizmus fejlesztését. (5.) Azt hogy a lehetséges természetkárosodás mértékét nem becsülik fel kellőképpen összhangban van azzal a ténnyel, hogy nem értenek egyet a döntéshozók a természet védelme érdekében a turistákra kivetendő adókkal. (3.) A turizmus lehetséges hosszú távú negatív környezeti hatásai miatt különösen figyelemfelkeltőnek tartom ezt az eredményt. Némileg árnyalja a képet, hogy többségbe került az a vélemény, hogy a környezettudatos vállalkozásokat előnyben részesítik a turisták. (4.) (33. ábra)

Turizmus és gazdaság

34. ábra: A turizmus-gazdaság attitűd elemeinek vizsgálata

Forrás: Saját összeállítás (7.-11.)

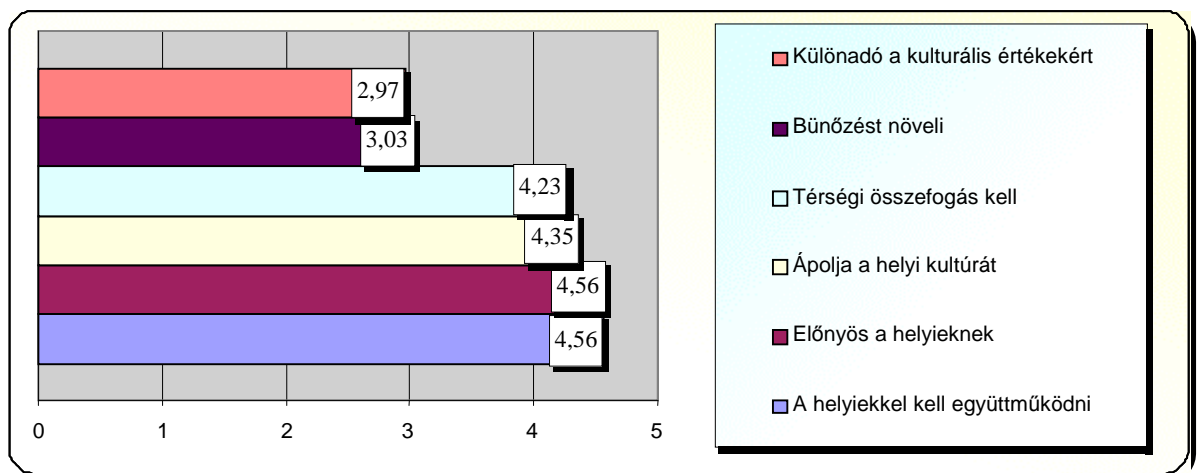
Amint azt a 34. ábra mutatja, a döntéshozók többnyire nem értenek egyet azzal az elgondolással, hogy a turizmusfejlesztési döntéseket elegendő, ha a piaci erők befolyásolják. (11) (Erről árnyaltabb képet kapunk a stratégiai tervezés témánál.) A válaszadók jelentős része a gazdasági előnyök miatt igen kedvezőnek látja a turizmus hatását, úgy vélik, hogy a turizmusból származó jövedelem az egész helyi lakosság hasznára válik. (7.)

Ugyanakkor többségében egyetértettek azzal a megállapítással, hogy a turizmus fejlesztésekor a földhasználat más lehetőségeit is ugyanakkora súllyal kell mérlegelni, tehát nem törekednek a turizmus ágazat gazdasági dominanciájának elérésére. (8.) Ugyanezt az attitűdöt tükrözi, hogy nem értettek egyet azzal az állítással, mely szerint a turizmus fejlesztése kedvezőbb a helyi lakosság számára, mint a mezőgazdaság fejlesztése. (9.) A fenntartható fejlődés szempontjából ez az attitűd pozitív lehet, hiszen a turizmus a vidéki területeken többnyire nem egyedüli felhasználója az erőforrásoknak, tehát fontos, hogy a turizmus és a többi létező és potenciális gazdasági tevékenység egyensúlyban legyen. Olyan eset is bekövetkezhet, amikor a turizmusfejlesztést vissza kell fogni a fenntarthatóság érdekében. Összességében megállapítható, hogy bár a turizmus domi-

nánssá válhat egyes területek gazdaságában, de többnyire nem egyedüli megélhetési forrás, inkább jövedelemkiegészítő tevékenység, amely hozzájárul a gazdaság diverzifikációjához a vidéki területeken. (Tao – Wall, 2009)

Csupán csekély többséggel értettek egyet a döntéshozók azzal az állítással, miszerint a turizmus gazdasági előnyei fontosabbak, mint az általa okozott negatív hatások, ezért a turizmust érdemes fejleszteni, ahol csak lehetséges (10.). Ez az állítás az előző csoportban feltett, kifejezetten a negatív környezeti hatásokra utaló kérdés (5.) ellenőrző kérdésének tekinthető. A válaszokból úgy tűnik, hogy az egyéb negatív hatásokat (bűnözés, drogok terjedése) fontosabbnak ítélik a válaszadók, mint a környezetnek okozott károkat. A fenntarthatóság három pillérének megítélésében ez is a gazdaság, társadalom, környezet fontossági sorrendre utal a döntéshozók értékrendjében, ahogyan ez már a fenntartható turizmus fogalmának meghatározásakor kiderült. (34. ábra)

Turizmus és társadalom/kultúra

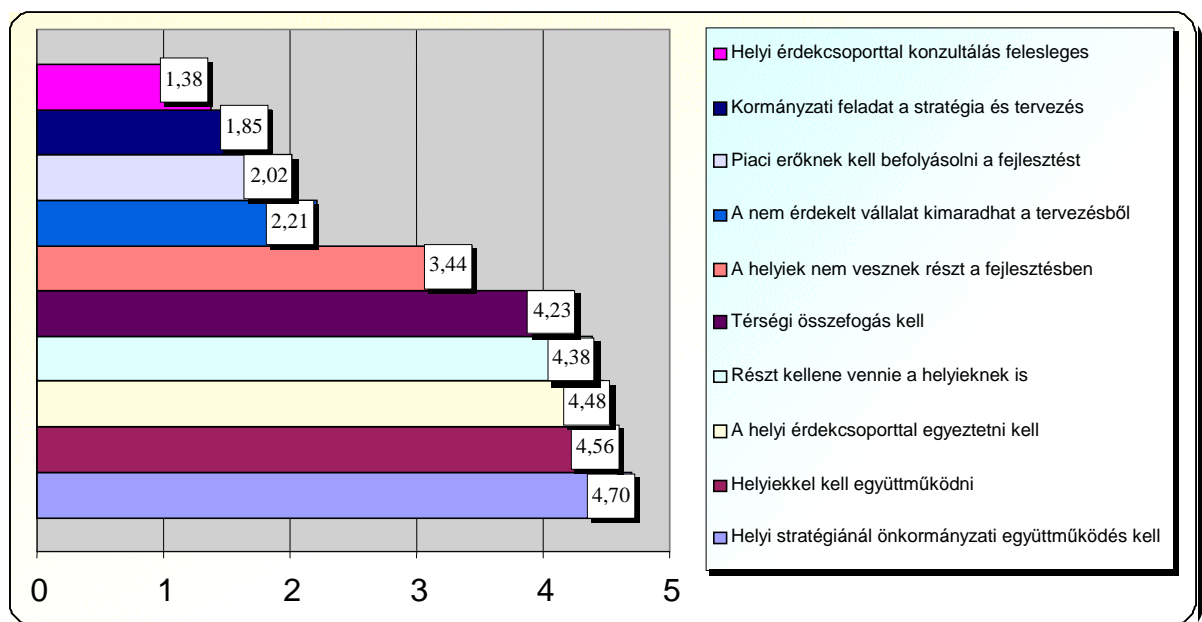
35. ábra: A turizmus-társadalom/kultúra attitűd elemeinek vizsgálata

Forrás: Saját összeállítás (14.-18.)

A turizmus társadalmi és kulturális hatásait tekintve túlnyomóan pozitív a döntéshozók attitűdje. Többségük úgy vélte, hogy a turizmus hozzájárul a helyi kultúra és a hagyományok ápolásához (16.), valamint a turizmus fejlesztése általában véve előnyös a helyi közösségek számára (17.). A sikeres turizmusfejlesztés érdekében fontosnak tartották a helyi lakossággal való együttműködést (19.) és a térségi összefogást (18.), tehát a válaszadók értékrendjében fontos szerepet kapnak a társadalmi tőke elemei. Nem értettek

egyét a turisták megadóztatásával a kulturális értékek megőrzése érdekében (14.). A természeti értékek megőrzése érdekében kivetendő díjra vonatkozó állításra (5.) adott értékkel lényegében (2,95) azonos pontszám és mindkét esetben a rangsor végére való helyezés a magyar társadalom adókkal szembeni általános ellenérzésére utalhat. Tanulságos 'a turizmus hozzájárul a bűnözés növekedéséhez' állítás (15.) viszonylag alacsony pontértéke. Az előző kérdéscsoportban a turizmus negatív hatásainak vizsgálatakor a bűnözést rangsorolták az első helyre (bár közepes értékkel). A válaszok ellentmondásossága feltehetően bizonytalanságra utal. (35. ábra)

Turizmus és stratégiai tervezés

36. ábra: A turizmus és a stratégiai tervezés elemeinek vizsgálata

Forrás: Saját összeállítás (11.-13., 18-24.)

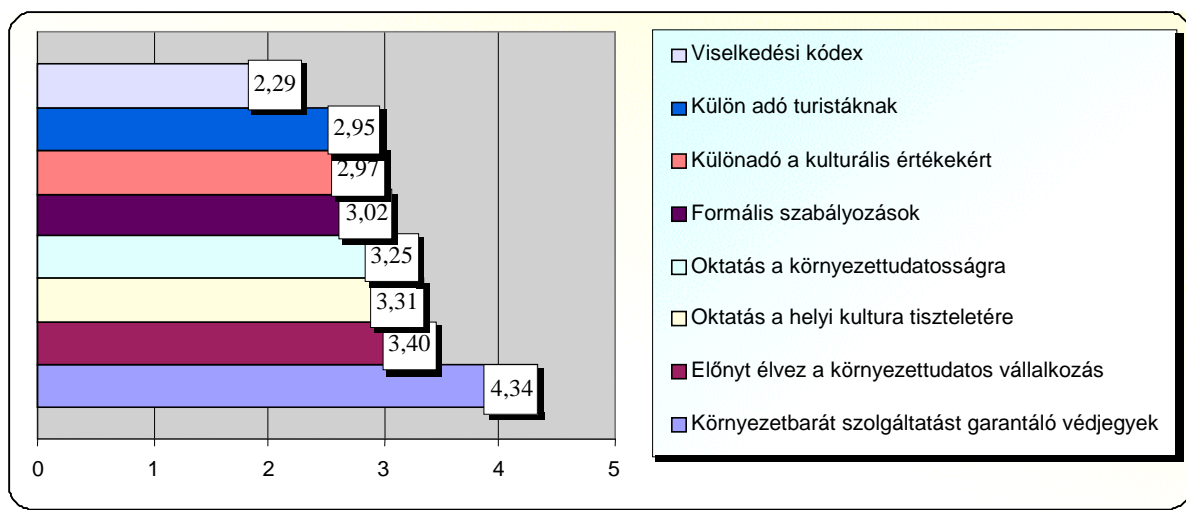
A stratégiai tervezés témakörében elsősorban arra kérdeztem rá, hogy a döntéshozók véleménye szerint kinek a feladata a fejlesztés, ezen belül pedig a stratégiakészítés és a tervezés. Amint azt a turizmus-gazdaság témakörnél említettem, a döntéshozók nem tartják elegendőnek, ha a turizmusfejlesztési döntéseket csak a piaci erők befolyásolják. (11.) Felismerik saját felelősségüket a stratégiai tervezés területén, sőt ezen túlmutatva a nagy többségük szerint a helyi szintű turisztikai fejlesztési stratégiát a turisztikai vállalkozások, a helyi lakosság, és az önkormányzat együttműködésével kell megalkotni, a fenntarthatóság e fontos követelményével összhangban. (22.)

A témával kapcsolatban alkotott vélemények következetesen tükrözték ezt az attitűdöt. Így például a válaszadók nem tartották kizárólagosnak a kormányzat szerepét a turisztikai tervezés és stratégiakészítés terén, (20.) és azzal sem értettek egyet, hogy a turizmusban nem érdekelt üzleti vállalkozások kimaradhatnak a turizmus tervezéséből. (21.) A válaszadók többsége szerint a turizmus hosszú távú fejlesztésének alapfeltétele a helyi lakosság együttműködése (19.), valamint a helyi érdekcsoportokkal és lakossági egyesületekkel egyeztetni kellene a turizmussal kapcsolatos döntésekben. (23.) Ennek megfelelően elutasították azt az állítást, mely szerint a velük folytatott konzultáció felesleges. (24) A helyi lakosság együttműködésén túl, nagy arányban tartották a sikeres turizmusfejlesztés elengedhetetlen feltételének a térségi összefogást is. (18)

A jelenlegi helyzet kritikájának tekinthető, hogy – bár kisebb mértékben –, de egyetértettek azzal a megállapítással, hogy a helyi lakosság általában nem vesz részt a turisztikai fejlesztési tervek, stratégiák készítésében. (12.) Bizakodásra ad ugyanakkor okot, hogy a döntéshozók ennek tudatában vannak, és úgy vélték, hogy szükséges lenne részvételük a stratégiakészítésben. (13.)

A társadalmi részvétel kérdésköre egyaránt nagy hangsúlyt kap a fenntarthatósági stratégiákkal kapcsolatos elméleti irodalomban és a gyakorlatban. Széles körű egyetértés van abban, hogy a fenntarthatósági stratégiák kidolgozását és megvalósítását tanulási folyamatként kell felfogni, amelynek alapvető fontosságú eleme a különböző társadalmi csoportok, az összes érdekelt fél (stakeholderek) részvétele a folyamat minden fázisában. A turizmus fenntarthatóság irányába való elmozdítása szintén igényli a participációt. A kérdésekre adott válaszokból az derül ki, hogy a döntéshozók attitűdje támogatja ezt a közelítést. (36. ábra)

A turisták befolyásolásának lehetőségei a fenntarthatóság érdekében

37. ábra: A turisták befolyásolásának kérdése a fenntarthatóság érdekében

Forrás: Saját összeállítás (4., 14., 25.-29.)

A 2. fejezetben láthattuk, hogy a fenntartható fejlődés érdekében ösztönözni kell a turistákat a felelősségteljes magatartásra, amelyben a vállalkozások, a szakmai és a civil szervezetek mellett kiemelkedő a helyi önkormányzatok szerepe is. A turisták befolyásolásával kapcsolatban a gyakorlati megvalósítás néhány gyakorlati eszközéről – az öko címkékről, azaz a környezetbarát szolgáltatást garantáló turisztikai védjegyekről, az oktatásról, a viselkedési kódexekről, a formális szabályozásról, az adóztatásról - nyilváníthattak véleményt a döntéshozók.

Ahogy az a 37. ábrán látható, a válaszadók leginkább a kiemelkedő minőségű és környezetbarát szolgáltatást garantáló turisztikai védjegyeket tartják hatékony eszköznek a fenntartható fejlődés megvalósítása érdekében. (29.) Az oktatási programok jelentőségével is jórészt egyetértettek, mind a turisták környezeti tudatosságának növelése, mind pedig a helyi kultúra iránti tisztelet elősegítése terén. (27., 28.) Nem támogatták azonban egyöntetűen a formális szabályozást, a rendeleteket, előírásokat a turisták befolyásolására. (25.) Ennél is kevesebben tartották jó módszernek a turistákra kivetendő különadókat a kulturális vagy a természeti értékek megőrzése érdekében. (4., 14.) Legkevésbé azzal értettek egyet a döntéshozók, hogy a turisták számára alkotott viselkedési kódexek elegendők a turisták felelősségteljes

magatartásának befolyásolására, bár ez a vélemény utalhat arra is, hogy a döntéshozók nem ismerik alaposan ezt az eszközt. (26.) (37. ábra)

Összefoglalva a kapott eredményeket a következők állapíthatók meg a helyi döntéshozók fenntarthatóság iránti attitűdjéről. A döntéshozók nem tulajdonítanak különös jelentőséget a turizmus lehetséges negatív környezeti hatásainak, a turizmusnak elsősorban a gazdasági hasznát vélelmezik. A turizmus fejlesztését támogatják ugyan, de reálistan értékelve a szerepét, nem értenek egyet más hagyományos ágazatok, így a mezőgazdaság háttérbe szorításával. A gazdaság diverzifikációja szempontjából ez a hozzáállás kifejezetten előnyös lehet a jövőben. A turizmus helyi társadalomra gyakorolt hatásait is inkább pozitívnak vélik, összességében azonban felmerülnek az esetleges negatív hatásokra pl. bűnözés, vonatkozó aggodalmak. A fenntarthatóság követelményeinek teljes mértékben megfelel a döntéshozók hozzáállása a stratégiai tervezés, a társadalmi részvétel tekintetében. Láthattuk, hogy amellet, hogy a döntéshozók felismerték az önkormányzat szerepét a tervezés, fejlesztés terén, fontosnak tartják a társadalmi részvételt, a lakosság, a vállalkozások bevonását is. A fenntarthatóság szempontjából ugyancsak pozitív, hogy a turisták befolyásolására alkalmas eszközök közül támogatják az ökocímkék használatát, illetve a kormányzat által is befolyásolható vállalkozásoknak nagy jelentőséget tulajdonítanak.

A fentiek alapján úgy gondolom, hogy a döntéshozók attitűdjei többségében megfelelnek a fenntartható fejlődés követelményeinek, azzal a kitétel, hogy a környezeti hatások fontosságát hangsúlyosabban kellene kezelniük. Mindezek alapján:

A H5 hipotézist elfogadhatjuk.

A kutatási kérdéseket és a hozzájuk tartozó hipotéziseket, valamint a hipotézisek elfogadásáról vagy elvetéséről szóló eredményt a 11. táblázat foglalja össze. (11. táblázat)

11. táblázat : **Az empirikus kutatási kérdések és a hozzárendelt hipotézisek összefoglaló táblázata**

Kutatási kérdések és hipotézisek	Elfogadott hipotézis	Elvetett hipotézis
1. Milyen ismeretekkel rendelkeznek a helyi döntéshozók a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmával kapcsolatban?		
H1: A helyi döntéshozók számára ismert a fenntartható turizmusfejlesztés fogalma, elsősorban a környezet-gazdaság-társadalom egyensúlyát tartják fontosnak.		X
2. A turizmus lehetséges hatásai közül melyeket tartják különösen fontosnak?		
H2: A helyi döntéshozók a foglalkoztatottsággal összefüggő hatásokat fontosabbnak tartják, mint a turizmus többi gazdasági hatását.	X	
H3: A helyi döntéshozók a településen közvetlenül tapasztalható, természeti környezetre irányuló hatásokat fontosabbnak tartják az ember alkotta, épített környezetre irányuló hatásoknál.	X	
H4: A döntéshozók a turizmus társadalmi-kulturális hatásai közül a helyi társadalom meglévő közösségi és kulturális értékeinek megőrzését tartják kiemelkedően fontosnak, míg negatív hatásként leginkább az ezt veszélyeztető társadalomellenes magatartás megnyilvánulásaitól tartanak.	X	
3. Milyen attitűdökkel rendelkeznek a fenntartható turizmus alapelveivel kapcsolatban?		
H5: A helyi döntéshozók attitűdjei támogatják a fenntartható turizmusfejlesztés megvalósulását.	X	

Forrás: Saját összeállítás

6. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A fenntartható turizmusfejlődés fogalmának definícióit, annak módosulásait áttekintve látható, hogy a fogalom meghatározása korántsem egységes. Bár jelentősek a meghatározások közötti átfedések, hangsúlybeli különbségek mindenképpen léteznek. A legtöbb definíció, különösen az 1990-es évekből származók, a fenntarthatóság hárompilléres megközelítésén alapulnak, de a WTO legutóbbi, irányadó megfogalmazása is ezt a szemléletet tükrözi. A kutatók, szakemberek és a nemzetközi szakmai szervezetek által publikált definíciók leggyakrabban előforduló elemei a következők:

- a környezet-gazdaság-társadalom érdekeinek egyensúlya,
- a látogatók elégedettsége, minőségi élménye,
- a fogadó közösség életminőségének javítása,
- hosszú távú fejlesztés,
- a helyi társadalom részvétele a tervezésben,
- tervezett, tudatos fejlesztés.

Ugyan egységesen elfogadott definíció nem létezik, de ezek az „összetevők” iránymutatásul szolgálnak a gyakorlati fenntarthatóság megvalósításához, ezért fontosságukat tudatosítani kell a turizmus érintettjeiben, különösen a döntéshozókban.

A fenntarthatóság gyakorlati vetületét nemritkán a teherbíró képesség meghatározásával azonosítják. A kutatók a teherbíró képességnek többféle – környezeti, társadalmi, gazdasági, percepció, pszichológiai – fajtáját különítik el, melyek közül a egyiket sem ajánlatos túllépni a fenntarthatóság érdekében. Egy, a teherbíró képességet kifejező abszolút szám meghatározása többnyire nem lehetséges, de a turizmus hatásainak elemzésekor kialakíthatók olyan küszöbértékek, melyek elérése figyelmeztetheti a turizmus érintettjeit, különösen a döntéshozókat a beavatkozás szükségességére. Ebből következik, hogy a teherbíró képesség hasznos eszköz lehet a turizmus tervezésében és menedzselésében.

A turizmus fenntarthatóságának értékeléséhez, a teherbíró képesség megállapításához ki kell választani a megfelelő indikátorokat. A turizmus fenntarthatóságának mérésére alkalmazható indikátorrendszerekre vonatkozóan többféle ajánlás létezik, a gyakorlatba átültethető értékelési módszerek kidolgozása és kipróbálása pedig napjainkban is folyik. A fenntarthatóság mérése időszerű és az érdeklődés középpontjában álló téma a szak-

irodalomban, ugyanakkor a gyakorlatban való elterjedéséhez nélkülözhetetlen a turizmus érintettjeinek támogató hozzáállása. Különösen fontos, hogy a helyi fejlesztési döntésekért felelős önkormányzatok tagjainak, a helyi döntéshozóknak a fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretei alaposak legyenek, pozitív attitűdjeik pedig elősegítsék a turizmus fenntartható fejlesztését.

A turizmus fő érintettjeinek, a helyi lakosságnak, a turistáknak, a turisztikai vállalkozásoknak és a különböző szintű kormányzatoknak sajátos feladataik vannak a fenntartható turizmusfejlesztés terén. Kiemelten fontos a kormányzatok szerepe, mivel az ágazat tervezésén, fejlesztésének ösztönzésén túl számos eszközük van a többi érintett befolyásolására, együttműködésének segítésére is. Mivel a fenntarthatóság elérésében a lokális szint igen nagy jelentőséggel bír, a helyi szintű kormányzatok, és a helyi döntésekért felelős polgármesterek, képviselőtestületi tagok ismeretei, véleménye és attitűdjei a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban döntő fontosságúak lehetnek.

Empirikus kutatásomban az Észak-alföldi turisztikai régió helyi döntéshozóinak a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatos ismereteit, véleményét és attitűdjeit mértem fel. A kutatás számomra leginkább meglepő eredménye az volt, hogy a helyi döntéshozók többsége nem ismerte, vagy nem helyesen ismerte a fenntartható turizmusfejlődés fogalmát. Legtöbbször a gazdasági fenntarthatósággal azonosították a koncepciót, a természeti környezet megóvását nem tartották elsődlegesnek.

A helyi döntéshozók véleményét és attitűdjeit vizsgáló kérdések eredményei azonban némiképp árnyalják ezt a negatív képet. Világossá vált ugyanis, hogy bár a természeti környezet fontossága nem elég hangsúlyos és a közvetlen gazdasági érdekek előnyt élveznek a döntéshozók felfogásában, összességében mégis a fenntarthatóságnak főbb vonalakban megfelelő attitűdöket tanúsítanak, így például a társadalmi tőke elemeinek nagy jelentőséget tulajdonítanak, a helyi közösségek összefogását, részvételét a döntéshozatalban fontosnak tartják, a turizmus fejlesztésével nem kívánják kiszorítani más gazdasági ágakat, stb.

Kutatásommal fel kívánom hívni a figyelmet arra a tényre, hogy a helyi döntéshozók informáltsága a fenntarthatóság és a fenntartható turizmusfejlesztés terén döntő fontosságú. Az eredmények alapján beazonosítható két fő terület, ahol beavatkozás szükséges. Egyrészt fontos lenne a helyi döntéshozók ismereteinek bővítése, elmélyítése a fenn-

tartható turizmus témakörében, másrészt pedig kívánatos lenne a helyi szintű kormányzatok fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatos feladatainak, és az ehhez alkalmazható eszközöknek a tudatosítása a helyi döntéshozók körében. A gyakorlati megvalósításra vonatkozó javaslatom az általam összeállított ábra (5. ábra: A helyi szintű kormányzatok szerepe a fenntartható turizmusfejlesztésben) elterjesztése, amely a fő feladatokat és eszközöket foglalja össze. Ezen túlmenően hasznos lenne egy a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatos képzési anyag kidolgozása, amely „útmutatóként” nyomtatott vagy internetes formában szolgálhatná a fenntartható fejlődés koncepciójának megvalósítását.

7. A KUTATÁS ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI

1. Értekezésem újszerű eredményének tartom, hogy *összegyűjtöttem és rendszereztem az angol nyelvű irodalom fenntartható turizmusra vonatkozó meghatározásait, illetve a koncepcióhoz kapcsolódó alapelveket és elméleti megközelítéseket*. A korábbi hazai munkákban erre – noha a fenntartható turizmus egyes fontos definícióit többen bemutatták – átfogó igényel nem történt kísérlet. Az elemzés eredményeképp *meghatároztam a fenntartható turizmus fogalmának legfőbb komponenseit*, melyek a gyakorlatba való átültetéshez is iránymutatásul szolgálhatnak. Arra is rámutattam, hogy az értelmezés távolról sem tekinthető lezártnak, a kutatásnak számos koncepcionális kérdés megválaszolásában vannak további teendői.

2. A fenntarthatóság gyakorlati megvalósítása szempontjából nagy jelentőségű a teherbíró képesség kérdésköre. Újszerű eredménynek tartom *a turizmusra vonatkozó teherbíró képesség fogalmának, gyakorlati alkalmazásának elemzését, a mérési nehézségek feltárását az angol nyelvű szakirodalom alapján*. Bemutattam, hogy egy a teherbíró képességet kifejező abszolút szám meghatározása többnyire nem lehetséges, de a turizmus hatásainak elemzésekor kialakíthatók olyan küszöbértékek, amelyek elérése figyelmeztetheti a turizmus érintettjeit, különösen a döntéshozókat a beavatkozás szükségességére. Ez utóbbiból következik, hogy a teherbíró képesség meghatározása hasznos eszköz lehet a turizmus tervezésében és menedzselésében.

3. Dolgozatomban *feltártam a turizmus érintettjeinek szerepét a fenntarthatóság felé való elmozdulásban*, s ezen belül kiemelten foglalkoztam a kormányzat szerepével. Ez újdonságnak tekinthető, mert a hazai források a kormányzat turizmussal kapcsolatos feladatait a gazdaságfejlesztés terén látják, háttérbe szorítva a fenntarthatóságot, különösen a környezeti érdekeket illető teendőiket. A nemzetközi szakirodalom elemzésére alapozva *összefoglaló ábrában jelenítettem meg a fenntarthatóság elérésében különösen fontos helyi önkormányzatok feladatait és eszközeit* a többi érintett: a helyi lakosság, a turizmusban érdekelt vállalkozások és a turisták viszonylatában.

4. A turizmust az Észak-alföldi régió gazdaságában kiemelten fontos fejlesztendő ágazatként tartják számon. A helyi önkormányzatok tagjainak, a helyi döntéshozóknak kü-

lönösen nagy felelőssége van tekintetben, hogy a fejlesztések megfeleljenek a fenntarthatóság követelményeinek, ezért a fenntarthatósággal kapcsolatos ismereteik, véleményük és attitűdjeik meghatározóak lehetnek a régió jövője szempontjából. Új eredménynek tartom, hogy *elsőként mértem fel és elemeztem a helyi döntéshozók tudásszintjét és attitűdjeit a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban az Észak-alföldi turisztikai régióban*, és az empirikus kutatás eredményeire alapozva felhívtam fel a figyelmet arra, hogy a döntéshozók nem helyezik előtérbe a környezeti érdekeket a turizmussal kapcsolatos fejlesztési elképzeléseik kapcsán.

5. A fenntarthatóság irányába történő elmozdulás érdekében a helyi döntéshozók számára *képzési program összeállítását javasoltam* egyrészt a fenntartható turizmusfejlesztés koncepciójára, annak gyakorlati aspektusaira, másrészt a helyi szintű kormányzat feladataira és eszközeire vonatkozóan.

ÖSSZEFOGLALÁS

Disszertációmban a helyi döntéshozók ismereteit, véleményét, attitűdjeit vizsgáltam a turizmus fenntartható fejlesztésével kapcsolatban az Észak-alföldi turisztikai régió településein. Egyrészt a fenntartható turizmus fogalmára vonatkozó ismereteiket mértem fel, másrészt pedig a fenntartható turizmus különböző aspektusaival: a turizmus lehetséges környezeti, gazdasági és társadalmi-kulturális hatásaival, valamint a stratégiai tervezéssel és a turisták befolyásolásának módszereivel kapcsolatos attitűdjeik megismerésére törekedtem.

Az empirikus felmérés elvégzéséhez mindenekelőtt szükségesnek tartottam a fenntartható turizmus fogalmának pontos lehatárolását. Mivel azonban a „fenntartható turizmus” jelentése nem egyértelmű, és a szakirodalomban megfogalmazott leírásai korántsem egybehangzók, kutatásom további területévé a fenntartható turizmus fogalmi megközelítéseivel kapcsolatos tudományos eredmények áttekintése és összefoglalása vált. A hazai és a nemzetközi szakirodalomban publikált fogalmi meghatározások, alapelvek közötti átfedések elsősorban a fenntarthatóság három pilléres megközelítését tükrözik, és a turizmus fő érintettjeinek a szerepére térnek ki. A környezeti, gazdasági, társadalmi érdekek egyensúlyán túl többségükben megemlítik a kormányzati feladatként értelmezhető stratégiai tervezés fontosságát, a turisták elégedettségét, a helyi lakosság életminőségének javítását, és turizmusban érdekelt vállalkozások hosszú távú gazdaságos működését.

A fenntarthatósággal szorosan összefügg a teherbíró képesség koncepciója, amely gyakorlati vonatkozásai miatt is különösen fontos. Dolgozatomban a turizmussal összefüggő teherbíró képességre vonatkozó definíciókat tekintetem át, kitértem mérési módszereire, valamint az ezzel kapcsolatos nehézségekre is. Megállapítottam, hogy bár egy desztináció teherbíró képességét egyetlen számmal kifejezni általában nem lehetséges, meghatározhatók azonban olyan küszöbértékek, melyek figyelmeztethetik az érintetteket a beavatkozás szükségességére. Következésképp a teherbíró képesség hasznos eszköz lehet a turizmus tervezésében, fejlesztésében, menedzselésében.

A teherbíró képesség meghatározásán túl, a turizmus által okozott környezeti, gazdasági, társadalmi hatások által okozott változások értékeléséhez szükség van a megfelelő indikátorok alkalmazására. A nemzetközi szakirodalomra támaszkodva

elemeztem az értékelési módszerek alapelveit, az indikátorok szerepét és kiválasztásuk kritériumait, majd röviden kitértem a magyar kutatók által javasolt értékelési modellekre. Az indikátorok és az értékelési módszerek a turizmuskutatások aktuális tárgyát képezik, ugyanakkor véleményem szerint gyakorlati bevezetésük, alkalmazásuk gátja, ha a helyi döntéshozók nincsenek tudatában a fenntartható turizmus jelentőségének.

A fenntartható turizmus fogalmának feltérképezése, a gyakorlati megvalósítás két eszközének, a teherbíró képességnek és az indikátoroknak az áttekintése után a turizmus fő érintettjeinek – a helyi lakosság, a turisták, a turizmusban érdekelt vállalkozások, és a kormányzat – a turizmus fenntartható fejlesztésében betöltött szerepét foglaltam össze, különös tekintettel a helyi döntéshozók szempontjaira. Összefoglaló ábrában jelenítettem meg a helyi szintű kormányzat feladatait és eszközeit a fenntartható turizmusfejlesztés terén, amely iránymutatásul szolgálhat a helyi döntéshozók számára.

Az elméleti háttér feldolgozását követően empirikus kutatásom eredményét, az Észak-alföldi régió helyi döntéshozóinak fenntartható turizmussal kapcsolatos attitűdjeit mutattam be. Megállapítottam, hogy a helyi döntéshozók többsége nem ismeri, vagy nem helyesen ismeri a fenntartható turizmus fogalmát. Legtöbbször a gazdasági fenntarthatósággal azonosították a koncepciót, a természeti környezet megóvását nem tartották elsődlegesnek.

A helyi döntéshozók véleményét és attitűdjeit vizsgáló kérdések eredményei szerint azonban – bár a természeti környezet fontossága nem elég hangsúlyos, és a közvetlen gazdasági érdekek előnyt élveznek a döntéshozók felfogásában – összességében mégis a fenntarthatóságnak főbb vonalakban megfelelő attitűdöket tanúsítanak, így például a társadalmi tőke elemeinek nagy jelentőséget tulajdonítanak, a helyi közösségek összefogását, részvételét a döntéshozatalban fontosnak tartják, a turizmus fejlesztésével nem kívánják kiszorítani más gazdasági ágakat.

A fenntarthatóság irányába történő elmozdulás érdekében a helyi döntéshozók számára képzési programot javasoltam egyrészt a fenntartható turizmusfejlesztés koncepciójára, annak gyakorlati aspektusaira, másrészt a helyi szintű kormányzat feladataira és eszközeire vonatkozóan.

SUMMARY

In my dissertation I investigated the local decision-makers' knowledge level, opinions and attitudes towards sustainable tourism in the North-Great Plain region of Hungary. On the one hand I surveyed their knowledge about the concept of sustainable tourism development. On the other hand I intended to analyse their attitudes towards the various aspects of sustainable tourism: the possible environmental, economic and social impacts of tourism, as well as strategic planning and the methods to influence tourists' behaviour.

In order to carry out the empirical investigation, first of all, I found it necessary to define the concept of 'sustainable tourism'. However, the meaning of 'sustainable tourism' is ambiguous and its definitions are not unequivocal in the scientific literature, therefore I reviewed and summarized the findings about the conceptual approaches to sustainable tourism. Most of the conceptual definitions published in the Hungarian and international scientific literature reflect the three-pillar approach to sustainability, and mention the roles of the stakeholders in reaching sustainability. Besides the balance of the environmental, economic and social interests, the importance of strategic planning, the satisfactory experience of tourists, the improvement in the local community's quality of life and the long term economical operation of the tourism industry are often cited in the definitions.

The concept of 'carrying capacity' is closely connected to sustainability, which is highly important because of its practical implications. In my dissertation I reviewed the definitions of carrying capacity, analysed its assessment procedures, as well as the difficulties regarding it. I concluded that the carrying capacity of a destination can usually not be expressed in terms of an exact number, however there are certain benchmarks that may warn the stakeholders that intervention is needed. Consequently, the carrying capacity may be a useful tool in the planning, development and management of tourism.

Furthermore, it is important to choose the suitable indicators not only to define the carrying capacity of a destination but also to assess the environmental, economic and social changes caused by tourism. Based on the international literature I analysed the principles of the assessment methods, the roles of the indicators and the criteria for their

selection. In addition to that, I briefly reviewed the assessment models suggested by Hungarian researchers. Indicators and assessment methods are currently in the focus of tourism research. At the same time, in my opinion, their practical application is hindered by the fact that the local decision-makers are not aware of the significance of sustainable tourism.

After reviewing the concepts of sustainable tourism, and the two main instruments of its practical implementation: carrying capacity and indicators, I summarized the role of the tourism stakeholders (the local community, tourists, the tourism industry and the government) in sustainable tourism development, with special emphasis on the local decision-makers. I presented the tasks and instruments of the local governments in sustainable tourism development, which may serve as a guide for local decision-makers.

After exploring the theoretical background I turned to the findings of my empirical investigation that is the local decision-makers' attitudes towards sustainable tourism development in the North-Great Plain region. I concluded that the majority of the local decision do not know, or misinterpret the concept of sustainable tourism. Most of the respondents identify the concept with economic sustainability, instead of giving priority to environmental interests.

However, according to the results of the survey on the opinions and attitudes of the local decision-makers – although the importance of the natural environment is not emphasized and the direct economic benefits seem to be in the foreground – on the whole, the local decision-makers show positive attitudes towards several aspects of sustainable tourism. For instance, the importance of social capital is highlighted, the participation and cooperation of the stakeholders is recognized, and other economic sectors are not neglected because of tourism development.

In order to make progress towards sustainability I proposed a training programme for local decision-makers regarding the concept and practical aspects of sustainable tourism development, as well as the tasks and instruments of local governments.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Abernethy, V. D. (2001): Carrying capacity: The tradition and policy implications of limits. *Ethics in Science and Environmental Politics ESEP Volume 1*. pp. 9-18.
2. AFG – Austrian federal government (2002): Building our future. (The Austrian Strategy for Sustainable Development – An initiative of the Federal Government), Fed. Ministry of Agric., Wien, 182 p.
3. Akis, S., Peristianis, N., Warner, J. (1996): Residents' attitudes to tourism development: The case of Cyprus. *Tourism Management*. Volume 17. Issue 4. pp. 481-494.
4. Ap, J., Crompton J.L. (1993): Residents' strategies responding to tourism impacts. *Journal of Travel Research*. Volume 31. Issue 1. pp. 47-50.
5. Az Észak-alföldi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája 2007-2013 (2006) Magyar Turizmus Zrt – Szolnoki Főiskola, Budapest, <http://www.mth.gov.hu>
6. Ballantyne, R., Packer, J., Hughes, K. (2009): Tourists' support for conservation messages and sustainable management practices in wildlife tourism experiences. *Tourism Management*. Volume 30. Issue 5. pp. 658-664.
7. Baranyi B. (2008): Az észak-alföldi régió bemutatása. *Mag Kutatás, Fejlesztés és Környezet*, 3. szám B2-B3.
8. Barioulet, H. (évszám nélkül): Matrix for Evaluating Tourism projects on The Basis of Sustainable Tourism Indicators. <http://islandsonline.org/pdf/shsd/Barioulet.pdf>
9. Batta, R.N. (2000): *Tourism and the Environment: A Quest for Sustainability*; Indus Publisher Company, New Delhi
10. Bell, S. - Morse, S. (1999): *Sustainability indicators: Measuring the immeasurable*. Earthscan, London
11. Blangy, S., Epler Wood, M. (1993): Developing and Implementing Ecotourism Guidelines for Wildlands and Neighbouring Communities; in: Lindburg, K. – Hawkins, D. E. (eds.): *Ecotourism: A Guide for Planners and Managers*; The Ecotourism Society, North Bennington, Vermont, USA, pp. 32-53.

12. Bora Gy., Korompay A. (szerk.) (2003): A természeti erőforrások gazdaságtana és földrajza, Aula Kiadó, Budapest
13. Buckley, R. (1999): An ecological perspective on carrying capacity. *Annals of Tourism Research*. Volume 26 Issue 3. pp. 705-708.
14. Buckley, R. (2002): Tourism Ecolabels. *Annals of Tourism Research*. Volume 29. Issue 1. pp. 183-208.
15. Butler, R. V. (1975): Tourism as an agent of social change. In: Helleiner, F. (ed): *Tourism as a Factor in National and Regional Development*, Occasional Paper no. 4, Department of Geography, Trent University, Peterborough, Ontario, USA
16. Butler, R. V. (1980): The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *Canadian Geographer*. Volume 24. Issue 1. pp. 5-12.
17. Butler, R.W. (1993): Tourism – an Evolutionary Perspective in: Nelson, J.G., Butler, R.W., Wall, G. (Eds) *Tourism and Sustainable Development Monitoring, Planning, Managing*, Waterloo, Ontario: Department of Geography, University of Waterloo
18. Butler, R. (1999): Sustainable Tourism: A State-of-the-Art Review. *Tourism Geographies*. Volume 1. Issue 1. pp. 7-25.
19. Cavus, S.-Tanrisevdi, A. (2002): Resident attitudes toward tourism: A case study of Kusadasi, Turkey. *Tourism Analysis*. Volume 7. Issues 3-4. pp. 259-268.
20. Clarke, J. (1997): A Framework of Approaches to Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 5. Issue 3. pp. 224-233.
21. Coccossis, H, Mexa, A. (2004): *The Challenge of Tourism Carrying Capacity Assessment*, Ashgate
22. Cronin L. (1990): A Strategy for Tourism and Sustainable Development. *World Leisure and Recreation Journal*. Fall pp. 12-18.
23. Danish Government (2002): *A shared future – balanced development (Denmark's national strategy for sustainable development)*, The Danish Government, Copenhagen, 87 p.

24. Davis, D., Allen, J., Cosenza, R.M. (1988): Segmenting local residents by their attitudes, interests, and opinions toward tourists. *Journal of Travel Research* Volume 27. Issue 2. pp. 2-8.
25. Dávid L. – Baros Z. (2009): Environmentally sustainable tourism: international and Hungarian relations. *Gazdálkodás* Vol. 53. Special Edition No. 23. pp. 80-91.
26. Declaration on Responsible Tourism (2002) Cape Town, South Africa
<http://www.icrtourism.org.capetown.html>
27. Dolnicar, S. – Leisch, F. (2008): Selective marketing for environmentally sustainable tourism. *Tourism Management*. Volume 29. Issue 4. pp. 672-680.
28. Doxey, G. V. (1975): A causation theory of visitor-resident irritants, methodology, and research inferences. Sixth annual conference proceedings of the Travel Research Association, San Diego, California, 195-198.
29. EcoAfrica Travel (2005): Ecolabels in tourism: what are they and why so many?
www.ecoafrika.com/directors/ralph/pina/ecotourism-certification-article.1.htm
30. EEA (2001): Measure and Communicate Sustainable Development: A Science and Policy Dialogue, Measuring sustainability: the development after Cardiff.
http://www.org.eea.eu.int/documents/speeches/stockholm_20010405
31. ESDI (2002): The Sustainability Report. <http://www.sustreport.org/indicators>
32. Font, X. (2002): Environmental certification in tourism and hospitality: progress, process and prospects. *Tourism Management*. Volume 23. Issue 3. pp. 197-205.
33. Font, X. (2004): Rethinking standards from green to sustainable. *Annals of Tourism Research*. Volume 31. Issue 4. pp. 986-1007.
34. Godfrey, K.B. (1998): Attitudes towards 'sustainable tourism' in the UK: a view from local government. *Tourism Management*. Volume 19. Issue 3. pp. 213-224.
35. Font, X. – Buckley, R. eds (2001): *Tourism Ecolabelling*, CAB International
36. Halász L., Hunyady Gy., Marton L.M. (szerk.) (1979): *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest
37. Hall, C.M. (1999): Rethinking collaboration and partnership: A public policy perspective. *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 7. Issue 3. pp. 274-289.

38. Haralambopoulos, N. – Pizam, A. (1996): Perceived impacts of tourism: The case of Samos. *Annals of Tourism Research*. Volume 23. Issue 3. pp. 503-526.
39. Hardi, P. – Zdan, T. eds. (1997): *Assessing sustainable development, Principles in practice*. IISD, Canada; <http://www.iisd.org/pdf/bellagio.pdf>
40. Hardy, A., R. Beeton, Pearson, L. (2002): Sustainable Tourism: An Overview of the Concept and Its Position in Relation to Conceptualizations of Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 10. Issue 6. pp. 475-496.
41. Harrill, R., – Potts, T. D. (2003): Tourism planning in historic districts: Attitudes toward tourism development in Charleston. *Journal of the American Planning Association*. Volume 69. Issue 3. pp. 233-244.
42. Hart, M. (1996): Characteristics of effective indicators. <http://www.subjectmatters.com/indicators>
43. Haukeland, J. V. (1984): Sociocultural impacts of tourism in Scandinavia: Studies of three host communities. *Tourism Management*. Volume 5. Issue 3. pp. 207-213.
44. Hawie, F. (1990): Editorial Comment. *Proceeding of the Sustainable Development Conference*, Queen Margaret College, Edinburgh
45. Horkay, N. (2008): Turisztikai intézmény- és szervezetfejlesztés, A TDM szervezeti rendszer kiépítése és kérdései. Országos Kistérségi Konferencia www.mth.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=468
46. Hughes, G. (2002): Environmental indicators. *Annals of Tourism Research*. Volume 29. Issue 2. pp. 457-477.
47. Hunter, C. (1997): Sustainable Tourism as an Adaptive Paradigm. *Annals of Tourism Research*. Volume 24. Issue 4. pp. 850-867.
48. ICRT (2002): Cape Town Declaration. <http://www.icrtourism.org/capetown.shtml>
49. Inskip, E. (1991): *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*; New York, Van Nostrand Reinhold
50. Jurowski, C. (1998): A study of community sentiments in relation to attitudes toward tourism development. *Tourism Analysis*. Volume 3. pp. 17-34.
51. Jurowski, C., Gursoy, D. (2004): Distance effects on residents' attitudes toward tourism. *Annals of Tourism Research*. Volume 31. Issue 2. pp. 296-312.

52. Kiss K. (2005): Nemzetgazdaság és fenntartható fejlődés: A magyar gazdaság fenntartható fejlődésének koncepciója, Corvinus Egyetem, Budapest. (kézirat)
53. Ko, T.G. (2002): Development of a Tourism Sustainability Assessment Procedure: a Conceptual Approach. *Tourism Management*. Volume 28. Issue 2. pp. 452-478.
54. Korca, P. (1996): Resident Attitudes toward Tourism Impacts. *Annals of Tourism Research*. Volume 23. Issue 3. pp. 695-726.
55. Kovács B., Horkay N., Michalkó G. (2006): A turizmussal összefüggő életminőség-index kidolgozásának alapjai. *Turizmus Bulletin*. X. évf. 3. szám 19-26 o.
56. Kósi K. – Baranyi R. (2006): A fenntartható turizmus mérése indikátormódszer alkalmazásával. *Turizmus Bulletin*. X. évf. 2. szám 27-34.o
57. Központi Statisztikai Hivatal (2010): Tájékoztatósi adatbázis: Turizmus, vendéglátás. <http://statinfo.ksh.hu/Stainfo/haViewer.jsp>
58. Lankford, S.V. (1994): Attitudes and perceptions toward tourism and regional development. *Journal of Travel Research*. Volume 32. Issue 2. pp. 35-43.
59. Lawson, R., Williams, J., Young, T., Cossens, J. (1998): A comparison of residents' attitudes towards tourism in 10 New Zealand towns. *Tourism Management*. Volume 19. Issue 3. pp. 247-256.
60. Lepp, A. (2006): Residents' attitudes towards tourism in Bigodi village, Uganda. *Tourism Management*, Volume 28. Issue 3. pp. 876-885.
61. Lindsay, P. (1992): CRS Supply and Demand. *Tourism Management*. Volume 13. Issue 1. pp. 141-144.
62. Madrigal, R. (1995): Residents' perceptions and the role of government. *Annals of Tourism Research*. Volume 22. Issue 1. pp. 86-102.
63. Magyar Turizmus Zrt (2010a): Az Észak-Alföld turisztikai régió turizmusának 2008. évi statisztikai adatai. Munkaanyag
64. Magyar Turizmus Zrt (2010b): Turizmus Magyarországon 2008 - végleges adatokkal. www.itthon.hu
65. Magyarország.hu, MTI (2009): Közigazgatás: Regionális jelzőszámok <http://www.magyarorszag.hu/orszaginfo/adatok/tarsadalom/kozigazgatas.html>

66. Manning, R., Lawson, S. (2002): Carrying Capacity as „Informed Judgement”: The Values of Science and the Science of Values. *Environmental Management*. Volume 30. Issue 2. pp. 157-168.
67. Martin, B. F., McGuire F., Allen L. (1998): Retirees’ attitudes toward tourism: Implications for sustainable development. *Tourism Analysis*. Volume 3. Issue 1. pp. 43-51.
68. Mason, P. – Cheyne, J. (2000): Residents’ attitudes to proposed tourism development. *Annals of Tourism Research*. Volume 27. Issue 2. pp. 391-411.
69. Mathieson, A. – Wall, G. (1982): *Tourism: Economic, physical and social impacts*. New York, Longman
70. McCool, S.F. – Martin, S.R. (1994): Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*. Volume 32. Issue 2. pp. 29-34.
71. McIntyre, G. (1993): *Sustainable Tourist Development: Guide for Local Planners*. World Tourism Organization, Madrid
72. Miller, G. (2001): The Development of Indicators for Sustainable Tourism: Results of a Delphi Survey of Tourism Research. *Tourism Management*. Volume 22. Issue 4. pp. 351-362.
73. Moldan, B. (1997): Decision making cycle. In B. Moldan – S. Bilharz eds. *Sustainability indicators: Report of the project on indicators of sustainable development*. Wiley & Sons, Chicester
74. Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005-2013 (2005) Magyar Turisztikai Hivatal, <http://www.mth.gov.hu>
75. O’Reilly, A. M. (1986): Tourism carrying capacity – concepts and issues. *Tourism Management*. Volume 7. Issue 3. pp. 154-167.
76. Odor, K. (2008): *Élelmiszer-gazdasági vállalatok környezettudatos magatartásának vizsgálata, Doktori (PhD) értekezés, Debrecen*
77. Önkormányzati Minisztérium Turisztikai Szakállamtitkárság (ÖM) (2009): *TDM elméletben és gyakorlatban*. <http://www.desztinaciomenedzsment.hu>
78. Pearce, D. (1989): *Tourist Development*. Longman Scientific and Technical, Essex

79. Puczko L. – Rác T. (2002): A turizmus hatásai. Aula Kiadó, Budapest
80. Rátz T.(1998): Rural Tourism and Sustainable Development;
<http://www.ratztamara.com/rural.html>
81. Rodger, K., Moore, S.A., Newsome, D. (2007): Wildlife tours in Australia: characteristics, the place of science and sustainable futures. *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 15. Issue 2. pp. 160-179.
82. Rothman, J.K. (1998): Devil's bargain: Tourism in the twentieth-century American West. Lawrence: University of Kansas Press
83. Rosenov, J.E., Pulsipher, G.L. (1979) *Tourism: The Good, the Bad and the Ugly*; Nebraska: Media Productions and Marketing
84. Ross, G.F. (1992): Resident perceptions of the impact of tourism on Australian city. *Journal of Travel Research*. Volume 30. Issue 3. pp. 13-17.
85. Saarinen, J. (2006): Traditions of Sustainability in Tourism Studies. *Annals of Tourism Research*. Volume 33. Issue 4. pp. 1121-1140.
86. Saveriades, A. (2000): Establishing the social tourism carrying capacity for the tourist resorts of the east coast of the Republic of Cyprus. *Tourism Management*. Volume 21. Issue 2. pp. 147-156.
87. Shelby, B. – Heberlein, T. (1986): *Carrying Capacity in Recreational Settings*, Oregon State University Press, Corvallis, OR
88. Sheldon, P. J. – Var, T. (1984): Resident attitudes to tourism in North Wales. *Tourism Management*. Volume 5. Issue 2. pp. 40-47.
89. Simón, F. J. G., Narangajavanam, Y., Marques, D. P. (2004): Carrying capacity in the tourism industry: a case study of Hengistbury Head. *Tourism Management* Volume 25. Issue 2. pp. 275-283.
90. Simpson, M.C. (2008): Community Benefit Tourism Initiatives – A conceptual oxymoron? *Tourism Management*. Volume 29. Issue 1. pp. 1-18.
91. Smith, M. D.-Krannich R. S. (1998): Tourism dependence and resident attitudes. *Annals of Tourism Research*. Volume 25. Issue 4. pp. 783-801.

92. Snaith, T. – Haley, A. (1999): Residents' opinions of tourism development in the historic city of York, England. *Tourism Management*. Volume 20. Issue 1. pp. 595-603.
93. Sulyok J. (2001): Ökoturizmus. *Turizmus Bulletin* 5. évf. 4. sz. 17-20.o
94. Sustainable Measures (2000): Characteristics of effective indicators. <http://www.sustainablemeasures.com/Indicators/Characteristics.html>
95. Swarbrooke, J. (1999): *Sustainable Tourism Management*; Oxon, CAB International
96. Swinton, S. M. (2001): Strategies for Sustainable Development of Less-Favored Areas: Discussion. *American Journal of Agricultural Economics*. Volume 83. Issue 5. pp. 1241-1242.
97. Szlávik J. – Csete M. (2004): A fenntarthatóság érvényre juttatása és mérhetősége települési – kisregionális szinten. *Gazdálkodás*, XLVIII. évf. 4. sz. 10-28.o.
98. Szokolszky Á. (2004): *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris Kiadó, Budapest
99. Tao, T.C.H. – Wall, G. (2009): Tourism as a sustainable livelihood strategy. *Tourism Management*. Volume 30. Issue 1. pp. 90-98.
100. Tasnádi J. (1998): *A turizmus rendszere*. Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola, Szolnok
101. Tepelus, C. M. (2005): Aiming for sustainability in the tour operating business. *Journal of Cleaner Production*. Volume 13. Issue 2. pp. 99-107.
102. Tepelus, C. M. – Cordoba, R. C. (2005): Recognition schemes in tourism – from 'eco' to 'sustainability'? *Journal of Cleaner Production*. Volume 13. Issue 2. pp. 135-140.
103. Tomljenovic, R. – Faulkner, B. (1999): Tourism and older residents in a sunbelt resort. *Annals of Tourism Research*. Volume 27. Issue 1. pp. 93-114.
104. *Tourism Concern* (1992): *Beyond the Green Horizon. Principles for Sustainable Tourism*; WWF, Godalming, UK
105. Transparency International (2009): *Korrupció érzékelési index 2009*. <http://www.transparency.hu/cpi2009>

106. UN (2004): Indicators of Sustainable Development. <http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/isd.htm>
107. Vila, M., Costa, G., Rovira, X. (2009): The creation and use of scorecards in tourism planning: A Spanish example. *Tourism Management*. doi:10.1016/j.tourman.2009.02.015
108. Wall, G. (1997): Sustainable Tourism – Unsustainable Development; in: Wahab, S., Pigram, J. (Eds): *Tourism Development and Growth. The challenge of Sustainability*; Routledge, London
109. WCED (1988): *Közös jövőnk; Mezőgazd. Kiadó, Budapest*
110. Weaver, D. B., Lawton, L. J. (2001): Resident perceptions in the urban-rural fringe. *Annals of Tourism Research*. Volume 28. Issue 2. pp. 439-458.
111. Welford, R.; Viterhaus, B.; Eligh, J. (1999): Tourism and sustainable development: an analysis of policy and guidelines for managing production and consumption. *Sustainable Development*. Volume 7: 170
112. Williams, J. – Lawson, R. (2001): Community issues and resident opinions of tourism, *Annals of Tourism Research*. Volume 28. Issue 2. pp. 269-290.
113. WTO (1981): *Saturation of Tourist Destinations: Report of the Secretary General, Madrid*
114. WTO (1998): *A fenntartható turizmus fejlesztése, Irányelvek a turizmus tervezőinek és szervezőinek; Geomédia Kiadó, Budapest*
115. WTO (2002): *Quebec Declaration on Ecotourism*. http://www.world-tourism.org/sustainable/IYE/quebec_declaration/eng.pdf
116. WTO (2003): *Advances in the study on sustainability indicators of tourism development*. http://www.world-tourism.org/frameset/frame_sustainable.html
117. WTO (2004a): *Sustainable Development of Tourism, Conceptual Definition*, http://www.world-tourism.org/frameset/frame_sustainable.html
118. WTO (2004b): *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A guidebook*. UN-WTO. Madrid

119. WTO (2004c): WTO Regional Conference for Europe on „Public Private Partnerships for Sustainability Certification of Tourism Activities” Final Report, <http://www.world-tourism.org/sustainable/conf/cert-czech/eng.htm>
120. WTO – UNEP (2005): Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers. WTO, Madrid

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

Vargáné Csobán K. – Bauerné Gáthy A. (2009): Long-term government responses to sustainable tourism development: principles and strategies. APSTRACT: Applied Studies in Agribusiness and Commerce. Vol. 3 No. 3-4, 2009 <http://purl.umn.edu/53550>

Vargáné Csobán K. – Gáthy A (2009).: An Analysis of the Strategies for Sustainable Development Based on the Principles of Sustainable Tourism. Aspects and Visions of Applied Economics and Informatics , International Congress, Debreceni Egyetem, Debrecen, 26-27 March 2009, elektronikus adathordozó

Ildikó Tar, Katalin Csobán Varga, Troj B. Wiwczaroski (2009): Improving ESP Teaching through Collaboration: the Situation in Hungary. ESP World, Issue 1 (22) Vol.8 2009 <http://www.esp.world.info>

Vargáné Csobán K. (2008): Conceptual Approaches to Sustainable Tourism Development – Interpretations by Local Planners in Rural Areas. AGRARIAN PERSPECTIVES XV. International Scientific Conference, Prague, 16-17 September 2008. 310-319. o

Vargáné Csobán K. (2007): Social Aspects of Tourism Carrying Capacity in Rural Areas. Agrarian Prospects XVI.” European Trends in the Development of Agriculture and Rural Areas, Prague 18-19 September, 2007 (ISBN 978-80-213-1675-1)

Vargáné Csobán K. (2007): A teherbíró képesség kérdésköre turizmusban. AVA 3 – Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika” Nemzetközi Konferencia, Debreceni Egyetem AVK, Debrecen, 2007. március 20-21 CD-kiadvány

Vargáné Csobán K. (2007): A társadalmi teherbíró képesség a turizmusban. XIII. Ifjúsági Tudományos Fórum, Keszthely 2007. március 22.

Vargáné Csobán K. (2007): Lakossági attitűdvizsgálatok a turizmusfejlesztésről. Debreceni Egyetem ATC és a DAB Mezőgazdasági Szakbizottsága PhD Konferencia, „A jövő tudósai, a vidék jövője”, doktoranduszok konferenciája 2006. Agrártudományi Közlemények (26) Acta Agraria Debreceniensis 2007.

Vargáné Csobán K.-Józsáné Kristóf E. (2007): A fenntartható fejlődés oktatásának tematikája a többlépcsős képzés szaknyelvi programjában. PORTA LINGUA, Debrecen 2007. 237-244

Vargáné Csobán K. (2006): The role of tourism in rural development policy. „AGRARIAN PERSPECTIVES XV.” Collection of Papers of International Scientific Conference, Prague, 20-21 September, 2006 (ISBN 80-213-1531-8)

Józsáné Kristóf E - Vargáné Csobán K (2006): A fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek közvetítése a szaknyelvi órán. PORTA LINGUA, Debrecen 2006. 217-221

Vargáné Csobán K. (2006): Az ökocimkék jelentősége a turizmusban. Debreceni Egyetem ATC és a DAB Mezőgazdasági Szakbizottsága PhD Konferencia, „A jövő tudósai,

a vidék jövője”, doktoranduszok konferenciája 2005. Agrártudományi Közlemények (20.) Acta Agraria Debreceniensis 2006. Különszám 118-124

Vargáné Csobán K. (2005): A fenntartható turizmus értékelése. Debreceni Egyetem ATC és a DAB Mezőgazdasági Szakbizottsága PhD Konferencia, „A jövő tudósai, a jövő Magyarországa”, doktoranduszok konferenciája 2004. Agrártudományi Közlemények (16.) Acta Agraria Debreceniensis 2005. Különszám 414-421

Vargáné Csobán K. – Gáthy A. (2005): A turizmus kérdései az Európai Unió tagországainak nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika (AVA-2) Nemzetközi Konferencia, Debrecen, 2005. (Cd melléklet 12 oldal)

Vargáné Csobán K. (2005): Az üzleti alapismeretek magyar nyelven tantárgy bemutatása. PORTA LINGUA, Debrecen 2005. 243-249

Vargáné Csobán K. (2005): A fenntartható turizmus és a Local Agenda 21. Környezetvédelem, Regionális versenyképesség, Fenntartható fejlődés Nemzetközi Konferencia, Pécs 2005. (Cd melléklet 10 oldal)

MELLÉKLETEK

**FELMÉRÉS A FENNTARTHATÓ TURIZMUSSEL KAPCSOLATOS ATTITÚDRÓL
2008**

Az adatszolgáltatás anonim és önkéntes, az adatok összesítve kerülnek nyilvánosságra.

1. Melyik településen található a munkahelye?.....
2. A település lakosainak száma:
 - 1000 fő alatt
 - 1000-5000 fő között
 - 5000-10000 fő között
 - 10000-20000 fő között
 - 20000 fő fölött
3. Munkahelyének típusa:
 - helyi önkormányzat
 - alapítvány
 - egyesület
 - vállalkozás
 - egyéb:.....
4. Beosztás:.....
5. Nem
 - férfi
 - nő
6. Életkor:
 - 18-30
 - 31-40
 - 41-50
 - 51-60
 - 61-
7. Legmagasabb iskolai végzettség:
 - középiskola
 - főiskola, egyetem
 - PhD
8. Van-e a turizmussal kapcsolatos végzettsége (Ha válasza "nem", folytassa a 10. kérdéssel!)
 - Igen
 - Nem
9. Ha igen, milyen turizmussal kapcsolatos végzettsége van?
.....
10. Dolgozott-e az üzleti szférában a turizmus területén? (Ha válasza "nem", folytassa a 13. kérdéssel!)
 - Igen
 - Nem
11. Ha igen, akkor milyen területen?
 - Utazásszervezés
 - Szálláshely-szolgáltatás
 - Vendéglátás
 - Marketing
 - Egyéb:.....
12. Ha igen, mennyi ideig dolgozott az üzleti szférában?
 - Kevesebb mint 1 évig
 - 1-5 évig

- Több mint 5 évig
13. **Korábban dolgozott-e a községében?** *(Ha válasza "nem", folytassa a 16. kérdéssel!)*
- Igen
- Nem
14. **Ha igen, milyen beosztásban?**.....
15. **Ha igen, mennyi ideig dolgozott a községében?**
- Kevesebb mint 1 évig
- 1-5 évig
- Több mint 5 évig
16. **Utazott-e az elmúlt 5 évben turisztikai célból?** *(Ha válasza "nem", folytassa a 18. kérdéssel!)*
- Igen
- Nem
17. **Ha igen, mivel töltötte jellemzően a szabadságát?** *(Több válasz is lehetséges.)*
- Túrázás, természetjárás
- Napozás, fürdés
- Múzeumlátogatás, történelmi emlékhelyek felkeresése
- Természeti különlegességek megtekintése
- Városnézés
- Fesztiválok, koncertek, rendezvények felkeresése
- Sportolás
- Gasztronómiai különlegességek kipróbálása
- Vidéki életforma megismerése
- Egyéb:.....
18. **Vett-e már részt falusi turizmusban?**
- Igen
- Nem
19. **Ön szerint mi a településének legfőbb vonzereje a turizmus szempontjából?** *(Több válasz is lehetséges.)*
- Szép természeti környezet
- Történelmi nevezetességek
- Termálvíz
- Vendégszerető emberek
- Változatos programok
- Egyéb:.....
20. **Egyetért-e a turizmus fejlesztésével a településén?**
- Igen
- Nem
21. **Ön szerint a turizmus melyik típusát lenne leginkább érdemes fejleszteni településén?**
- Gyógyturizmus
- Ökoturizmus
- Falusi turizmus
- Gasztronómiai turizmus
- Lovasturizmus
- Egyéb:.....
22. **Dolgozik-e a helyi önkormányzatnál csak a turizmusért felelős személy?**
- Igen
- Nem
- Nem tudom
23. **Tartalmazza-e a település fejlesztési terve a turizmus fejlesztését?**
- Igen
- Nem
- Nem tudom

24. Van-e a településnek külön turisztikai fejlesztési terve vagy stratégiája?

- Igen
- Nem
- Nem tudom

25. Terveznek-e turizmussal kapcsolatos fejlesztéseket a településén? *(Ha válasza "nem", folytassa a 27. kérdéssel!)*

- Igen
- Nem
- Nem tudom

26. Ha igen, mit?

27. Tervezik-e munkahelyén turizmussal kapcsolatos stratégia vagy terv készítését?

- Igen
- Nem
- Nem tudom

28. Ismer-e a turizmus fejlesztésére irányuló pályázati forrásokat? *(Ha válasza "nem", folytassa a 30. kérdéssel!)*

- Igen
- Nem

29. Ha igen, milyen pályázatokat ismer?.....

30. Hallott-e már a *fenntartható turizmusfejlesztés* kifejezésről? *(Ha válasza "nem", folytassa a 32. kérdéssel!)*

- Igen
- Nem

31. Ha igen, hol hallott róla?
.....

32. Ön hogyan határozná meg egy mondatban a *fenntartható turizmusfejlesztés* kifejezés jelentését?
.....
.....

1. Kérem, rangsorolja a turizmus lehetséges pozitív gazdasági hatásait a fontosságuk szerint.
(1-legfontosabb, 8-legkevésbé fontos)

- __ Munkahelyteremtés
- __ Életszínvonal emelkedése
- __ Jövedelemteremtés (egyéni, helyi szintű)
- __ Adóbevételek növekedése
- __ Multiplikátor hatások
- __ A területi fejlődés egyenlőtlenségeinek enyhítése
- __ Szolgáltatások körének bővülése
- __ Gazdasági szerkezetváltozás

2. Kérem, rangsorolja a turizmus lehetséges negatív gazdasági hatásait a fontosságuk szerint.
(1-legfontosabb, 8-legkevésbé fontos)

- __ Inflációs hatás
- __ Szezonális foglalkoztatottság
- __ Káros hatások felszámolásának költségei
- __ Az ingatlanok árának növekedése
- __ Import növekedése
- __ A turizmustól való függőség kialakulása
- __ „Fekete gazdaság” növekedése
- __ Hagyományos gazdasági tevékenységek eltűnése

3. Kérem, rangsorolja a turizmus lehetséges pozitív környezeti hatásait a fontosságuk szerint.

(1-legfontosabb, 8-legkevésbé fontos)

- Természeti hatások értékének megismertetése, tudatosítása
- Természeti területek védetté nyilvánítása
- Épített környezet színvonalának emelkedése
- Természeti környezet minőségének javítása
- Épített környezet értékeinek megőrzése
- A helyi lakosság környezettudatos magatartásának, cselekvési hajlandóságának növelése
- Területhasználati formák megváltozása
- Infrastruktúra kiépítése, fejlesztése

4. Kérem, rangsorolja a turizmus lehetséges negatív környezeti hatásait a fontosságuk szerint.

(1-legfontosabb, 8-legkevésbé fontos)

- Természeti erőforrások kimerülése
- Vízhőszennyezés
- Levegőszennyezés
- Növény- és állatvilág károsodása
- Zajszennyezés
- Talajszennyezés
- Megnövekedett hulladékterhelés, szemetelés
- Vizuális szennyezés: a település vagy táj képének károsodása az épített környezet változása miatt

5. Kérem, rangsorolja a turizmus lehetséges pozitív társadalmi-kulturális hatásait a fontosságuk szerint.

(1-legfontosabb, 8-legkevésbé fontos)

- Elvándorlás megakadályozása
- Társadalmi mobilitás növekedése
- A közösség önbecsülésének növekedése a lakóhelyükkel kapcsolatban
- Munkához való hozzáállás javulása, udvariasság erősödése
- Helyi kulturális értékek megőrzése
- Fogékonyság erősödése más kultúrák iránt
- Szakképzettség, nyelvtudás felértékelődése
- Társadalmi, kulturális élet felélénkülése

6. Kérem, rangsorolja a turizmus lehetséges negatív társadalmi-kulturális hatásait a fontosságuk szerint.

(1-legfontosabb, 8-legkevésbé fontos)

- Munkaerőhiány más gazdasági szektorokban
- Kulturális identitás elvesztése
- Erkölcsi normák romlása, értékrend átalakulása
- Bűnözés növekedése
- Deviáns viselkedés erősödése (alkoholizmus, prostitúció, vandalizmus, kábítószerfogyasztás)
- Fogyasztási szokások átalakulása
- Fokozódó gazdasági egyenlőtlenségek a közösségen belül
- Idegenellenesség kialakulása

7. Kérem, jelölje meg, hogy egyetért-e a következő állításokkal:

	<i>Teljes mértékben egyetért</i>	<i>Inkább egyetért</i>	<i>Semleges</i>	<i>Inkább nem ért egyet</i>	<i>Egyáltalán nem ért egyet</i>	<i>Nem válaszol</i>
	▼	▼	▼	▼	▼	▼
A turizmus rendszerint környezetszennyezéshez vezet.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmus károsítja a természetes ökoszisztémákat, és hozzájárul a biológiai sokféleség csökkenéséhez.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A környezettudatos turisztikai vállalkozásokat előnyben részesítik a turisták.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turistáknak külön díjakat/adót kellene fizetniük az üdülőhelyek természeti értékeinek megőrzése érdekében.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	<i>Teljes mértékben egyért</i>	<i>Inkább egyért</i>	<i>Semleges</i>	<i>Inkább nem ért egyet</i>	<i>Egyáltalán nem ért egyet</i>	<i>Nem válaszol</i>
A turizmust a negatív környezeti hatásai ellenére is fejleszteni kell.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A lakosságnak több információval kellene rendelkeznie a turizmus költségeiről és hasznáról.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizusból származó jövedelem az egész helyi lakosság hasznára válik.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmus fejlesztésekor a földhasználat más lehetőségeit is ugyanakkora súllyal kell mérlegelni.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmus fejlesztése kedvezőbb a helyi lakosság számára, mint a mezőgazdaság fejlesztése.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmus gazdasági előnyei fontosabbak, mint az általa okozott negatív hatások, ezért a turizmust érdemes fejleszteni, ahol csak lehetséges.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmusfejlesztési döntéseket elegendő, ha a piaci erők befolyásolják.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A helyi lakosság általában nem vesz részt a turisztikai fejlesztési tervek/stratégiák készítésében.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A helyi lakosságnak részt kellene vennie a turisztikai fejlesztési tervek/stratégiák készítésében.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turistáknak külön adót/díjakat kellene fizetniük, a település kulturális értékeinek megőrzése érdekében.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmus hozzájárul a bűnözés növekedéséhez.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmus hozzájárul a helyi kultúra és a hagyományok ápolásához.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmus fejlesztése általában előnyös a helyi közösségek számára.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sikeres turizmusfejlesztés csak térségi összefogással jöhet létre.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmus hosszú távú fejlesztésének alapfeltétele a helyi lakosság együttműködése.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turisztikai tervezés és a stratégiakészítés kizárólag kormányzati feladat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turizmusban nem érdekelt üzleti vállalkozásoknak nem kell részt venniük a turizmus tervezésében.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A helyi szintű turisztikai fejlesztési stratégiát a turisztikai vállalkozások, a helyi lakosság, és az önkormányzat együttműködésével kell megalkotni.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	<i>Teljes mértékben egyért</i>	<i>Inkább egyért</i>	<i>Semleges</i>	<i>Inkább nem ért egyet</i>	<i>Egyáltalán nem ért egyet</i>	<i>Nem válaszol</i>
A helyi érdekcsoportokkal és lakossági egyesületekkel egyeztetni kellene a turizmussal kapcsolatos döntésekben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A helyi érdekcsoportokkal és lakossági egyesületekkel folytatott konzultáció felesleges idő- és pénzpocséklás.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turisták befolyásolására a formális szabályozás, rendeletek, előírások a legmegfelelőbbek.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turisták számára alkotott viselkedési kódexek elegendők a turisták felelősségteljes magatartásának befolyásolására.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turisták környezeti tudatosságát oktatási programokkal lehet növelni.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A turistákat oktatási programokkal lehet ösztönözni a helyi kultúra tiszteletben tartására.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A kiemelkedő minőségű és környezetbarát szolgáltatást garantáló turisztikai védjegyek hatékony eszközei a fenntartható fejlődés megvalósításának.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Köszönöm az együttműködést!

Az elemzett kérdőívek a felsorolt településekről származnak. Zárójelben a feldolgozott kérdőívek darabszáma látható.

1. Bakonszeg (1)
2. Baktalórántháza (3)
3. Balmazújváros (2)
4. Beregdaróc (1)
5. Berekböszörmény (1)
6. Berettyóújfalu (2)
7. Csaroda (1)
8. Csenger (1)
9. Cserkeszőlő (2)
10. Debrecen (5)
11. Derecske (1)
12. Fényeslitke (1)
13. Földes (1)
14. Gáborján (1)
15. Görbeháza (1)
16. Hajdúböszörmény (1)
17. Hajdúdorog (1)
18. Hajdúhadház (1)
19. Hajdúnánás (1)
20. Hajdúsámson (2)
21. Hajdúszoboszló (3)
22. Hodász (1)
23. Hortobágy (2)
24. Hosszúpályi (1)
25. Jánd (1)
26. Jászárokszállás (1)
27. Jászberény (2)
28. Jászkisér (1)
29. Kaba (2)
30. Kishódos (1)
31. Kisújszállás (1)
32. Kisvárda (3)
33. Kocsord (1)
34. Konyár (1)
35. Kótaj (1)
36. Kunszentmárton (1)
37. Laskod (1)
38. Létavértes (1)
39. Levelek (1)
40. Lónya (1)
41. Magy (1)
42. Mándok (1)
43. Márokpapi (1)
44. Mátészalka (3)
45. Mezőtúr (1)
46. Mikepércs (1)
47. Milota (1)
48. Monostorpályi (1)
49. Nádudvar (2)
50. Nagydobos (1)
51. Nagyhalász (1)
52. Nagyhegyes (2)
53. Nagyhódos (1)
54. Nagykálló (1)
55. Nagyrábé (1)
56. Nyírbátor (3)
57. Nyírbogdány (1)
58. Nyíregyháza (3)
59. Nyírgyulaj (1)
60. Nyírvákó (1)
61. Nyírkarász (1)
62. Nyírkércs (1)
63. Nyírlugos (1)
64. Nyírmada (1)
65. Nyírmihálydi (1)
66. Nyírvasvári (1)
67. Panyola (1)
68. Penyige (1)
69. Petneháza (1)
70. Porcsalma (1)
71. Püspökladány (1)
72. Sáránd (2)
73. Sonkád (1)
74. Szamossályi (1)
75. Szamosszeg (1)
76. Szatmárcseke (1)
77. Szentpéterszeg (1)
78. Szolnok (4)
79. Tarpa (1)
80. Tákos (1)
81. Téglás (1)
82. Tépe (1)
83. Tiszadob (1)
84. Tiszalök (1)
85. Tiszavasvári (1)
86. Tivadar (1)
87. Törökszentmiklós (1)
88. Túrístvándi (1)
89. Túrkeve (1)
90. Tuzsér (1)
91. Vámosatya (1)
92. Vámospércs (1)
93. Vásárosnamény (2)